

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BARTIN VE ÇEVRESİNDEKİ OSMANLI DEVRİ
CAMİ MİMARİSİ

Ayla BABA

Danışman
Doç.Dr. Şenay ÖZGÜR YILDIZ

İZMİR - 2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Ayla BABA
Öğrenci No : 2013800607
Tez Başlığı : Bartın ve Çevresindeki Osmanlı Devri Cami Mimarisi

Savunma Tarihi : 29/08/2019
Danışmanı : Doç.Dr.Şenay ÖZGÜR YILDIZ

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr.Şenay ÖZGÜR YILDIZ	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.Rıza SAVAŞ	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.İnci KUYULU ERSOY	- Ege Üniversitesi	

Ayla BABA tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği() / oy çokluğu() ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**BARTIN VE ÇEVRESİNDEKİ OSMANLI DEVRİ CAMİ MİMARİSİ**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../.....

AYLA BABA

ÖZET

Yüksek Lisan Tezi

“Bartın Ve Çevresindeki Osmanlı Devri Cami Mimarisi”

AYLA BABA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

“Bartın ve Çevresindeki Osmanlı Devri Cami Mimarisi” başlıklı bu çalışmada 1299–1923 yılları arasındaki Bartın camileri incelenmiştir. Beylikten devlete, devletten de imparatorluğa yükselen Osmanlılar, kuruluşundan yıkılış sürecine kadar sosyo – ekonomik ve siyasal birtakım değişimler yaşamıştır. Bütün bu değişimler batılılaşma süreciyle birlikte Osmanlı ibadethanelerini nasıl şekillendirmiştir? Osmanlılar’dan günümüze kadar ulaşmış olan camilerin Sanat Tarihi içerisindeki yeri ve önemi nedir? Bu çalışmada yukarıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Araştırmalar ve incelemeler sonucunda bölgede bu zaman dilimi içerisinde çok sayıda dini yapı inşa edildiği saptanmıştır. Ancak bu yapılardan pek çoğunun günümüze ulaşmadığı veya Cumhuriyet Dönemi’nde yenilenerek isim değişikliğine uğramış olabileceği düşünülmektedir. Mevcut yapılardan bazılarının özgünlüğünü korurken, bazı camilerin ise onarım amaçlı yapılan bilinçsiz müdahalelerle dönemsel özelliğini kısmen kaybettiği görülmüştür.

Bartın ve çevresinde plan ve yapısal özelliğini koruyarak günümüze kadar ulaşmış toplam yedi adet cami tespit edilmiştir. Bu yapılardan bir tanesi başlangıçta kilise iken sonradan camiye çevrilmiştir. Ayrıca şapel olarak kullanılan bir yapının da geçici bir süre mescit olarak işlev gördükten sonra Sanat Evi’ne dönüştürüldüğü kaydedilmiştir.

Bu araştırmaya konu olan camiler Sanat Tarihi'nin bilimsel metotları kullanılarak incelenmiştir. Bartın'la ilgili genel yayınlar, vakfiye, arşiv kayıtları ve kitabeler tez çalışmaları boyunca faydalanılan kaynaklardır. Elde edilen verilerle ayrıntılı tanımı yapılan camiler, fotoğraf ve çizimlerle desteklenmiştir. Analizler ve bulgular tezin son bölümünde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bartın ve çevresindeki Osmanlı camileri, dönemsel özellikleriyle ait oldukları çağın sanat anlayışını ve tarihsellik misyonunu sürdürmektedir. Ayrıca kent dokusu içerisindeki mimari perspektifleri bu yapıların korunmasını zorunlu kılan nedenler arasındadır.

ABSTRACT

“Mosque Architecture Of The Ottoman Period In Bartın And Surrounding Area”

In this work titled “Mosque Architecture of the Ottoman Period in Bartın and Surrounding Area”, The mosques of Bartın built between 1299 and 1923 were examined. The Ottomans, rising from the state to the empire and the state to the empire, have undergone socio - economic and political changes from foundation to decadence. How did all these changes shape the Ottoman worship together with the westernization process? What is the place and importance in the history of the artifacts that have reached from the Ottoman Empire day by day? In this study, the above questions were tried to be answered.

As a result of the investigations and examinations, it has been determined that a large number of religious buildings have been constructed in this period of time in the region. However, it is thought that most of these structures may not have reached the present day or they may have been restored and have undergone name change in the Republican Period. While some of the existing structures retained the originality, it was seen that some of the mosques partially lost their periodical features with the unconscious interventions for repair.

The total number of mosques reached up to the present day by preserving the plan and structural features was determined as seven in Bartın. One of these structures was originally a church and later turned into a mosque. It was also noted that a building used as a chapel was transformed into a house of art after temporarily functioning as a mosque.

The Mosques subject to this research were studied using scientific methods of Art History. General publications about Bartın, sources of funding, archive records and books used during thesis work. The mosques were supported by photographs and drawings. Analyzes and findings were evaluated in the last part of the thesis.

It is seen that the Ottoman mosques in Bartın continued the mission of art and the historicity of the age in which they were built. It can also be argued that the

architectural perspectives within urban texture are the reasons for the preservation of these structures.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAF LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
1. KONUNUN ÖNEMİ, METODU VE KAYNAKLARI:	1
1.2. Konunun Tanımı, Sınırları ve Amacı	1
1.3. Yöntem	1
1.4. İlgili Yayın ve Araştırmalar.....	3
1. BARTIN'IN KISA TARİHİ	6
2. OSMANLI DÖNEMİ CAMİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ	12
3. KATALOG.....	25
3.1. Ulus Hasan Dede Camii.....	25
3.2. Bartın Arap Camii	36
3.3. Bartın Yukarı Camii (Halil Bey Camii).....	46
3.4. Bartın Orta Camii (İbrahim Paşa Camii).....	61
3.5. Bartın Kemer Köprü Camii (İkramiye Camii)	85
3.6. Bartın Hacı Mehmet Camii.....	97
3.7. Bartın Aşağı Camii (Şadırvan Camii)	111
4. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME.....	124
4.1. Plan	124
4.2. Malzeme ve Teknik	125
4.2.1. Taş.....	125
4.2.2. Ahşap	125
4.2.3. Tuğla	125
4.2.4. Alçı ve Mermer	126
4.2.5. Çini.....	126

4.2.6. Kurşun ve Demir	126
4.3. Taşıyıcı Sistem (Ayaklar-Sütunlar ve Duvarlar)	126
4.4. Geçiş Elemanları (Kemerler-Tonozlar-Pendantifler)	127
4.5. Cephe Açıklıkları (Kapı ve Pencereleler)	127
4.6. Son Cemaat Yeri	128
4.7. Örtü Biçimi	128
4.8. Minare	128
4.9. Mahfiller	129
4.10. Mihrap	129
4.11. Minber	129
4.12. Süsleme	130
4.13. Kitabeler	131
SONUÇ	133
KAYNAKÇA	136

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Dergisi
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Fak.	: Fakültesi
m.	: Metre
M.	: Miladi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OMAD	:Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi
s.a.v.	Sallahu Aleyhi ve Sellem
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayıları
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.D.V	: Türkiye Diyanet Vakfı
y.y.	: Yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İznik Hacı Özbek Cami Planı

Şekil 2: Bursa Ulu Cami Planı

Şekil 3: Edirne Eski Camii Planı

Şekil 4: Manisa Ulu Camii Planı

Şekil 5: Edirne Üç Şerefeli Cami Planı

Şekil 6: Edirne Selimiye Camii Planı

Şekil 7: Hasan Dede Camii Planı

Şekil 8: Arap Camii Planı

Şekil 9: Yukarı Halil Bey Camii Planı

Şekil 10: Orta İbrahim Paşa Camii Planı

Şekil 11: Kemer Köprü Camii Planı

Şekil 12: Hacı Mehmet Camii Planı

Şekil 13: Aşağı Camii Planı

FOTOĞRAF LİSTESİ

Foto 1: Hasan Dede Camii - Kuzey Cephesi

Foto 2: Hasan Dede Camii - Doğu Cephesi

Foto 3: Hasan Dede Camii – Minare

Foto 4: Hasan Dede Camii - Harim

Foto 5: Hasan Dede Camii - Harim Girişi ve Kadınlar Mahfili

Foto 6: Hasan Dede Camii - Sütun Kaidelerindeki Tasvirler

Foto 7: Hasan Dede Camii – Mermer Kaidedeki Kuş Figürleri

Foto 8: Hasan Dede Camii – Balık Figürü

Foto 9: Hasan Dede Camii – Minber Örtüsü ile İlgili Tarihi Vesika

Foto 10: Arap Camii - Kuzeybatıdan Görünümü

Foto 11: Arap Camii - Doğu Cephesi

Foto 12: Arap Camii 1824

Foto 13: Arap Camii - Harim Girişi ve Kadınlar Mahfili

Foto 14: Arap Camii - Mihrap ve Minber

Foto 15: Arap Camii – Özgün Mihrap ve Minber

Foto 16: Arap Camii - Harimde Sergilenen Tarihi Mektup

Foto 17: Yukarı Halil Bey Camii – Taç Kapısının Üstündeki Kitabeler

Foto 18: Yukarı Halil Bey Camii – Minare Kaidesindeki Kitabe

Foto 19: Yukarı Halil Bey Camii – Genel Görünüm

Foto 20: Yukarı Halil Bey Camii – Doğu Cephesi

Foto 21: Yukarı Halil Bey Camii – Batı Cephesi

**Foto 22: Yukarı Halil Bey Camii – Dükkânların Tavanındaki Ahşap
Konstrüksiyon**

**Foto 23: Yukarı Halil Bey Camii - Son Cemaat Bölümünün Dış
Görünümü**

**Foto 24: Yukarı Halil Bey Camii - Son Cemaat Bölümünün İçten
Görünümü**

**Foto 25: Yukarı Halil Bey Camii - Son Cemaat Bölümündeki
Mihrabiyeler**

Foto 26: Yukarı Halil Bey Camii – Harime Giriş Kapısı

Foto 27: Yukarı Halil Bey Camii - Minare

Foto 28: Yukarı Halil Bey Camii - Minare Şerefesindeki Kitabe

Foto 29: Yukarı Halil Bey Camii - Harim

Foto 30: Yukarı Halil Bey Camii - Harime Giriş ve Kadınlar Mahfili

Foto 31: Yukarı Halil Bey Camii – Özgün Mihrap ve Minber

Foto 32: Yukarı Halil Bey Camii - Minare Şerefesinden Detay

Foto 33: Yukarı Halil Bey Camii - Minare Kaidesinden Detay

Foto 34: Orta İbrahim Paşa Camii - Camiye Giriş Kapısının Sağ Üst Köşesindeki Kitabe

Foto 35: Orta İbrahim Paşa Camii - Şadırvan Giriş Kapısının Üzerindeki İki Kitabe

Foto 36: Orta İbrahim Paşa Camii - Şadırvanın Güney Duvarındaki Kitabeler

Foto 37: Orta İbrahim Paşa Camii - Kuzey Cephesi

Foto 38: Orta İbrahim Paşa Camii - Kuzey Cephesi

Foto 39: Orta İbrahim Paşa Camii - Kuzey Cephesi

Foto 40: Orta İbrahim Paşa Camii - Batı Cephesi

Foto 41: Orta İbrahim Paşa Camii - Doğu Cephesi

Foto 42: Orta İbrahim Paşa Camii - Güney Cephesi

Foto 43: Orta İbrahim Paşa Camii - Üst Örtüden Görünüm

Foto 44: Orta İbrahim Paşa Camii – Minareden Detay

Foto 45: Orta İbrahim Paşa Camii - Minaredeki Kitabe

Foto 46: Orta İbrahim Paşa Camii Şadırvanı

Foto 47: Orta İbrahim Paşa Camii - Harimden Mihrap Yönüne Bakış

Foto 48: Orta İbrahim Paşa Camii - Üst Örtüyü Taşıyan Sistemden Bir Görünüm

Foto 49: Orta İbrahim Paşa Camii - Harim Girişi ve Kadınlar Mahfili

Foto 50 Orta İbrahim Paşa Camii - Mahfilin Alt Katındaki Seki

Foto 51: Orta İbrahim Paşa Camii - Mihraptan Genel Görünüm

Foto 52: Orta İbrahim Paşa Camii - Minber

Foto 53: Orta İbrahim Paşa Camii - Kubbe Süslemelerinde Detay

Foto 54: Orta İbrahim Paşa Camii – Kalemîşi Süslemelerinden Detay

Foto 55: Orta İbrahim Paşa Camii - Kubbe Kasnağındaki Süslemeler

Foto 56: Orta İbrahim Paşa Camii - Mihrap Alınlığı

Foto 57: Orta İbrahim Paşa Camii - Mihraptan Detay

Foto 58: Orta İbrahim Paşa Camii – Minberin Külâhı

Foto 59: Orta İbrahim Paşa Camii – Minberin Aynalığı ve Korkulukları

Foto 60: Orta İbrahim Paşa Camii – Minber Aynalığından Detay

Foto 61: Orta İbrahim Paşa Camii – Minber korkuluklarından Detay

Foto 62: Orta İbrahim Paşa Camii – Ahşap Madalyonlar

Foto 63: Orta İbrahim Paşa Camii - Minare Süslemelerinden Detay

Foto 64: Kemer Köprü’den Kemer Köprü Camii’ne Genel Bakış

Foto 65: Kemer Köprü Camii - Batı Cephesi

Foto 66: Kemer Köprü Camii - Kuzey Cephesi

Foto 67: Kemer Köprü Camii - Kuzey Cephesi/Cami Girişi

Foto 68: Kemer Köprü Camii - Güneybatı Cephesi

Foto 69: Kemer Köprü Camii - Yangın Sonrası Çatı ve Cepheler

Foto 70: Kemer Köprü Camii - Güneydoğu Cephesi

Foto 71: Kemer Köprü Camii - Mescit ve Harim Girişleri

Foto 72: Kemer Köprü Camii - Harimden Görünüm

Foto 73: Kemer Köprü Camii - Kadınlar Mahfili

Foto 74: Kemer Köprü Camii - Günümüzde Mevcut Olmayan Çini

Mihrap

Foto 75: Kemer Köprü Camii - Günümüzdeki Mihrap

Foto 76: Kemer Köprü Camii - Minareden Detay

Foto 77: Hacı Mehmet Camii’ye Ait Yapım Kitabesi

Foto 78: Hacı Mehmet Camii – Taç Kapısı

Foto 79: Hacı Mehmet Camii – Genel Görünüm

Foto 80: Hacı Mehmet Camii – Kuzeybatı Cephesi

Foto 81: Hacı Mehmet Camii – Kuzeydoğu Cephesi

Foto 82: Hacı Mehmet Camii – Çift Şerefeli Minare

Foto 83: Hacı Mehmet Camii – Kadınlar Mahfili, Kubbe Kasnağı ve

Kemerler

Foto 84: Hacı Mehmet Camii – Mihrap

Foto 85: Hacı Mehmet Camii – Minber

Foto 86: Hacı Mehmet Camii – Kubbedeki Süsleme Programı

Foto 87: Hacı Mehmet Camii – Mihraptan Detay

Foto 88: Hacı Mehmet Camii – Minberden Detay

Foto 89: Aşağı Camii – Genel Görünüm

Foto 90. Aşağı Camii - Güneydoğu Cephesi

Foto 91: Aşağı Camii - Son Cemaat Yeri

Foto 92: Aşağı Camii - Son Cemaat Yerinin İçten Görünümü

Foto 93: Arif Kaptan Şadırvanı

Foto 94: Aşağı Camii - Harimden Kadınlar Mahfiline Bakış

Foto 95: Aşağı Camii - Harim Girişinden Kible Yönünün Görünümü

Foto 96: Aşağı Camii – Mihrap, Minber ve Kürsü

Foto 97: Aşağı Camii – Minberin Aynalıği ve Korkulukları

Foto 98: Aşağı Camii - Minberden Detay

GİRİŞ

1. KONUNUN ÖNEMİ, METODU VE KAYNAKLARI:

1.2. Konunun Tanımı, Sınırları ve Amacı

Bartın'ın, 3000 yıllık köklü bir geçmişi vardır. İlk sahiplerinin MÖ 14. yüzyılda Gaskalar ve 13. yüzyılda Hititler olduğu düşünülen şehir, tarihinde pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bartın ve çevresinde bütün bu uygarlıklardan geriye, insanlığın ortak değeri olan yüzlerce taşınmaz kültürel yapı kalmıştır. Türklerin, 11. yüzyılda Anadolu'da yerleşmeye başlamaları ile meydana gelen siyasi gelişim, kültürel ve inançsal değişimi de beraberinde getirmiştir. Türk-İslam Medeniyeti'nin Anadolu Medeniyetleri ile tanışması, bu coğrafyadaki kültürel yapıların daha önceki dönemlerden farklı biçimde gelişme göstermesine olanak sağlamıştır.

Bartın, Osmanlı sınırlarına dâhil edildiğinde Bolu Sancağına bağlı bir yerleşim birimiydi (1461). Bu tarihten devletin çöküşüne kadar yaşanan siyasi, ekonomik ve politik süreçler, göçler, yeni iskân hareketleri ve Batılılaşma süreci, şehrin fiziki gelişimine yeni bir boyut kazandırdığı gibi, cami mimarisinin gelişiminde de önemli bir etken olmuştur.

Tezimizin zamansal olarak sınırlaması; Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan (1299), Cumhuriyet'in (1923) ilanına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Çalışma sahası olarak; 7 Eylül 1991 tarihinde il statüsüne ulaşan Bartın ve çevresi seçilmiştir. Bartın ve Çevresindeki Osmanlı Devri Cami Mimarisi, Sanat Tarihinin bilimsel metotları kullanılarak incelenmiş ve bu yapıların Türk Sanatı içindeki önemi vurgulanmıştır. Tezde, Bartın ve çevresindeki Osmanlı Dönemi camilerinin tarihsel serüvenlerinin yanı sıra camilerin plan, mimari ve süsleme özelliklerinin de kapsamlı olarak araştırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın, Türk tarihi, kültürü ve medeniyetinin temellendirilmesinde önem taşıyan eserlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Yöntem

Tez kendi içinde toplam dört bölümden oluşmaktadır. "Giriş"te: Konunun Önemi, Kaynaklar ve Metod başlığı altında konunun tanımı, sınırları, amacı, çalışma yöntemi, ilgili yayın ve araştırmalar yer almaktadır. Birinci bölümde: "Bartın'ın Kısa

Tarihi” başlığı kapsamında, coğrafya ve kentin fiziki özelliklerine değinilmiştir. “Osmanlı Dönemi Cami Mimarisinin Gelişimi” bu çalışmanın ikinci bölümünü oluşturur. Üçüncü bölümde “Bartın ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi” ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Tezin dördüncü ve son bölümünde “Karşılaştırma-Değerlendirme” yapılmıştır. Bu bağlamda Bartın’daki Osmanlı Dönemi Camileri, hem birbirleriyle, hem de Osmanlı Dönemi’ndeki diğer camilerle karşılaştırılmış, benzerlik ve farklılıkları analiz edilmiştir.

Bu tezin içeriğini oluşturan konular, bilimsel veriler ışığında araştırılmıştır. Araştırmanın aşamaları belli başlı metotlar izlenerek sürdürülmüştür. Çalışmaya öncelikle Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nde tescilli olup günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan camilerin tespit edilmesiyle başlanmıştır. Bu yapılarla ilgili bilimsel yayınlar okunmuştur. Daha sonraki aşamalarda saha çalışmaları yapılarak camiler üzerinde ayrıntılı incelemelerde bulunulmuş, fotoğraflar çekilmiş, çizimler hazırlanmıştır. Kitabelerdeki tarihsellik ifadesinin kesinlik değeri taşıyıp taşımadığını tespit etmek amacıyla kitabeler; vakfiyeler, seyahatnameler, fermanlar, il ve ilçe müftülüklerindeki cami kayıt defterleri ile karşılaştırılmıştır.

Camilerin yapım, onarım, ilave ve yenilenme süreçlerini objektif bir bakışla değerlendirmek amacıyla; Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’, Bartın Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Bartın Belediyesi arşivleri gözden geçirilmiştir. Bu çalışmalara ilave olarak bölgedeki arkeolog, akademisyen, yazar, koleksiyoncu, çeşitli dernek yöneticileri ve kentin önde gelenleriyle görüşmeler yapılarak elde edilen veriler kayıt altına alınmıştır.

Araştırmalar ve incelemeler sonucu elde edilen bulgularla tezin katalog bölümü oluşturulmuştur. Bu bölüm oluşturulurken camilere ilişkin kronoloji gözetilmiştir. Ayrıca anlatımda belli başlı metotlar izlenmiştir. Genel tanımda öncelikle yapının konumu, tescil durumu, yapım tarihi, (varsa) banisi - mimarı ve fiziki görünümü kısaca anlatılmıştır. Arapça veya Osmanlıca kitabeler, günümüz Türkçesi’ne uyarlanmıştır. Kitabelerin ardından yapının plan özellikleri açıklanmıştır. Daha sonraki aşamada camilerin yapı malzemesi ve tekniği hakkında bilgiler aktarılmıştır. Plan ve fotoğraflar metinlerin arasına yerleştirilmiştir.

Cephelerin anlatımına giriş cephesinden başlanmıştır. Bu kısımda kapı, pencere, kat düzenlemesi, saçaklar, minare ve üst örtü hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ayrıca bahçe, şadırvan ve müstemilat birimlerine de cephe düzenlemeleri anlatılırken değinilmiştir.

Harimde öncelikle örtü birimi ve taşıyıcı sistem ele alınmıştır. Sonrasında mahfiller, mihrap, minber, kürsü gibi mimari elemanlar anlatılmıştır. Süsleme, tarihlendirme ve değerlendirme ile yapıların anlatımı sonlandırılmıştır.

Camilerin süsleme özellikleri anlatılırken, çoğunlukla özgün süslemeler üzerinde durulmuştur. Kitabesi olmayan camilerle ilgili tarihlendirme yapılırken öncelikle dönemsel özellikler gözden geçirilmiş ve farklı kaynaklara başvurulmuştur. Değerlendirme kısmında ise camilerin inşa tarihinden günümüze kadar geçirmiş oldukları röleve ve restorasyon aşamaları hakkında bilgi verilmiştir.

1.4. İlgili Yayın ve Araştırmalar

“Bartın ve Çevresindeki Osmanlı Devri Cami Mimarisi” adlı tez çalışmasına başlanırken, daha önce bu başlık altında herhangi bir yayın olmadığı tespit edilmiştir. Bununla beraber Bartın ile ilgili yayınların bir kısmında camilerin bazılarına kısaca değinildiği görülür. Tezde faydalanılan kaynaklar, öncelikle tezin “Katalog” bölümündeki kronoloji dikkate alınarak aşağıda analiz edilmiştir.

Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü’ne ait “Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerine Ait Camileri Tespit Formu”¹ adlı katalog çalışması tez hazırlama sürecinde başvurulmuş temel kaynaktır. Bu katalog Bartın Merkez’deki Osmanlı Dönemi camileri ile ilgili en kapsamlı bilgileri içermektedir. Katalogda camilerle ilgili tarih, adres ve bazı teknik bilgiler bulunmaktadır. T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün yayınlamış olduğu “Kültür Envanteri Bartın”² ve “Bartın Kültür ve Turizm Envanteri Mitolojiden Gezgine Bartın”³, bu iki eserde de Bartın ve çevresinde yer alan bazı camilerin kısa tanıtımına yer verilmiştir. Bartın merkezdeki camilerin planları ve günümüze ulaşmamış bazı özgün

¹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerine Ait Camileri Tespit Formu.

² T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Kültür Envanteri Bartın**, Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Bartın, 2011, (Kültür Envanteri).

³ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Bartın Kültür ve Turizm Envanteri Mitolojiden Gezgine Bartın**, Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2007, (Mitolojiden Gezgine Bartın).

elemanların fotoğrafları Cahit Kemik'in "Bartın Evleri ve Kentsel Değerleri Üzerine Araştırma"⁴ adlı yayınlanmamış doktora tezinden alınmıştır.

Eren Çok'un "Paflagonya'dan Ulus'a"⁵, Zafer Çelebi'nin "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Coğrafya Yazarı Uluslu İbrahim Hamdi Efendi ve Bilinmeyen Yönleriyle Tarihsel Coğrafyamız"⁶ ve Cevdet Yakupoğlu'nun "Bartın Vakıfları (1214-1514)"⁷ adlı eserlerinde Ulus-Hasan Dede Camii'nin tarihine ve kısa tanıtımına yer verilmiştir. Erkan Aşçıoğlu "İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın"⁸ adlı eserinde Arap Camii, Kemer Köprü ve Hacı Mehmet Camii'nin tarihlerine değinmiştir.

Kemal Samancıoğlu, "Bartın Belediyesi ve Tarihçesi"⁹ kitabında Orta Camii şadırvanının yapım süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi verir. Ergül Ballı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Liman Kenti Bartın"¹⁰ adlı çalışmasında Orta Camii'nin tarihsel sürecini anlatmıştır. Tezin "Bartın'ın Kısa Tarihi" bölümünde, yukarıdaki kaynaklara ek olarak; Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel'in "Evliya Çelebi Seyahatnamesi II. Kitap"¹¹, Hatice Selma Çelikyay'ın "Arazi Kullanımlarının Ekolojik Eşik Analizi İle Belirlenmesi Bartın Örneğinde Bir Deneme"¹², Erkan Aşçıoğlu'nun "Bartın ve kökleri"¹³ ile "Bartın'da Tarih, Kökler 2"¹⁴, Metin Tuncel'in DİA "Bartın Maddesi"¹⁵ ve Yenal Ünal'ın "Bartın Limanı Tarihi"¹⁶ faydalanılan başlıca kaynaklardır.

⁴ Cahit Kemik, **Bartın Evleri ve Kentsel Değerleri Üzerine Bir Araştırma**, Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1986.

⁵ Eren Çok, **Paflagonya'dan Ulus'a**, Pelin Ofset, Ankara, 2016.

⁶ Zafer Çelebi, **XVIII. Yüzyıl Osmanlı Coğrafya Yazarı Uluslu İbrahim Hamdi Efendi ve Bilinmeyen Yönleriyle Tarihsel Coğrafyamız**, Altın Kalem Yayınları, İzmit, 2005.

⁷ Cevdet Yakupoğlu, **Bartın Vakıfları (1214-1514)**, T.C. Bartın Valiliği İl Özel İdaresi Şubat 2010, Yayın No: 3.

⁸ Erkan Aşçıoğlu, **Bartın**, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Bartın, 2001, (Bartın).

⁹ Kemal Samancıoğlu **Bartın Belediyesi ve Tarihçesi**, Belediye Neşriyatı, Bartın, 1954, (Bartın Belediyesi).

¹⁰ Ergül Ballı, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Liman Kenti Bartın**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2015.

¹¹ Zekeriya Kurşun - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi II. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.

¹² Hatice Selma Çelikyay, **Arazi Kullanımlarının Ekolojik Eşik Analizi İle Belirlenmesi Bartın Örneğinde Bir Deneme**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2005.

¹³ Erkan Aşçıoğlu, **Bartın ve Kökleri**, Sargın Ofset Matbaacılık, Bartın, 2006, (Kökleri).

¹⁴ Erkan Aşçıoğlu, **Bartın'da Tarih, Kökler 2**, Sargın Ofset Matbaacılık, Bartın, 2011, (Kökler 2).

¹⁵ Metin Tuncel, "Bartın Maddesi", **DİA**, Cilt V, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 87.

¹⁶ Yenal Ünal, **Bartın Limanı Tarihi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

Tezde yer alan “Osmanlı Dönemi Cami Mimarisinin Gelişimi” bölümünde de belli başlı kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Ömer İskender Tuluk “Osmanlı Camilerinde Mekan Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları”¹⁷ adlı makalesinde kubbe mevzusu, Abdullah Kuran “İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami”¹⁸ kitabında cami tipolojisi, Suut Kemal Yetkin “Türk Mimarisi”¹⁹ eserinde ise kubbeli camilerdeki mekan gelişimi ele alınmıştır. Ayrıca Doğan Kuban’ın “Sinan’ın Sanatı ve Selimiye”²⁰ adlı eserinde yine kubbe mimarisinin gelişimi anlatılmıştır. Esin Benian “Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü”²¹, bu makalede ise Mimar Sinan’ın kubbe mimarisinde kaydettiği gelişmeler örneklerle ele alınmıştır. Oktay Aslanapa “Türk Sanatı”²² ve “Osmanlı Devri Mimarisi”²³ eserleri “Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimi” bölümünde faydalanan en kapsamlı eserlerdir. Zeki Sönmez “Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı”²⁴ başlıklı kitabı ile Haluk Karamağralı’nın “Türk Cami Mimarisinde Mekan Gelişmesi ve Ayasofya Mes’esi”²⁵ adlı sempozyum bildirisi cami gelişimi bağlamında başvuru diğer kaynaklardır. Ayrıca, tezin “Karşılaştırma ve Değerlendirme” bölümünde de yine Abdullah Kuran’ın “İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami” kitabındaki tipolojiden yararlanılmıştır. Tez hazırlama sürecinde başvuru birincil kaynakların yanı sıra camilerle ilgili çeşitli arşiv belgeleri ve restorasyon raporları da yapıların geçmişine ışık tutmuştur. Tez çalışmalarının genelinde mimari terimlerle ilgili Metin Sözen-Uğur Tanyeli’nin “Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü”²⁶ dikkate alınmıştır.

¹⁷ Ömer İskender Tuluk, “Osmanlı Camilerinde Mekan Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları (15.-17.yy.)”, **Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fak. Der.**, Cilt 21, No 2, 2006, ss. 275-284.

¹⁸ Abdullah Kuran, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1964.

¹⁹ Suut Kemal Yetkin, **Türk Mimarisi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.

²⁰ Doğan Kuban, **Sinan’ın Sanatı ve Selimiye**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

²¹ Esin Benian, "Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü" **Bilim ve Teknik**, Ocak 2011, ss. 40-47.

²² Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, (Sanatı), 1999.

²³ Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, (Mimarisi), 2004.

²⁴ Zeki Sönmez, **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1988.

²⁵ Haluk Karamağralı, “Türk Cami Mimarisinde Mekan Gelişmesi ve Ayasofya Mes’esi”, **100 Yaşında Bir Osmanlı Ekrem Hakkı Ayverdi ve Osmanlı Mimarisi Sempozyum**, Kubbealtı Neşriyat, Ankara, 2002.

²⁶ Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

1. BARTIN'IN KISA TARİHİ

Bartın ismi “Parthenia” sözcüğünden dönüşmüştür. Bu ismin kaynağı Bartın Irmağı'nın Antik Çağ'daki adı olan Parthenios'tan gelir. Yunan Mitolojisi'nde Parthenios Tanrıların Babası Okenaus'un çocukları olan yüzlerce tanrıdan birisi ve “Sular Tanrısı”dır. Bundan dolayı ismi “Sular İlahı veya Muhteşem Akan Su” manasında kullanılmaya başlanmıştır. Parthenia zaman içinde Bartın şekline

dönüşmüştür.²⁷ Ayrıca Parthenios'tan Truva Savaşlarıyla ilişkili olarak Homeros'un "İlyada" adlı eserinde bahsedilmiştir (MÖ 1184). Buna göre Parthenios yöresinde Paflagonyalılar yaşamaktaydı.²⁸ Diğer taraftan güneş dil teorisince "muhteşem ve güzel akan su" manasına gelen Bartın'ın²⁹ oluşumunda Bartın Çayı ile yapılan su yolu ticaretinin belirleyici olduğu ve şehir dokusunun şekillenmesi ve gelişiminde de etkili olduğu düşünülmektedir.³⁰

Bartın Çayı'nın özel durumu, Karadeniz'e yakın yerlerinde çeşitli deniz araçlarının girebilmesi, kenti nehir limanı haline getirmiştir. Ülkenin en önemli ulaşım merkezleriyle de (Ankara – İstanbul- Karadeniz Kıyıları gibi) irtibat halinde olması şehrin avantajlı bir coğrafya üzerinde olduğunu göstermektedir. Ancak yıllarca Amasra'nın gölgesinde kalması Bartın'ın gelişmesine olumsuz etki yapmıştır. Ayrıca Amasra ile birlikte çevresindeki coğrafya da asırlarca çok sayıdaki siyasi oluşumun tesirinde kalmıştır.³¹

Bartın ve çevresi tarih boyunca çeşitli kavimlerin ve teşekküllerin arasında el değiştirmiştir. Akalar Efe'de, Miken Medeniyeti'ni kurmadan önce uzun süre Batı Anadolu kıyılarında (Samsun, Sinop, Amasra) hüküm sürdükleri ve yöre halkına Bakır Devri Medeniyeti'ni yaşattıkları bilinmektedir (MÖ 3000 – 2400).³² Bazı bululara göre de Amasra ve Bartın bölgesinin ilk sahiplerinin İskitler'in bir kolu olan Amazonlar olduğu ileri sürülmüştür.³³ Bununla birlikte MÖ 14 ve 13. yüzyılda Gaskalar'ın da sözkonusu coğrafya ve çevresinin ilk sahipleri olabileceği yönünde kuvvetli deliller mevcuttur.³⁴ Şehir daha sonra sırasıyla; 13. yüzyıl sonlarında Bitinyalılar ve Paflagonyalılar'ın, 12. yüzyılda Frigler'in, 7. yüzyıl sonlarında Kimmerler'in, 6. yüzyılda Lidyalılar'ın, 547 yılında Persler'in, 334 yılında Makedonya Krallığı'nın, 279 yılında da Pontus Krallığı gibi uygarlıkların egemenliğine girmiştir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi üzerine Bartın ve çevresi Bizans Devleti'nin sınırlarına dâhil edilmiştir (MS 395). Amasra da o

²⁷ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Mitolojiden Gezgine**, s. 17; Saffet Emre Tonguç, **Bartın ve Amasra: Karadeniz'in İncileri**, MGK Medya, Bartın, 2011, s. 1.

²⁸ Ünal, s. 46.

²⁹ Aşçıoğlu, **Bartın**, s. 7.

³⁰ Çelikyay, s. 48.

³¹ Tuncel, s. 87

³² Ünal, s. 46.

³³ Ünal, s. 47; Aşçıoğlu, **Kökler 2**, s. 126.

³⁴ Ünal, s. 47.

dönemde Pontus Eyaleti'nin başkenti olmuştur. MÖ 390 yıllarında Türk kavimlerinden Hazar, Peçenek ve Kumanlar; MS 798 – 865 yıllarında ise Araplar, Selçuklular ve Ruslar bu bölgeye akınlar düzenlemişlerdir.³⁵

Bartın ve çevresi Türk kavimlerinin eline geçtikten sonra önem kazanmaya başlamıştır. 8.yüzyılda öncelikle Araplar'ın akınına uğramış olan bölge, 9. Yüzyılda ise Türkmenler'in akınına sahne olmuştur. 11.yüzyılın sonlarına doğru Sinop, Kastamonu ve Çankırı Türkmen komutanların eline geçmiştir.³⁶

1084'te Anadolu'ya başlayan akınlarla Kutalmışoğlu Süleyman Beyin komutanlarından Emir Karatigin'in Bartın ve çevresinde Türk Emirliği kurmuş olabileceği düşünülmektedir.³⁷ Bu dönemde bölgeye yoğun Türk göçleri olmuştur. Diğer taraftan Haçlı seferleri sırasında Haçlılarla müttefik oluşturan Bizans, İstanbul'dan Samsun'a kadar bütün Karadeniz sahilini hakimiyeti altına almıştır. 1204 Trabzon Rum İmparatorluğu ve 1214'te de İznik Rum İmparatorluğu'nun hakimiyetinde kalan bölge, Miryakefalon Antlaşması'na kadar pek çok kez farklı medeniyetler arasında el değiştirmiştir. 13. yüzyılda nitekim Anadolu Selçukluları'nın sınırlarına katılmıştır. Bu dönemde Kıpçak ve Türkmenler Sinop, Kastamonu ve Bartın üçgenine yerleştirilmişlerdir. Bazı tarihi vesikalarda bu yöreyle ilgili "Oniki Divan" tabirine yer verilmiştir.³⁸ 1240 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol baskınından kaçan Anadolu'daki Türkmen oymakları, Bartın ve çevresindeki Türk nüfusunun artışı ciddi şekilde etkilemiştir.³⁹

Yaklaşık iki asırlık Selçuklu hakimiyetinden sonra Bartın, 1326'da Kastamonu bölgesinde hüküm süren Candaroğulları Beyliği'nin yönetimine girmiştir. Daha sonra 4. Haçlı Seferleri sırasında da sık sık sınır değiştiren imparatorluk ve beyliklerin hakimiyetine girmiştir. 14 ve 15. yüzyıllarda Sinop ve Ereğli arasında kalan kıyı kesimleri Ceneviz baskınına uğramış, yöre halkı zulüm altında kalmıştır. Evliya Çelebi Bartın'dan "*Ceneviz binası*" şeklinde söz etmektedir.⁴⁰ Bartın yakınlarında yer alan Gidoros, Kromna ve Tion gibi iskeleler

³⁵ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Kültür Envanteri**, s. 10; Aşçıoğlu, **Kökleri**, ss. 6-8; Aşçıoğlu, **Kökler 2**, ss. 128-130.

³⁶ Tuncel, s. 86.

³⁷ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Kültür Envanteri**, s. 10.

³⁸ Ünal, ss. 50-60.

³⁹ Ünal, ss. 50-51.

⁴⁰ Kemal, Samancıoğlu, **İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın**, Bartın ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 1941, s. 169; Ünal, s. 56.

korsan yatağı haline gelmiştir. O dönemde yöreye (Kromna) yapılan Türkmen göçleri ve korsanlardan kaçan halk, iç kesimlere göç etmiş ve burada yeni köy yerleşimlerinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. 14. yüzyıl boyunca Bizans'ın terk ettiği topraklar olan Paflagonya civarına Türk akınları devam etmiştir. Kumanlar, Avşar, Çepni, Dodurga, Bayat, Saltuklu, Artuklu, Bozoklu, Alaplı, Çandarlı gibi Yörük ve Türkmen boyları bunlardan bazılarıdır. Bu boylar zaman içerisinde kaynaşarak; Bartın, Ulus, Eflani, Arıt ve diğer terkedilmiş topraklara yerleşmişlerdir. Bu göçler ve yerleşmelerle, Amasra dışında kalan Kuzeybatı Anadolu'nun Türkleşme süreci tamamlanmıştır. 1460 İstanbul'un Fethi esnasında gerginleşen Osmanlı – Cenova ilişkileri Fatih Sultan Mehmed'i harekete geçirmiş ve “*Ejderi öldürdükten sonra yılanın başını ezmeye...*” yemin ettiği söylenir. Fatih Sultan Mehmet, Anadolu'da Türk birliğini sağlamak ve Karadeniz'deki deniz yolu ticaretini Osmanlı'ya kazandırmak için Kuzey Anadolu Seferine çıkmıştır.⁴¹ 1461 senesinde Bartın ve o tarihte Ceneviz Kolonisi olan Amasra, Fatih'in Sultan Mehmet'in Kuzey Anadolu Seferi sonucunda Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına katılmıştır.⁴²

Bartın 1461 yıllarında Anadolu Beylerbeyliği'nin Bolu Sancağına bağlıydı. 1920 yılında Zonguldak Mutasarrıflığı'na bağlanan şehir, 1924'te Zonguldak'ın ilçesi oldu. 28. 08. 1991 tarih ve 3760 sayılı yasayla il statüsüne kavuştu. Bartın'ın Merkez, Amasra, Ulus ve Kurucası olmak üzere dört ilçesi; Kozcağız, Arıt, Hasankadı, Kumluca ve Abdipaşa olmak üzere beş beldesi, 262 köyü vardır.⁴³

Bartın, Karadeniz Bölgesi'nin batı bölümündedir. Kuzeyde Karadeniz kıyı şeridi, doğuda Kastamonu, doğu ve güneyde Karabük, batıda da Zonguldak illeriyle komşudur. Toplam yüzölçümü 2143 km², ortalama yüksekliği 25m.dir. Kentin etrafı, yüksekliği 2000 m.yi geçmeyen dağlarla çevrilidir. Bunlar; Aladağ, Kocadağ, Karadağ, Kayaardı, Karasu ve Arıt dağlarıdır. Halatçıyaması, Orduyeri, Kırtepe ve Ömertepesi kent merkezindeki tepelerdir.⁴⁴

Bartın Irmağı ve kolları tarafından derin bir biçimde parçalanmış arazi yapısıyla Bartın, engebeli bir görünüm sergiler. Ayrıca derin vadiler ile geniş ovalara sahiptir. Uluyayla, Gezen Yaylası, Zoni ve Ardıc Yaylası önemli yaylalardır.⁴⁵

⁴¹ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Kültür Envanteri**, s. 11.

⁴² Tuncel, s. 87.

⁴³ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Kültür Envanteri**, s. 11-13.

⁴⁴ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Mitolojiden Gezgine**, ss. 29-31.

⁴⁵ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Mitolojiden Gezgine**, ss. 31-33.

18.Yüzyıl ortalarında yüzölçümünün büyük bir bölümü ormanlarla kaplı olan kent, buraya deniz yoluyla seyahat eden az sayıdaki ailenin gelmesiyle birlikte yeni yerleşimlere açılmıştır. Zamanla artan nüfus yoğunluğu ve civar köylerle birlikte bu kasabaya “On İki Divan” adı verilmiştir. Eski Yunanca’da ırmak anlamına gelen Bartın’ın eski isimlerinden birisi de Saltukeli olarak bilinmektedir. “Sular İlahesi Kız” olarak da ün yapan kent, yaşam kaynağını sulardan alır. Bartın Irmağı şehri ortadan ikiye bölmektedir. Bu ırmak zamanla şehrin sembolü haline gelmiştir. Irmak kenarları ayrıca mesire alanları gibi sosyal mekanlar olarak da kullanılmaktadır. Her mevsim düzenli akan ırmak, taşımacılık ve gemilerin iç kesimlere rahatça yanaşabilmesi sayesinde ticari hayata da büyük katkı sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda bölgede gemi de üretilmekteydi. Bununla birlikte Ankara – Ereğli demiryolunun (1936) Zonguldak’a bağlanması kentin hinterlandını kaybetmesine yol açmıştır.⁴⁶

Bartın’ın en önemli akarsuyu, MÖ Parthenios adıyla bilinen ve kente adını veren ırmak üzerinde çağlar boyu gemilerle ulaşım yapılmıştır. Evliya Çelebi *Seyahatname*’sinde: “*Andan Kaliboz ve nehr-i Tufadâr ve nehr-i Bartın’ı geçüp nehr-i Bartın azîm çaydır. Mısır gemileri girüp yüklenir.*”⁴⁷ Bartın’ın diğer önemli akarsuları Kapısu, Tekkeönü, Ulus- Ovaçayı ve İnönü Deresi’dir. Yüzölçümünün % 46’sı ormanlarla kaplı olan bu coğrafya 1159 bitki türünü barındırmaktadır.⁴⁸

Bartın’da tipik Karadeniz iklimi hâkimdir. İklim özellikleri kentin turizmine ve diğer ekonomik faaliyetlerine büyük katkı sunar. Halkın başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Ayrıca son yıllarda çilek festivalleri düzenlenmektedir. Kalkınmada 1. Öncelikli iller arasında yer alan kent, sanayinin sektörel dağılımında maden (taşkömürü) işletmeciliği ile ön plana çıkmıştır.⁴⁹

Bartın, bu kente ismini veren (Parthenios) Bartın Çayı’nın Batı Karadeniz’e döküldüğü bölgeye 11. km yakın bir coğrafya üzerinde kurulmuştur. Şehrin üç tarafı nehrin kollarıyla kuşatılmıştır. Yaklaşık 3000 yıllık köklü bir geçmişe sahip olan şehir, bu tarihsel süreçte pek çok medeniyetin yerleşim sahası olmuştur.⁵⁰

⁴⁶ Ballı, s. 16-18.

⁴⁷ Kurşun-Kahraman-Dağlı, s. 42.

⁴⁸ Çelebi, ss. 122-131

⁴⁹ Yenal Ünal, **Bartın Limanı'nın Hinterlandı Ve Ekonomik Durumu-1**, Bartın Halk Gazetesi, Sayı: 2955, 17 Şubat 2016.

⁵⁰ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Mitolojiden Gezgine**, s. 21.

Şehir, Türk hakimiyetine geçtikten sonra özellikle 18. yüzyıldan itibaren hızlı bir nüfus artışı ile karşı karşıya gelmiş ve buna bağlı olarak mahalleleri de genişleyerek büyümüştür. Mahalleler çoğunlukla dini yapıların çevresinde gelişmiştir.⁵¹

1991 yılında il olan Bartın, Ulus, Kurucaşile ve Amasra olmak üzere üç ilçe ve kent merkezinden oluşur. Kemer köprü, Demirciler, Hamidiye, Orta Mahalle, Okulak Mahallesi, Orduyeri, Köyortası ve Gölbucağı Mahalleleriyle genişlemiştir. Ana yollar cami, çarşı ve pazar yerlerine yönelmiştir. “Pazar Yeri” tanımı bu coğrafya için önemlidir. Kastamonu Vilayet Salnamesi’nde (1901) bir liman nehrine sahip olan kentin, başlangıçta pazar yeri olarak ortaya çıktığı ve zamanla önemli bir ticaret merkezi olduğu belirtilmiştir. Eski coğrafyacı Charles Texier’in “Küçük Asya Tarihi”nde de Bartın’dan Miletliler’in ticaret kolonisi olarak bahsedilmiştir.⁵²

Bartın’da fetihten sonra değişen demografik yapıya paralel olarak imar faaliyetleri de halkın ihtiyacına göre yoğunluk kazanmıştır. Dini müesseselerin yanı sıra askeri, idari, ticari, eğitim ve sosyal alanda da yapılar inşa edilmiştir. Kent merkezinde: Kemal Samancıoğlu Etnoğrafya Müzesi, Taşhan ve Dervişoğlu Hanları, Ebu Derda Türbesi, Aya Nikolas Kilisesi, Kemer Köprü, Orduyeri Köprüsü, Arif Kaptan Şadırvanı, Şehir Hamamı, Eski Rum Okulu, Güzelcehisar, Şarköy ve Fırınlı Kaleleri, Arıt Kaya Odaları ve Sarnıcı başlıca tarihi eserlerdir.⁵³ Merkezde ayrıca 241 adet tescilli sivil mimarlık örneği vardır.⁵⁴ Günümüze kadar varlığını sürdüren bu yapıtlar, Bartın ve çevresinin kültür varlıkları açısından zengin bir birikime sahip olduğunu göstermektedir.

⁵¹ Tuncel, s. 87.

⁵² Ballı, s. 89.

⁵³ Erkan Aşçıoğlu, **İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın**, Ahmet Sarı Matbaası, İstanbul, 1970, (Sosyal Yönleriyle Bartın) ss. 69-73.

⁵⁴ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Kültür Envanteri**, ss. 17-30.

2. OSMANLI DÖNEMİ CAMİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

İslam mimarının temel ögesi olan cami, İslam kültürünün gereksinimleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. 14. yüzyılda devlet kurarak Anadolu'ya yerleşen Osmanlılar, İslam dininin yayıldığı coğrafyalar ve Selçuklu'daki geleneksel yapı kültürünü ve yerel malzemeyi kendi yapı kültürleriyle birleştirerek Anadolu'daki yeni mekân türünün gelişim sürecini başlatmışlardır.⁵⁵

Anadolu'da Osmanlılar'dan önce inşa edilen cami biçimleri İslam ülkelerinde geliştirilen cami biçimlerinden çok farklı sayılmaz. Anadolu Türk mimarisi, Selçuklular'dan sonra yerel üsluplarla kesintiye uğramamıştır. Anadolu'da Türkler'le başlayan yeni İslam üslubu, Orta Asya ve Türkler'in hüküm sürdüğü İslam coğrafyasında mevcut olan biçim vizyonlarıyla bazen doğrudan, bazen de Hristiyan ustaların yorumlarıyla birleşerek aşamalar halinde Osmanlı üslubunu oluşturmuştur.⁵⁶

Aydınoğulları'na ait Birgi Ulu Camisi (1312) mihrap önü kubbeli camilerin Batı Anadolu'daki en eski örneği olup benzeri Selçuklular Dönemi'nde de karşımıza çıkmaktadır. Bu İslami cami şeması yerli konstrüksiyon teknikleri ve çevredeki antik yapıların fragmanlarının bileşenidir. Benzer tasarım süreci, 12. yüzyılda Silvan'da ve 14. yüzyılda da Manisa Ulu Camisi'nde tekrar eder. Bununla birlikte yine 12. yüzyılda Diyarbakır Ulu Camisi'nde, 14. yüzyılda İsa Bey Camisi'nde, 1373 Antalya Yivli Minare Camisi'nde ve Bursa Yıldırım Ulu Camisi'nde çok ayaklı, kubbeli yapı geleneğinin sürdürüldüğü görülmektedir. Burada görülen örnekler, Anadolu'da çok ayaklı ulu cami geleneğinde örtünün kubbe etrafında homojenleştirildiği bir dönemin eserleridir. 12. yüzyıldan sonra Anadolu'da değişen ahşap taşıyıcı ulu cami; Birgi'de Aydınoğlu, Kastamonu Kasaba Camisi'nde Candaroğlu, Ankara Ahi Evran Camisi'nde Osmanlı'dır ve hepsi aynı sürecin farklı ürünleridir.⁵⁷

Kısaca 11. yüzyıldan 15. yüzyıl Osmanlı'nın kesin egemenliğine kadar Türkmen emirlikleri, bulundukları bölgelerde oldukça yoğun bir yapı etkinliği ortaya koymuşlardır. Bütün bu eserler içerik olarak Selçuklu Dönemi'ndeki bazı tipolojik varyasyonları sürdürmüştür. Selçuklu Dönemi'nde Suriye, Mezopotamya, İran ve

⁵⁵ Tuluk, s. 275.

⁵⁶ Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayın, İstanbul, 2007, s. 61.

⁵⁷ Kuban, **Mimarisi**, s. 61.

Azerbaycan'la benzer eğilimler, İslam öncesindeki yapı gelenekleriyle bağlantılı olarak Beylikler Dönemi'nde de etkili olmuştur. Politik olarak bir merkeze bağlı olmamak, yerel denemelere yol açmış olsa da, Anadolu'da Selçuklu üslubu tamamen yok olmamıştır.⁵⁸

O dönemde yapılan camilerin iç mekânları çok sayıdaki ayak ve sütunlar tarafından bölünmüştür. Osmanlı cami mimarisi ise henüz 14. yüzyılda anıtsal mekân tasarımı bakımından büyük bir gelişme göstermeye başlamış, kubbe bu mekânsal tasarımın temel birimi haline gelmiştir. Osmanlı'nın Erken Dönem camilerinin yer aldığı bu modelde kubbe, duvarlar tarafından taşınmaktadır. 15. yüzyılın ortalarına kadar sürdürülen ve Osmanlı'nın Erken Dönem yapılarını oluşturan cami modelinde, kubbenin taşıyıcısı duvarlardır. Bu model İznik ve Bursa'daki yapıları kapsar.⁵⁹

Abdullah Kuran, 14. ve 15. yüzyıllarda ortaya çıkan Osmanlı Türk camilerini dış kitle ve iç mekân teşekkülü bakımından üç farklı kategoride toplamıştır:⁶⁰

1. Tek Üniteli Cami: Tek üniteli cami formunda kare mekânın üzeri tek kubbeye örtülüdür. Yuvarlak kubbe çok köşeli kasnakta sonra tabanda kare formuna ulaşır. Harem, son cemaat yeri ve minareden oluşan bu yapı türünde son cemaat yeri uzunlamasına üç bölüm halinde düzenlenir. Son cemaat yerinin örtü biçimi tonoz veya küçük kubbelerdir. Bu yapılarda dış görünüm plastik unsurlar bakımından sade bir ifadeye sahip olup bu sadelik iç mekâna da aynı şekilde yansır. Tek üniteli camilerin ilk örnekleri Bursa'da Alaaddin Bey Camii (1326) ve İznik'teki Hacı Özbek Camii'dir (1333-1334). Hacı Özbek Camii'nde kubbe üçgen dilimlerinden oluşan bir kasnak üzerine oturur (Şekil 1). Son cemaat yeri tonozlarla örtülmüştür.⁶¹

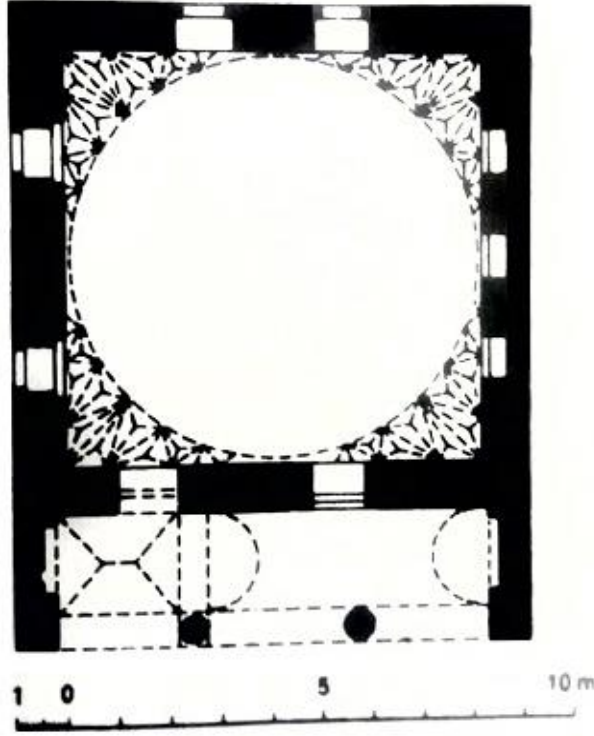
⁵⁸ Kuban, **Mimarisi**, s. 62.

⁵⁹ Tuluk, ss. 275-276.

⁶⁰ Kuran, s. 3.

⁶¹ Kuran, s. 5-6.

Şekil 1: İznik Hacı Özbek Cami Planı⁶²

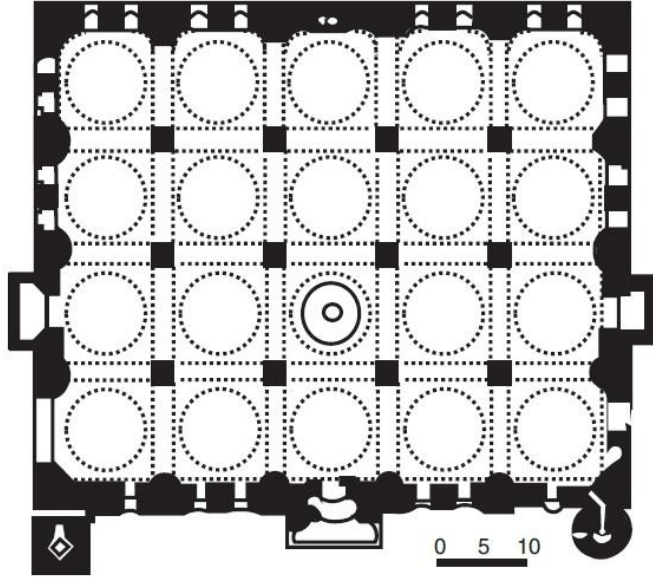

2. Çok Üniteli Camiler: Bu tipolojiye dâhil edilen Erken Devir Osmanlı Camileri'nin menşei Anadolu Selçukluları'nın ulu cami planına dayanır. Bu plan tipinde çoğunlukla düz çatı yaygındır. Fakat Osmanlı camilerinde Bursa Ulu Camii'nde (1396-1400) olduğu gibi her bölüm ekseriyetle kubbelidir (Şekil 2). Üst örtüyü ayaklar direkler veya kolonlar taşır. Dikdörtgen planlı Ulu Camii'nde, birbirine sivri kemerlerle bağlı ayaklar kullanılarak yirmi kare mekân elde edilmiştir. Edirne Eski Camii'nde (1402-1414) de Osmanlı camilerindeki mekân problemi çözme yolunda farklı adımlar atılmıştır. Burada 13.50 m. çapındaki kubbeyi, dört kalın ayak taşımaktadır (Şekil 3). Bu durum mekân gelişimi bakımından çok önemli bir ilerlemedir. Kubbelerden ortada olanlar diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur. Kubbeler sekiz köşeli kasnak üzerinde olup her kasnak üzerinde pencere vardır.⁶³ Burada sözü edilen taşıyıcı unsurların belli bir yönde kemerlerle birbirine bağlandığı durumlarda mekân belirli sıralar halinde bölünmüşlük arz eder. Kemerlerin çok yönlü kullanıldığı yapılarda ise harem içerisindeki bölünmüşlük hissi ortadan kalkar.

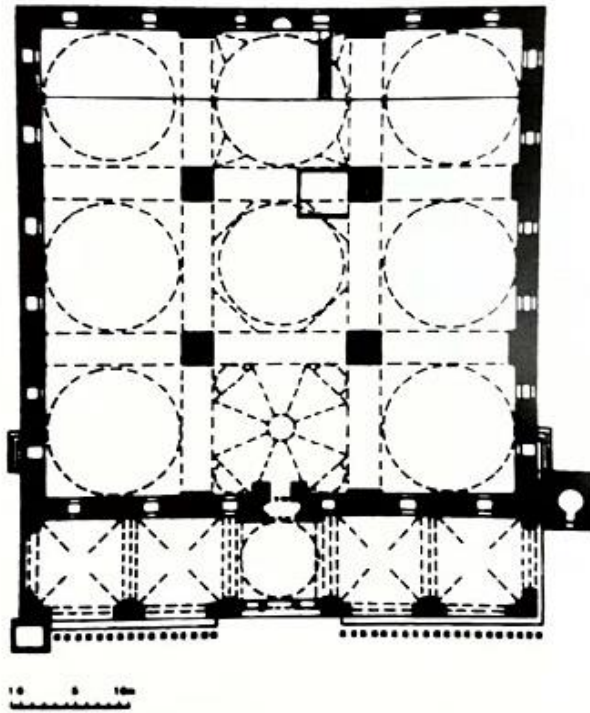
⁶² https://www.google.com/search?q=%C4%B0znik+Hac%C4%B1+%C3%96zbek+Cami+Plan%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjQrZKH6YbjAhUs7KYKHdGIB30Q_AUIECgB#imgsrc=WsRQA-4MMUnUgM; 25.06.2019.

⁶³ Yetkin, s. 179.

Şekil 2: Bursa Ulu Cami Planı⁶⁴

Şekil 3: Edirne Eski Camii Planı⁶⁵

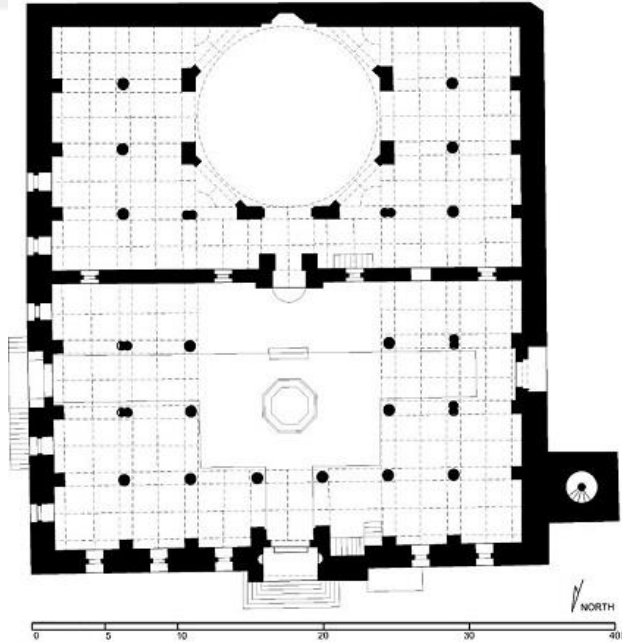

⁶⁴ https://www.google.com/search?tbm=isch&sa=1&ei=TkTXc7cGMjDgQaQgYU4&q=bursa+ulu+camii+plan%C4%B1&oq=bursa+Camii+Plan%C4%B1&gs_l=img.1.0.0i7i30l8.665383.667717..669662...0.0..0.303.1146.0j2j2j1.....0....1..gws-wiz-img.IzDH2yyZarQ#imgrc=ikDA5DTNmvdImM:25.06.2019

⁶⁵ https://www.google.com/search?tbm=isch&sa=1&ei=2TsTXcbQKtTggQa0oYCYBg&q=edirne+eski+camii+plan%C4%B1&oq=edirne+eski+camii+plan%C4%B1&gs_l=img.3..0.213594.215735..216937...0.0..0.663.3337.0j1j5j4j0j1.....0....1..gws-wiz-img.....0i7i30.TESynrMPRoI#imgrc=25.06.2019

3. Çapraz Mihverli Camiler: “Bursa Tipi” olarak da bilinen bu üçüncü grup camiler gerek iç teşekkül ve gerekse dış kitle formu olarak Selçuklular’ın açık ve dört eyvanlı medrese modeli ile kapalı avlulu medrese modelinin birleştirilmesinden ortaya çıkmış olup, beş bölümlü son cemaat yeri, bir veya iki minareli yapılardır.⁶⁶ Bilecik Orhan Gazi Camii (1332) ve Edirne Muradiye Camii (1436) bu modelin başarıyla uygulandığı örneklerdir. Kareye yakın dikdörtgen planlı Orhan Gazi Camii, merkezde, sekizgen kasnak üzerine oturmuş yarım küre kubbeyle örtülüdür. Tek üniteli camilerden farkı, kubbe yükünün üçgen formlarla duvarlara değil de sivri kemerlerle köşelere aktarılmış olmasıdır. Böylece kubbenin altında yer alan orta mekânın dört ana yönünden dört eyvan elde edilmiş, buna bağlı olarak da iç mekânın 9.5 m. çapındaki kubbeyle tabi olmadan genişlemesi sağlanmıştır. Köşelerdeki kemerler kalın ve masif ayaklara otururken kasnak ile ayaklar arasındaki geçişler pandantiflerle sağlanmıştır.⁶⁷ “Selçuklu döneminin mimari alandaki heterojenliğinden sonra Osmanlı kültürünün katıksız bir kubbe mimarisi yaratması önemli bir dönüşümdür”.⁶⁸ 13. yüzyılda başlayıp 14. yüzyılda belirginleşen bu yeni mimari oluşumun ilk halkalarından biri Manisa Ulu Camii’dir (1366) (Şekil 4).

Şekil 4: Manisa Ulu Camii Planı⁶⁹

⁶⁶ Kuran, s. 3.

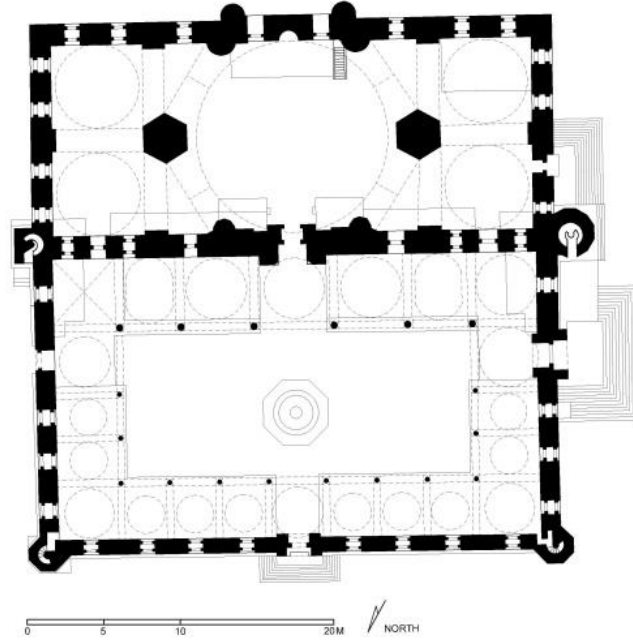
⁶⁷ Kuran, s. 19.

⁶⁸ Kuban, **Selimiye**, s. 45.

⁶⁹ Karamağaralı, s. 78.

15. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı cami mimarisinde çok kubbeli ve çok ayaklı camiler terk edilmiştir. Bu gelişim Edirne Üç Şerefeli Camii (1443-1447) gibi normal gelişme imkânlarını aşan bir sanatsal boyuta ulaşmıştır. Bu yapıda dikdörtgen planlı harim, kuzey güney doğrultuda büyük bir kubbe ile örtülmüş, iki yana da ikişer tane küçük kubbeler yerleştirilerek ayak sayısı ikiye indirilmiştir.⁷⁰ “Üç Şerefeli’de Osmanlı mimarisinin ilk avlusu bulunmaktadır, Üç Şerefeli’nin mimarı avlu kenarına koyduğu minarelerle de minare sayısını ilk kez artırarak Klasik Dönem tasarımına uzanan bir deneme yapmıştır” (Şekil 5).⁷¹ Bu eser Mimar Sinan’ın yapıtlarının öncüsü konumunda olup Klasik Dönemi hazırlayan yapılar arasındadır. Ayrıca İstanbul’un fethinden sonra Ayasofya’nın (532-537) örtü biçimi de Osmanlı cami mimarisine yeni uygulamalar getirmiştir. Bu anlamda, fetihten sonra yapılan Eski Fatih Camii ve Üç Şerefeli, Ayasofya’dan izler taşıyan yapılar olarak karşımıza çıkar. Bu caminin mekân örtüsünde kubbe, yarım kubbe birlikteliğine dayalı olarak; 26 m. çapındaki bir büyük kubbe, kible yönüne doğru yarım kubbe ve yanlarda da üçer tane küçük kubbe ile genişletilmiştir. Bu gelişmeler, daha sonra yapılacak olan Edirne ve İstanbul camilerine esin kaynağı olmuştur.⁷²

Şekil 5: Edirne Üç Şerefeli Cami Planı⁷³

⁷⁰ Benian, s. 42.

⁷¹ Kuban, **Selimiye**, s. 48.

⁷² Benian, s. 43.

⁷³ Karamağralı, s. 85.

Eski Fatih Camii'nin ulaşmış olduğu mekânsal tasarımı daha ileri bir boyuta ulaştıran İstanbul Beyazıt Camii (1501-1506), Osmanlı cami mimarisine ve dolayısıyla Sinan'ın eserlerine simetri ve oran anlamında temel oluşturmuştur. Ana kubbe bu anlamda kuzey ve güneyden yarım kubbelerle genişletilmiş, yanlarda eş büyüklükteki kubbelerin sayısı ise artırılmıştır.⁷⁴

Osmanlı Mimarisi Klasik Dönem'inde Sinan'la birlikte dünya mimarlık tarihinin eşsiz yapıtlarını sergilemiştir. Anadolu'da üç asırdan beri gelişme gösteren Osmanlı Mimarisi, Sinan'ın eserleriyle en son aşamasına ulaşmış, bu dönemde arka arkaya çok sayıda büyük selatin camileri inşa edilmiştir.⁷⁵

Mimar Sinan'ın anıtsal yapıtlarında kubbe, yapının biçimlenmesinde çıkış noktası olmuştur. Kubbe sorunlarını çözme noktasında ömrünün yarısını araştırmalarla geçiren Sinan, ilk büyük eserini 19 m. çapındaki kubbeyle Şehzade Camii'nde (1543-1548), ikinci büyük eserini 26.5 m. çapındaki kubbeyle Süleymaniye Camii'nde (1551), üçüncü ve en büyük eserini ise 31.5 m. çapındaki kubbeyle Selimiye Camii'nde (1568-1574) ortaya koymuştur. Sinan'ın "*çıraklık eserim*" diye adlandırdığı Şehzade Camii'nde kubbe yarım kubbe problemi ele alınmış, dört ayak üzerinde duran ana kubbe dört taraftan yarım kubbelerle desteklenmiştir. Köşelerde ise küçük kubbeler yer vermiştir. Öncüllerinden ilham alınarak oluşturulan bu ideal merkezi plan daha sonra Yeni Camii (1597-1665), Sultanahmet (1609-1617) ve Yeni Fatih Camii'nde (1462-1470) de kullanılmıştır.⁷⁶

Mimar Sinan'ın Şehzade Camii'ndeki yeni uygulaması olan revaklı bölümler ve bunların tam ortasında yer alan girişlerle iyice vurgulanmak istenen merkezi plan Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde (1562-1565) kubbe-üç yarım kubbe varyasyonu ile denenmiştir. Ancak Şehzade Camii'nde mutlak bir merkezi plan hâkimken, Mihrimah Sultan Camii'nde enine gelişmiş bir harim denemesine gidilmiştir. Ayrıca Şehzade Camii'nin giriş yönündeki kubbeler bu camide yerini beş kubbeli son cemaat yerine bırakmıştır. Bununla beraber köşelere de iki ince minare yerleştirilerek yüksek bir cephe tasarımı elde edilmiştir. Eski Fatih Camii'nin küçük kubbelerinin yerine bu camide birer tane yarım kubbe kullanılmıştır.⁷⁷

⁷⁴ Benian, s. 43.

⁷⁵ Kuban, **Selimiye**, s. 56.

⁷⁶ Benian, s. 44.

⁷⁷ Benian, s. 44.

16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Kanuni Sultan Süleyman'ın kendi adına yaptırdığı Süleymaniye Camii'nde Sinan, padişahın gücünü de vurgulayacak boyutta büyük bir cami tasarlamıştır. Ölçü itibarıyla Ayasofya'ya yaklaşan bu eserde iç mekân etkisi daha güçlü hissedilmekle birlikte plan olarak Beyazıt Camii'nin kubbe – iki yarım kubbe şeması kullanılmıştır. Sinan'ın kalfalık eseri olarak bilinen bu yapıtta; ana kubbe mihrap ve giriş yönünde iki yarım kubbeyle, yarım kubbeler de iki çeyrek kubbe ile genişletilmiştir. Yan bölümler büyüklü – küçüklü kubbelerle örtülerek iç mekânla birleştirilmiş, böylece harimde ferah ve genişlik etkisi oluşturulmuştur. Kubbeler arasındaki kemerlerini dört büyük sütun taşır.⁷⁸ “27.40 m. çapındaki kubbe, kilit taşına kadar bunun iki katı olan 53 m. ile Osmanlı camilerinin en yükseği olup, aynı zamanda İstanbul'da Ayasofya'dan sonra en büyük çaplı kubbedir”.⁷⁹

Süleymaniye'den sonra Sinan, Selimiye'yi inşa etmeden önce Üç Şerefeli Camii planı üzerinde yoğunlaşmıştır. Sinan Paşa (1555), Rüstem Paşa (1561-1563) ve Mihrimah Sultan camilerinde de Üç Şerefeli'nin varyasyonları uygulanmıştır. Sinan Paşa Camii'nde ayakların inceltilmesi, yüksek kemerler ve mihraba paralel dikdörtgen formun üzerini mekân birliğini sağlayarak örtme gayreti, başlıca yeniliklerdir. Rüstem Paşa Camii'nde dikdörtgen kütle, ortada dört taraftan eksedrarlarla desteklenmiş büyük bir kubbe ve yanlarda üç adet aynalı tonozla kapatılmıştır. Bu uygulamadaki olumsuzluk örtüyü taşıyan sekiz ayağın mekansal bütünlüğü bozmasından kaynaklanır. Rüstem Paşa ile büyük ölçüde örtüşen Mihrimah Sultan Camii'nde ise Rüstem Paşa Camii'nden farklı olarak aynalı tonozların yerine küçük çaplı kubbeler, eksedrarların yerine de pandantifler uygulanmıştır.⁸⁰

Klasik Osmanlı Mimarisinde ‘büyük kubbeyi sekizgen şema üzerine oturtma’ denemeleri Sinan'ın ‘ustalık eserim’ dediği Edirne Selimiye Camii'nde doruk noktasına ulaşmıştır. “Kalın dört duvarın çevrelediği kare planlı bir caminin üzerini kubbe ile kapatma Sinan'dan önce çok gerçekleştirilmişti”.⁸¹ Kanuni Türbesi, Topkapı Kara Ahmet Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa ve

⁷⁸ Benian, s. 44.

⁷⁹ Aslanapa, **Mimarisi**, s. 234..

⁸⁰ Benian, s. 44.

⁸¹ Sönmez, s. 135.

Lüleburgaz'daki Sokullu camileri Selimiye'nin öncülleri arasında gösterilebilir. Sinan'ın daha önce denediği merkezi plana dayalı dört yarım kubbeden oluşan dörtgen çardak şeması Süleymaniye'den sonra poligonal çardak şemasına dönüşmüş, Kadirga Sokullu Camii'nde (1571) uygulanan küçük boyutlu altıgen şema ise, Selimiye'de çok daha büyük sekizgen formuyla bu gelişimin doruk noktasına ulaşmıştır.⁸²

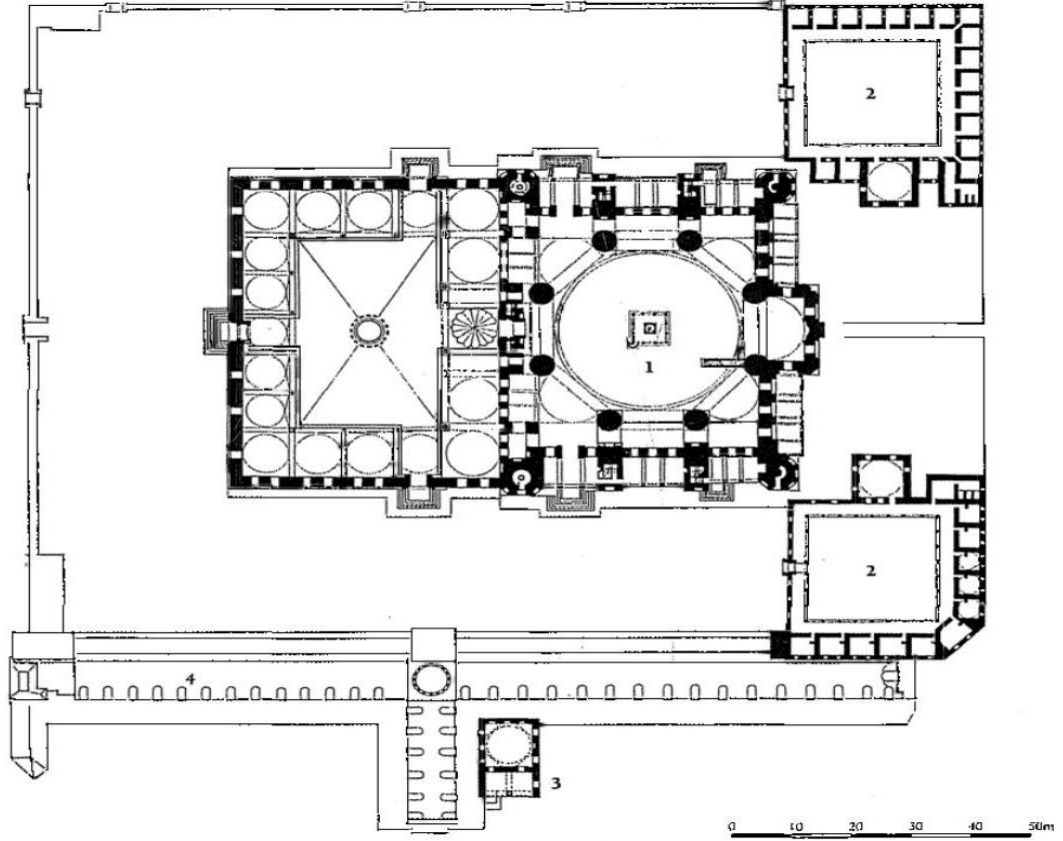
Osmanlı mimarisinin başyapıtı olarak kabul edilen bu yapıda Sinan, büyük bir açıklığı tek kubbe ile geçmeyi başarmış ve cemaati aynı kubbe altında toplamıştır (Şekil 6). Kare zeminden 43 m. yükseklikteki sekizgen formun üzeri 31.5 m. çapındaki kubbe ile örtülmüştür. Kubbe sekiz fil ayağı tarafından taşınmaktadır. Mekanı genişletirken yumuşak geçişler elde etmek amacıyla kareye yakın dikdörtgen zeminden yuvarlak kubbe kasnağına kadar bütün geometrik formlar kademeli yükselmiş, dışarıda da kuleli ve ahenkli bir görsel oluşturmuştur. Ana kubbenin çevresine yerleştirilen kulecikler, ağırlık kuleleri ve yarım kubbeler, büyük bir uyum içindedir. Ayrıca duvarlara çok sayıda pencere açılmıştır. Üçer şerefeli dört adet minare ve kendine özgü tasarımıyla revaklı avlu da diğer yapılarla benzerlik göstermez.⁸³ “Bu eser Tür Mimarisinin, İslam Mimarisinin olduğu gibi, dünya mimarisinin de tacını teşkil eder”.⁸⁴

⁸² Kuban, **Selimiye**, s. 56.

⁸³ Benian, s. 44.

⁸⁴ Karamağaralı, s. 88.

Şekil 6: Edirne Selimiye Camii Planı⁸⁵

Selimiye Camisi, Edirne. Yerleşim planı: 1. Cami, 2. Medrese, 3. Sıbyan Mektebi, 4. Arasta

Bütün bu gelişmeler devam ederken, Eken Dönem Osmanlı Camileri'nde görülen çok ayaklı, çok kubbeli cami modelini yeniden ele alan Sinan, Piyale Paşa Camii'nde (1573) gerek strüktürel oluşumun, gerekse pendentif düzeninin dışa yansıtılması ve giriş kapısının mihrap ekseninde olmaması gibi uygulamalarla birtakım yeniliklere daha imza atmıştır. Bununla birlikte, içerde kubbe ile örtülü birimlerin yanlarına mahfiller yerleştirmek suretiyle bu çok ayaklı ve çok üniteli yapıların da iç mekânında genişletme yapılabileceğini sergilemiştir. Zal Mahmut Paşa Camii (1577) ve Azapkapı Sokullu Camii'de (1578) yine Selimiye'nin küçük

⁸⁵ https://www.google.com/search?q=Edirne+Selimiye+Camii+Plan%C4%B1&sxsrf=ACYBGNSIYIe dTgj-eYbLSx_ohPd59m689g:1569275510437&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=Je8ESIEVbYTM NM%253A%252CH39SYRZdtCzubM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kR8T9QUNyp8ziPcUIFft1beUk lkhA&sa=X&ved=2ahUKEwjirOrq9ufkAhV6wsQBHSbuBekQ9QEwAHoECAQQBA#imgsrc=FNFW v-02ql0iBM:&vet=125.06.2019

birer varyasyonu niteliğindedir. Kılıç Ali Paşa Camii'nde (1580) Sinan, Ayasofya'nın planına geri dönmüştür.⁸⁶

Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi'ne damgasını vuran Mimar Sinan camilerindeki plan daha sonraki zamanlarda da etkisini devam ettirmiştir. Yarım asır sonra İstanbul Yeni Camii'nde (Valide Camii) Şehzade Camii'nin planı yeniden ele alınmıştır. İnşaatına uzun bir süre (1603- 1663) ara verilen bu eserde 17.50 m çapındaki kubbe diğerlerine oranla yüksek ve daha sivridir. Caminin üçer şerefeli iki minaresi ve kare planlı şadırvanlı avlusu vardır.⁸⁷

Mimar Sinan'dan sonra inşa edilen ilk büyük selatin camisi Sultan Ahmed Camii'dir. Şehzade Camii ve Yeni Camii ile benzer plana sahip bu eser; 24 m çapındaki merkezi kubbe ve dört yarım kubbe şemasıyla inşa edilmiştir. Büyük kubbeyi dört fil ayağı üzerindeki kemer ve pandantifler taşır. Yarım kubbeler ve eksedrarlarla camiye hem içte hem de dışta önceki uygulamalardan daha da akıcı bir görünüm kazandırılmış, pencere, kemer sistemi, yoğun çini bezemeleri ve beraberinde birçok yeni imgeleri sergilemiştir. Minare sayısı ilk defa altıya çıkarılmış, yapı üç taraftan avluyla çevrilmiştir.⁸⁸

Sultan Ahmet Camii ile aynı dönemlerde inşa edilen Yeni Valide Camii, plan ve süsleme unsurları açısından henüz Batı etkisine kapalı olup Klasik Dönem özelliklerini muhafaza etmektedir. Büyük kubbe ve etrafındaki mimari birimlerin yüksek oluşu bu yapıyı diğerlerinden farklı kılar.⁸⁹ Ancak bütün bu gelişmelere rağmen bu dönemde hem mimari hem de süsleme anlamında kalite yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 3. Ahmed Dönemi'nde (Lale Devri 1703-1730) batıya yaklaşma siyaseti, özellikle Fransa kanalıyla Barok ve Rokoko sanatı başta olmak üzere mimaride etkisini göstermeye başlamış, bunun sonucu olarak büyük abidevi eserler yerine kasır köşk ve çeşmeler yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde dini mimari alanında yeni üslubun etkin olduğu ilk büyük eser Nur-u Osmaniye Camii'dir (1748-1755).⁹⁰ Barok üslubun temsilcisi olan yuvarlak şekillerin hakim olduğu bu eserde (25.75 m çapındaki) büyük kubbe, büyük kemerlerle duvarlara

⁸⁶ Benian, ss. 45-47.

⁸⁷ Aslanapa, **Sanatı**, ss. 272-274.

⁸⁸ Yetkin, s. 208.

⁸⁹ Yetkin, s. 208.

⁹⁰ Aslanapa, **Sanatı**, s. 275.

oturmaktadır. Yapı bu geniş kemerli görünümü ile Mihrimah Sultan Camii'ni hatırlatmaktadır. Barok üslubun temsilcisi olan yuvarlak şekillerin gözlemlendiği bu camide avlu yarım oval formuyla klasik plandan oldukça uzaktır.⁹¹ Avlunun doğusunda rampalı, atla çıkılabilen hünkâr mahfili bulunmaktadır. İki kat halindeki mahfillerin kemerleri, dalgalı Barok şeklindedir. Süsleme programı oldukça yoğun olan camide, dalgalı yay kemerler, deniz kabukları, akant yaprakları ve farklılık içeren bazı sütun başlıkları, Türk Barok üslubunun yeni oluşumlarını yansıtmaktadır. Bu dönemde Barok üslubun daha büyük bir ustalıkla kullanıldığı ikinci yapı Laleli Camii'dir (1760-1764).⁹²

Barok'tan sonra Osmanlı mimarisinde etkin olan diğer bir unsur Ampir⁹³ üslubudur. Ampir üslubun Türk zevkine uygun olarak geliştirildiği ilk başarılı eser Nusretiye Camii'dir (1826). 7.5 m. çapındaki kubbe 33 m. yüksekliğinde olup, yüksek kasnak ve yuvarlak kemerler Barok üslubun özelliklerini yansıtmaktadır. Kubbenin etrafında kuleciklere yer verilmiştir. Minareler ve külahları ince uzun olup, pabuçlar soğan formu biçimindedir.⁹⁴ Burada Nur-u Osmaniye Camii'ne bağlı kalınmıştır. Dört yüksek kemer ve yüksek kasnak üzerine kurulan kubbenin etrafında kulecikler vardır. Bu kompleksteki geniş ve dört köşe pencereler Ampir'in gelişmiş öğeleridir. Ortaköy (1853-1854) ve Dolmabahçe camileri (1853-1855) de bu örneğin İstanbul'daki diğer temsilcileridir.⁹⁵

Bundan sonraki süreçlerde önce Avrupa'da, ardından da İstanbul'da Eklektik (Melez) adı verilen çeşitli üslupların sentezi olarak meydana gelen yeni üslup mimariyi etkisi altına almıştır.⁹⁶ Aksaray Valide Camii (1871) ve oldukça gösterişli Hamidiye Camii (1886) Eklektik üslubun İstanbul'daki en önemli örnekleridir.⁹⁷

Avrupa'da başlayıp İstanbul'a kadar uzanan bu etkileşime rağmen Anadolu'da Kütahya Ulu Camii (1381) gibi klasik mimarinin yeniden ön plana çıkarıldığı eserler inşa edilmiştir. Bu süreçte yabancı mimarların ürettiği mimari eserler başarısız olmuş, milliyetçi akımların yeniden etkili olmasıyla birlikte sanatta

⁹¹ Yetkin, s. 208.

⁹² Aslanapa, **Sanatı**, s. 277.

⁹³ Daha geniş bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Empire maddesi", **DİA**, Cilt XI, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 159-163.

⁹⁴ Aslanapa, **Mimarisi**, ss. 510-513.

⁹⁵ Aslanapa, **Sanatı**, s. 281.

⁹⁶ Aslanapa, **Mimarisi**, s. 537.

⁹⁷ Doğan Yavaş, "Pertevniyal, Valide Sultan Külliyesi Maddesi" **DİA**, Cilt XXXIV, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 2007, s. 241; Aslanapa, **Sanatı**, s. 283.

ve mimaride Türk mimarlar Neo-Klasik üslubu oluşturmuşlardır. Bu döneme damgasını vuran mimar Kelâleddin'in en önemli eserleri; Bostancı, Bebek ve Kamer Hatun camileridir. Bu sürecin ardından klasik formlar yavaş yavaş terk edilmiştir. Mimaride modern anlayışlar hâkim olmuş, betonarmeye dönüşen uygulamalarla birlikte tarihi gelenekler ortadan kaldırılmıştır.⁹⁸

⁹⁸ Aslanapa, **Sanatı**, ss. 283-284.

3. KATALOG

3.1. Ulus Hasan Dede Camii

Yapının Konumu ve Tarihçesi

Hasan Dede Camii, Bartın'ın Ulus İlçesi'nde Kaldırım Mahallesi Hasan Dede Sokak'tadır. Cami, yangından sonra 1904 yılında tekrar inşa edilmiştir.⁹⁹ Düz bir arazi üzerine inşa edilen cami tek katlı ve tek minarelidir. Kitabesi yoktur. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir.

Plan Özellikleri

Dikdörtgen planlı cami, harimden ibarettir (Şekil 7). Üst örtü içeride düz tavan, dışarda ise kırma çatı şeklindedir. Bu sistemin taşıyıcı elemanları sütunlar, ayaklar ve duvarlardır.

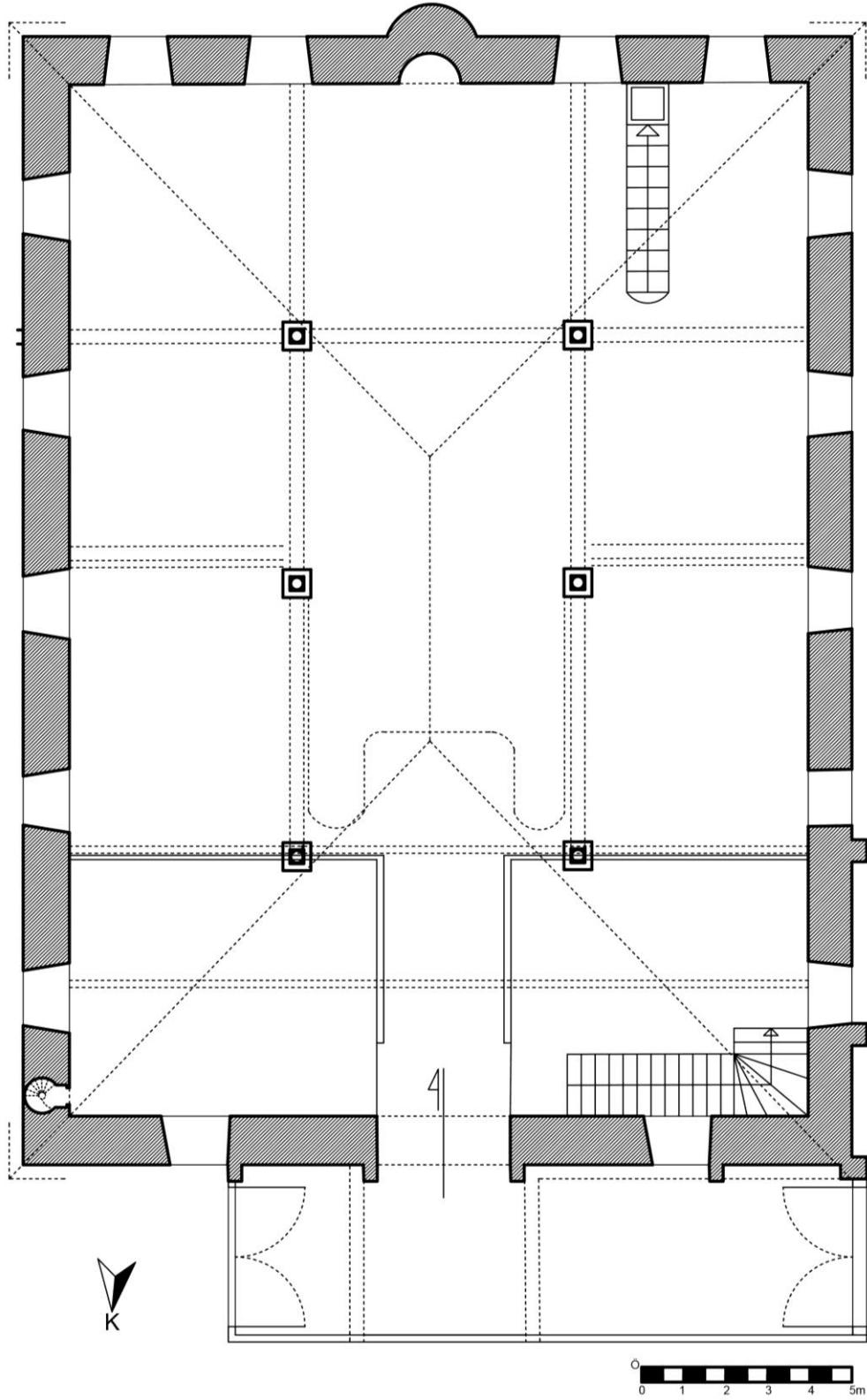
Caminin planı incelendiğinde, günümüzde ayakkabılık olarak kullanılan bölümün yerinde daha evvel son cemaat mahallinin bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ Ayrıca, cami çevresinde zaviye ve medrese gibi eğitim kurumları vardı.¹⁰¹

⁹⁹ Çok, s. 49.

¹⁰⁰ T.C. Kültür Bakanlığı, **Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Karar Raporu**, (Satı Lütü Okçu Arşivinden Alıntıdır).

¹⁰¹ Yakupoğlu, s. 42.

Şekil 7: Hasan Dede Camii Planı¹⁰²

¹⁰² Bu plan Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan Hasan Dede Camii Rölövesi işlenerek çizilmiştir. Çizim: Mimar Burak AY.

Malzeme ve Teknik

Caminin beden duvarları Horasan harcı ile karışık moloz taşla inşa edilmiştir. Duvarlar içte ve dışta rapsalanıp sıvanarak boyanmıştır.¹⁰³ Minarede de taş malzeme kullanılmıştır.

Harimde çoğunlukla ahşap tercih edilmiştir. Taban ve tavan döşemeleri, sütunlar ve ayaklar, mahfil katı, mihrap ve çevresi, minber, kürsü, merdiven ile kapı kanatları ahşaptandır.

Harimdeki sütunların kaidesinde devşirme mermer kullanılmıştır. Şerefe korkuluklarında demir, külahın dış kaplamasında kurşun malzeme görülür. Çatı Marsilya tipi kiremitle örtülmüştür. Caminin ilk inşasında duvarların tamamen ahşaptan olduğu, iç mekânlarda ise devşirme mermer kullanıldığı kaydedilmiştir.¹⁰⁴

Cephe Düzenlemeleri

Caminin dış görünümü oldukça monotondur. Kuzey cephede, günümüzde ayakkabılık olarak kullanılan sundurma vardır. Beden duvarında iki sıra halinde toplam beş adet pencere yer alır (Foto: 1). Pencerelerden ikisi, birinci sırada harime giriş kapısının yanlarında, üç tanesi de ikinci sıradadır.

¹⁰³ Hasan Dede Camii Restorasyon Raporu.

¹⁰⁴ Çelebi, s. 167.

Foto 1: Hasan Dede Camii - Kuzey Cephesi

Doğu, batı ve güney cephelerde de kuzeyde olduğu gibi pencereler ikişer sıra halindedir. Doğuda ve batıda her iki sırada beşer tane pencere bulunmaktaydı. Ancak doğu cephesindeki pencerelerden biri mahfil giriş kapısı olarak düzenlenmiştir (Foto: 2). Güneyde birinci sırada dört, ikinci sırada ise beş adet pencere mevcuttur. Batı duvarı özel mülkiyete bitişiktir. Pencereler bütün cephelerde dikdörtgen formlu yuvarlak kemerlidir.

Foto 2: Hasan Dede Camii - Doğu Cephesi

Camiye giriş kapısı, kuzeydeki sundurmanın doğusundadır. Sundurma duvara bitişiktir. Etrafı ahşap doğrama arası camla kapatılarak üzeri örtülmüştür. Buradaki açıklıklardan biri kapıya dönüştürülmüştür.

Caminin dikdörtgenler prizmasını anımsatan kütlesi kırma çatı ile örtülmüştür. Minare kuzeydoğu köşede cephe duvarının üzerindedir (Foto: 3). Kubik gövde, basık dikdörtgen kaide ve pabuç bölümünün üzerinde oldukça kısa bir görünüme sahiptir. Şerefenin altındaki silmeler minareye hareketlilik kazandırır. Şerefenin etrafı parmaklıklarla çevrilidir. Petek oldukça kısadır. Silindirik külah ay yıldızlı alemlerle son bulur.

Foto 3: Hasan Dede Camii – Minare

Caminin doğusunda bahçe vardır. Etrafı duvar ve demir korkuluklarla kapatılmıştır. Ortasında sekizgen fıskiyeli havuz yer alır. Yapılan araştırmalar sonucunda, günümüzde bahçe olarak kullanılan yerleşkede daha önce avlu olduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁵

Harim

Harime kuzeyde ayakkabılık bölümündeki kapıdan geçilir. Çift kanatlı kapının üstünde yatay lento ve tepe penceresi vardır, kapı niteliksizdir. Harim dikdörtgen planlıdır. Üzeri lambirli tavanla örtülmüştür. Tavan kendi içerisinde on

¹⁰⁵ Sultan 2. Mahmut Tuğrası (Satı Lütü Okçu Arşivinden Alıntı)

iki birime ayrılır. Bu birimlerden her birini dört sütun taşır. Mihrabın önündeki sütunlar caminin ilk inşasından kalmıştır.¹⁰⁶ Sütun ve ayaklar dışında, duvarlar da kemerler vasıtasıyla taşıyıcı işlev üstlenmiştir. Harimin duvarları yerden birinci sıradaki pencere hizasına kadar lambirle kapatılmıştır (Foto: 4). Harimin ışık kaynağı beden duvarlarında yer alan toplam yirmi beş adet penceredir.

Foto 4: Hasan Dede Camii - Harim

Mihrap önündeki sütunlara kaide olarak devşirme mermer sütun tablaları kullanılmıştır. Tablalar üzerine canlı figürleri resmedilmiştir. Bu uygulamaya Bartın'daki diğer camilerde rastlanmaz. Ulus'a, Anadolu'daki Hristiyan yerleşim bölgesi olan Sarpçalort'tan getirilen bu elemanlar Hasan Dede Camii'nin inşasında kullanılmıştır.¹⁰⁷

Kadınlar mahfili harimin kuzeyindedir (Foto: 5). Mahfil katına harim girişinin sağ tarafındaki merdivenle çıkılır. Harimin güneyinde mihrap, minber ve kürsü vardır. Bu elemanlardan hiçbirisi özgün değildir.

¹⁰⁶ Çok, s. 52.

¹⁰⁷ Çok, s. 52.

Foto 5: Hasan Dede Camii - Harim Girişı ve Kadınlar Mahfili

Hasan Dede Camii, tarihinde iki kez yangın geçirmiş ve tamamen yok olmuştur. 1890, 1904 yıllarında halkın desteği ile yeniden inşa edilmiştir. 1910 senesinde yöre halkının “koca kar” dedikleri yoğun karda çatısı ve mahfil katı yıkılmıştır. Yıkılan bölümler aynı yıl içerisinde yeniden yapılmıştır. Cami, 1946-1995-2000 yıllarında tamir ve restorasyondan geçmiştir.¹⁰⁸ Günümüzde ibadete açıktır. İşlevselliğini sürdürmesi yapıyı daha büyük tahribatlara maruz kalmaktan kurtarmıştır.

Süsleme

Caminin özgün süsleme unsurları, geçirmiş olduğu yangında yok olmuştur. Harimdeki sütunların kaidesinde kullanılan devşirme sütun başlıkları caminin ilk inşasından kalan malzemelerdir. Bu malzemeler üzerinde kazıma ve kabartma tekniği ile yapılmış canlı figürleri, stilize edilmiş bitkisel ve geometrik motifler

¹⁰⁸ Çok, s. 49.

bulunmaktadır (Foto: 6). Hayvan figürleri, kıvrım dal, yaprak, lotus çiçeği ve çeşitli geometrik şekillerin arasına yerleştirilmiştir. Üç yapraklı yoncaları gagalarıyla tutan kuşlar (Foto: 7), balık ve yılan tasvirleri söz konusu figürlerin başlıcalarıdır (Foto: 8). Sanatsal değeri haricinde, hayvan tasvirlerinin dini bir mekânda kullanılmış olması hayli ilginçtir.

Foto 6: Hasan Dede Camii - Sütun Kaidelerindeki Tasvirler

Foto 7: Hasan Dede Camii – Mermer Kaidedeki Kuş Figürleri

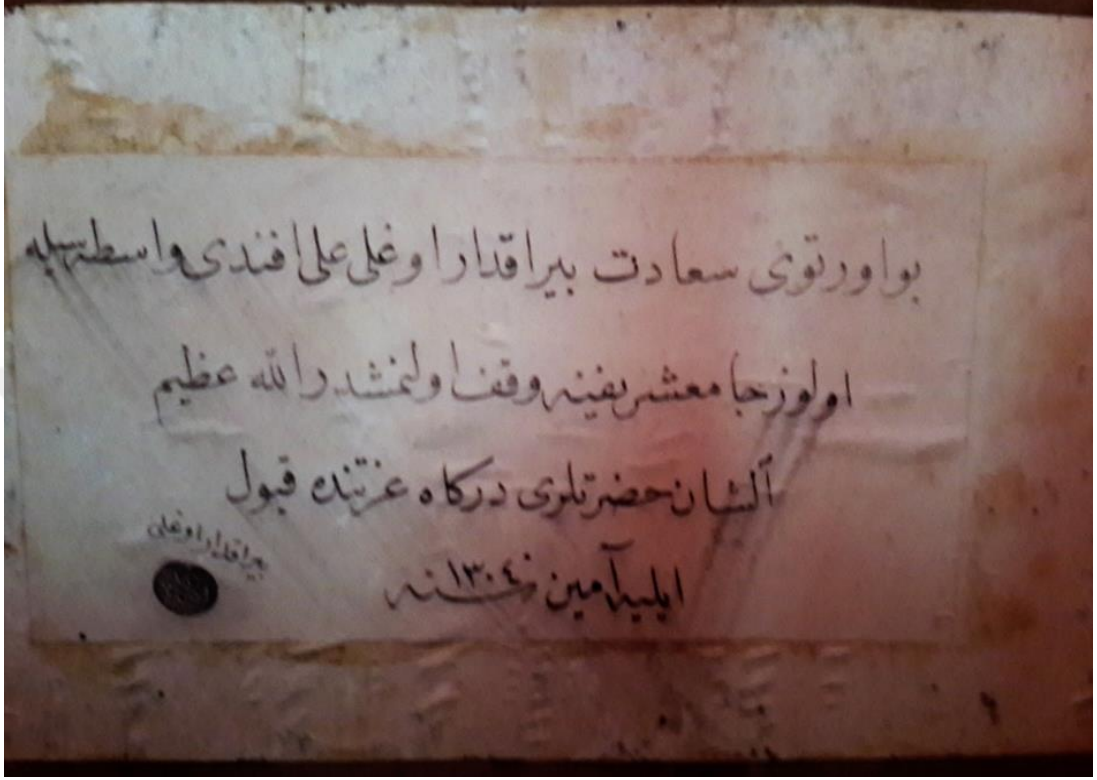
Foto 8: Hasan Dede Camii – Balık Figürü

Tarihlendirme

Hasan Dede Camii'nin kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Camiye hediye edilen minber örtüsünün yanındaki not yazılı anlamdaki tek vesikadır (Foto: 9).

Foto 9: Hasan Dede Camii – Minber Örtüsü ile İlgili Tarihi Vesika

Tarihi Vesikanın Okunuşu:

“Bu örtü Saadet Bayraktar oğlu Ali Efendi vasıtasıyla
Uluz (s) camii şerifine vakf olunmuştur. Allah azimüşşan
hazretleri dergahı izzetinde kabul
ylesin. Amin. Sene 1304 (M. 1886/1887)
Bayraktaroğlu”.¹⁰⁹

Hasan Şeyh Dede Camii Vakfı'ndan derlenen bilgilere göre Hasan Dede Camii', Candaroğulları Beyliği'nin son dönemlerine isabet eden ve aynı zamanda Bartın'ın Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katıldığı tarih olan 1460'lı yıllarda inşa edilmiş olmalıdır. Camiyi Horasan'dan Anadolu'ya gelen Zeyniyye Tarikatı'nın önemli şahsiyetlerinden Hasan Dede ve arkadaşları yapmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁹ Okuyan: Nihat Durmaz.

¹¹⁰ Yakupoğlu, s. 42.

3.2. Bartın Arap Camii

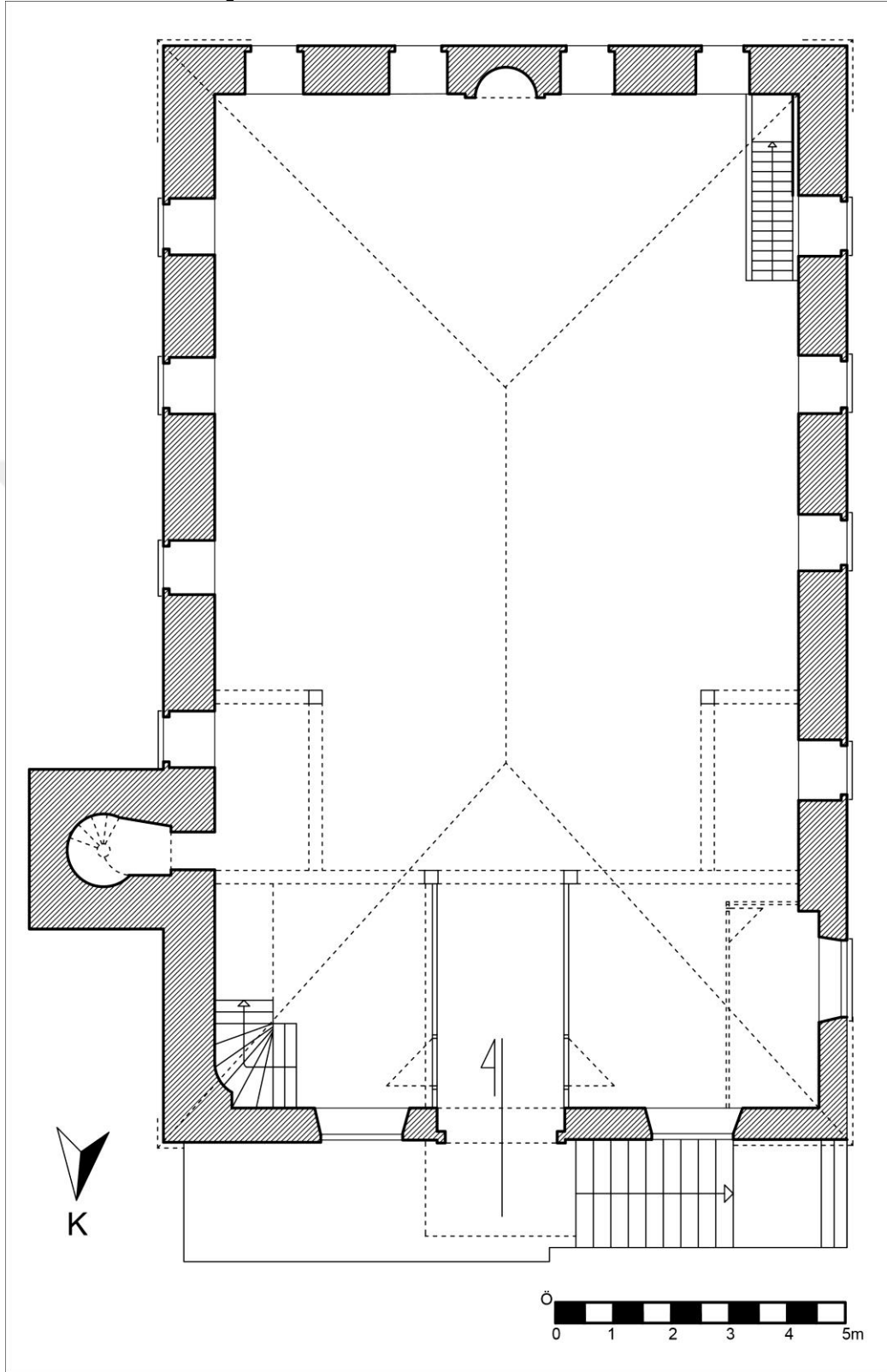
Yapının Konumu Ve Tarihçesi

Arap Camii Bartın Merkezde Kırtepe Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi'ndedir. Kitabesi olmadığından yapım yılı hakkında kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Tek katlı ve tek minareli cami, oldukça eğimli bir arazi üzerindedir. Müştemilatı şadırvan ve depodur.

Plan Özellikleri

Cami dikdörtgen planlıdır (Şekil 8). Harimin üzeri düz tavanla örtülmüştür. Örtünün yükünü duvarlar taşır. Mahfil katını ise duvarlar ve dört adet ayak taşımaktadır. Caminin üstü kırma çatıyla kapatılmıştır.

Şekil 8: Arap Camii Planı¹¹¹

¹¹¹ Bu plan Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan Arap Camii Rölövesi işlenerek çizilmiştir. Çizim: Mimar Burak AY.

Malzeme ve Teknik

Caminin beden duvarları kagir tekniğine dayalı tuğla ve moloz taştan yapılmıştır. Başlangıçta çatı ahşaptan, minare ise tamamen kesme taştan inşa edilmişti.¹¹² Depremden sonra minarenin kaidesinde kesme taş, gövdede de moloz taş kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Harimin tabanı ahşap döşemedir. Kible tarafı hariç duvarlar üç taraftan pencere hizasına kadar ahşap kaplamadır. Özgün ahşap kapılar, onarımlarla metale dönüştürülmüştür.¹¹³ Son restorasyonda kapılar özgün karakterine uygun olarak yeniden yapılmıştır.

Günümüzde mihrap, minber, kürsü, mahfil katı, mahfile çıkan merdivenler, ayaklar, çatı ve kapının üzerindeki çıkma betonarmedir. Mihrap, minber, kürsü ve pencere hizasına kadar kible duvarı dahi çiniyle kaplanmıştır. Revizen pencerelerde alçı tercih edilmiştir. Ayrıca pencerelerin mermer söveleri de plastik doğramayla değiştirilmiştir.¹¹⁴ Minare külahında cam ve çelik malzeme dönüşümlü kullanılmıştır.

Cephe Düzenlemeleri

Kuzey cephedeki başlıca açıklıklar cami giriş kapısı, şadırvan kapısı ve iki sıra halindeki beş adet penceredir. Pencerelerden ikisi birinci sırada kapının yanlarında, diğer üç pencere ise ikinci sıradadır. Şadırvan girişi kuzeybatıda zemin kat hizasındadır (Foto: 10).

¹¹² Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹¹³ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹¹⁴ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 10: Arap Camii – Kuzeypatıdan Görünümü

Caminin doğu cephesi Cumhuriyet Caddesi'ne bitişiktir (Foto: 11). Burada dördü birinci sırada beş tanesi de ikinci sırada olmak üzere toplam dokuz adet pencere vardır. Bir süre kapatılmış olarak kalan birinci sıra pencereler, son restorasyonla yeniden açılmıştır.¹¹⁵

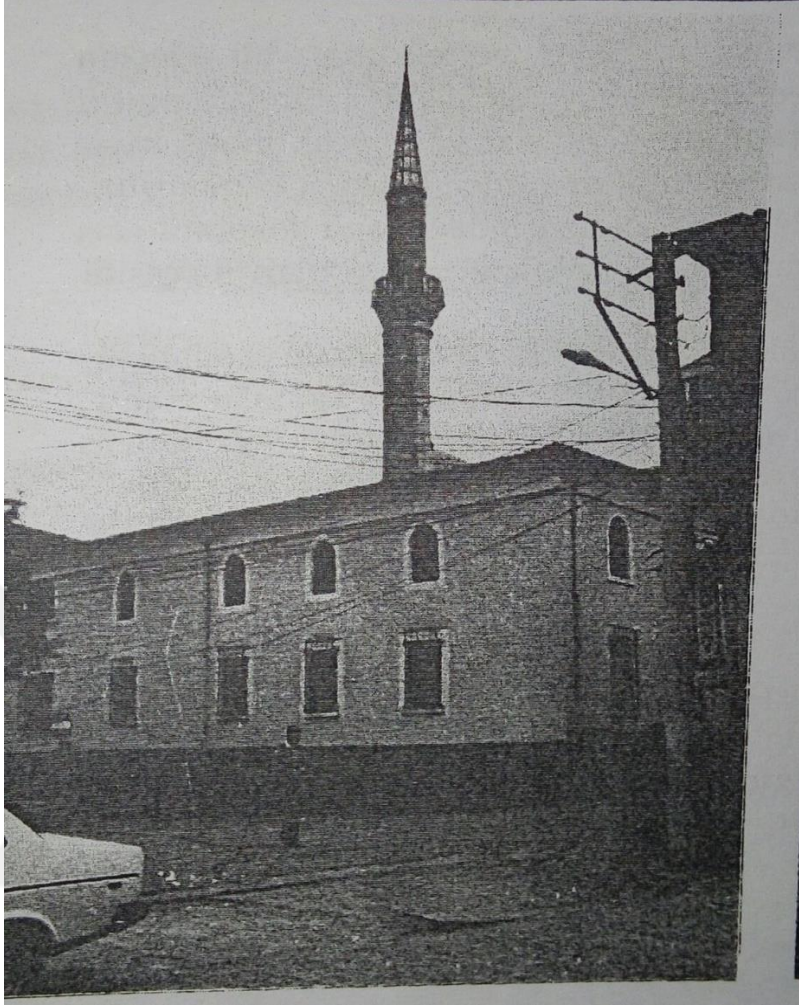
¹¹⁵ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 11: Arap Camii - Doğu Cephesi

Batıda, harim hizasında birinci sırada dört, ikinci sırada ise beş tane pencereye yer verilmiştir. Zemin kat seviyesinde bodruma açılan kapı ve şadırvan penceresi vardır. Güney cephede de pencere düzeni diğer cephelerde olduğu gibi iki sıra halindedir (Foto: 12). Burada birinci sırada dört, ikinci sırada ise beş adet pencere mevcuttur.

Foto 12: Arap Camii ve Minaresi - 1824¹¹⁶

Caminin pencere düzenine toplu olarak bakıldığında; zemin kat ve birinci sıra pencerelerin dikdörtgen, ikinci sıradakilerin ise sivri kemerli revizen pencere olduğu görülür. Cephelere uygulanan restorasyon projesi yapının özgün görünümüyle uyumludur.¹¹⁷

Camiye giriş, kuzey cephedeki tek kapıdan sağlanır. Özgün olmayan kapı dikdörtgen formlu ve çift kanatlıdır. Üzeri dışardan düz bir çıkma ile muhafaza edilmiştir.

Arap Camii'nin dikdörtgen formlu kütlesi kırma çatıyla örtülüdür. Yenilenen çatı alaturka kiremitle kapatılmıştır.

¹¹⁶ Selahattin Çilsüleymanoğlu, **Bartın Halk Kültürü**, Cilt 2, Bartın Halk Kültürü Yay., Bartın, 1996, s. 65.

¹¹⁷ Arap Camii Restorasyon Raporu.

Minare doğu cephesindedir. 1968 depreminden sonra yenilenmiştir. Silindirik gövde dikdörtgen kaide üzerinde yükselir.¹¹⁸ Bu bölgedeki minarelerin yapımında genellikle kesme taş kullanılmıştır. Ancak bu minarede moloz taş tercih edilmiş olması farklı bir yaklaşımdır.

Harim

Harimin girişi kuzeydedir. Cami girişiyle harim kapısının arasında ayakkabılık olarak kullanılan küçük bir bölüm vardır. Harime buradan geçilir. Dikdörtgen planlı harim, düz tavanla örtülmüştür. Örtünün yükünü duvarlar taşır. Kible duvarı haricindeki diğer üç duvar pencere hizasına kadar laminatla kapatılmıştır. Kible duvarına ise tabandan birinci sıra pencerelerin üst seviyesine kadar çini plaka uygulanmıştır. Harim toplam yirmi dokuz adet pencereyle aydınlanır.

Kadınlar mahfiline ayakkabılığın solundaki merdivenle çıkılır. Mahfilin yükünü ortada dört ayak, yanlarda ise duvarlar taşır. Alt kat, girişin iki yanında seki olarak düzenlenmiştir (Foto: 13). Minareye giriş kapısı da mahfil katındadır. Kapı dikdörtgen formu ve yuvarlak kemerlidir. Mahfil betonarmedir.

Foto 13: Arap Camii - Harim Girişi ve Kadınlar Mahfili

¹¹⁸ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

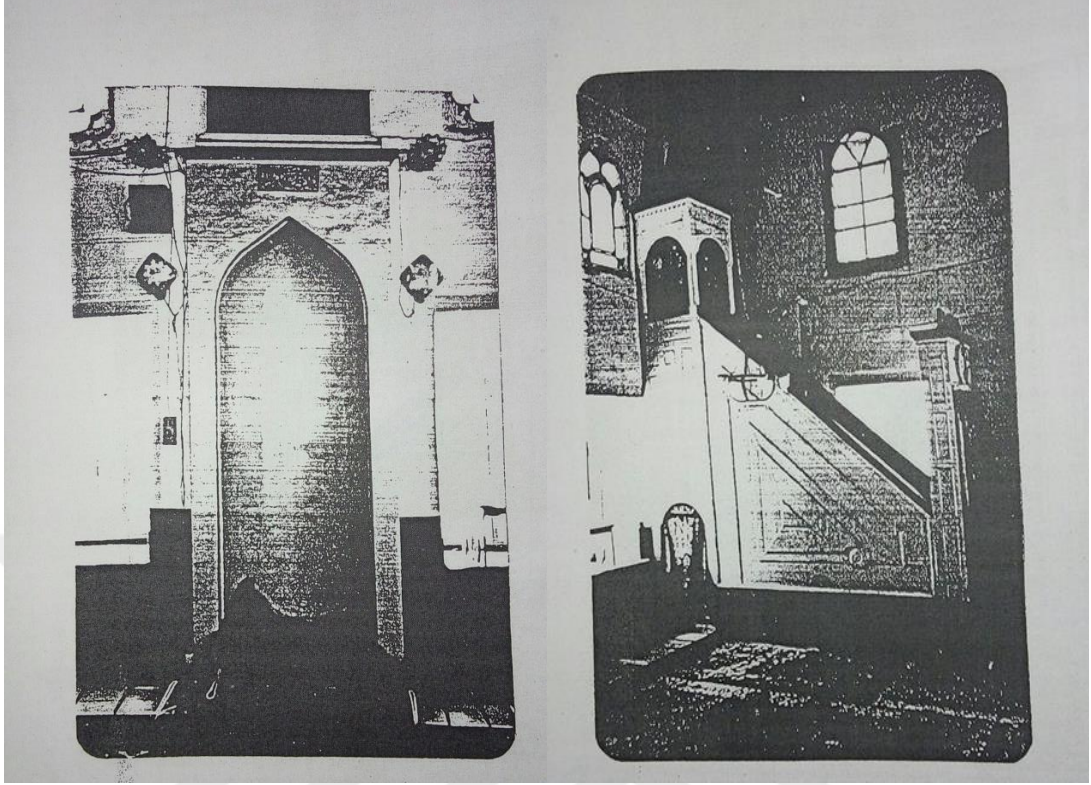
Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü özgün olmayıp günümüzde çinilerle kaplıdır (Foto: 14). Yapıya ait ilk mihrabın taştan yarım daire niş şeklinde olduğu, minberin ise ahşap, sivri kûlahlı ve sade bir görünüme sahip olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁹ (Foto: 15).

Foto 14: Arap Camii - Mihrap ve Minber

¹¹⁹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 15: Arap Camii – Özgün Mihrap ve Minber¹²⁰

Arap Camii 1968 ve 1993 yıllarında dernekler ve vakıfların ortak girişimi ile restorasyondan geçmiştir. Çatısı, pencere çerçeveleri ve kapıları yenilenmiştir. Duvarlar rapsalanmış yeniden sıvanarak boyanmıştır. 1968 depreminde hasar gören minare, şerefeye kadar sökülerek yeniden yapılmıştır.¹²¹

Arap Camii'nde kadınlar mahfilini taşıyan strüktür, Bartın camilerinde uygulanan geleneğin dışında olup burada ahşap yerine beton malzeme kullanılmıştır. Ayrıca minarede de moloz taş kullanıldığı görülür. Cami, tarihsellik kimliğini ve plan bazında özgünlüğünü korumaktadır. Ancak betonarme uygulamalar Arap Camii'ni özgün karakterinden oldukça uzaklaştırmıştır. Günümüzde ibadete açıktır.

Süsleme

Harimde duvarlardaki panolar özgündür. Bunu haricinde yapıda özgün süsleme unsuru bulunmamaktadır. Revizen pencerelerin üzerindeki baklava dilimi ve dairesel motifler özgün uygulamaları anımsatmaktadır.¹²²

¹²⁰ Kemik, ss. 85-86.

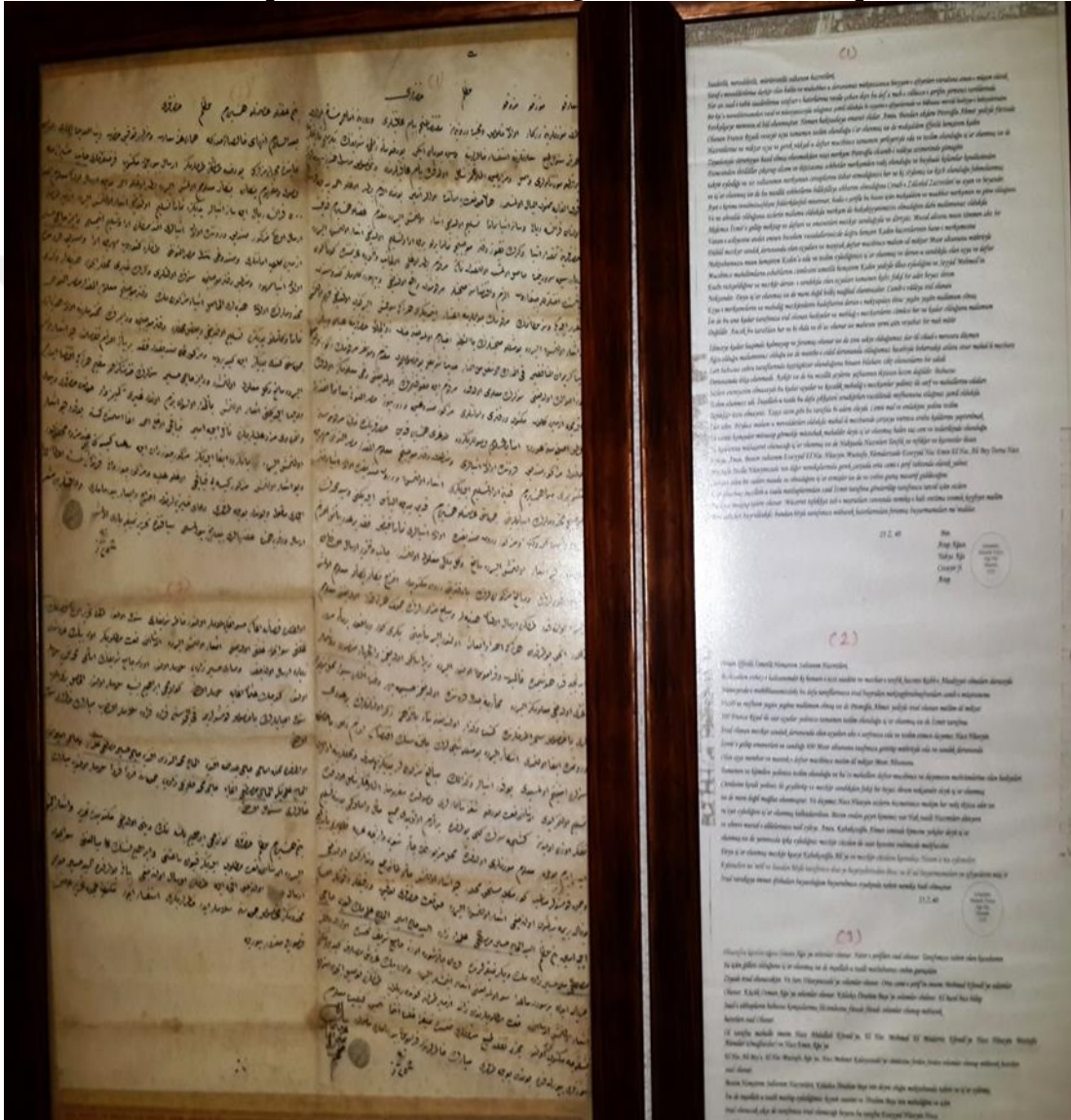
¹²¹ Arap Camii Restorasyon Raporu.

¹²² Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Tarihlendirme

Caminin kitabesi yoktur. Harimde sergilenen mektupta caminin banisi “Yahya Ağa Bin Mustafa” ismi ile “1240” tarihi yer alır (Foto: 16). Burada aktarılan bilgilere göre caminin 1824 yılında Cezayir’de mareşal olan Mustafa Yahyaoğlu Bin Mustafa tarafından yaptırıldığı düşünülebilir.¹²³

Foto 16: Arap Camii - Harimde Sergilenen Tarihi Mektup

¹²³ Aşçıoğlu, Sosyal Yönleriyle Bartın, s. 68.

3.3. Bartın Yukarı Camii (Halil Bey Camii)

Yapının Konumu Ve Tarihçesi

Yukarı Halil Bey Camii; Bartın Merkezde Kırtepe Mahallesi Cumhuriyet Caddesi'ndedir. Cami, 1872 tarihinde Bartın eşrafından Halil Bey tarafından yaptırılmıştır.¹²⁴ Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir.

Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen yapı, iki katlı ve tek minarelidir. Müştemilat yapıları dört adet dükkân ve şadırvandır. Caminin dört tane kitabesi vardır (Foto: 17 - 18). Ancak minare üzerindeki kitabe okunaklı değildir.

Foto 17: Yukarı Halil Bey Camii – Taç Kapısının Üstündeki Kitabeler

Sağ Üstteki Kitabenin Okunuşu:

“Lailahe İlla’llah Muhammedünresül-üllah
Hasbin Allahi ve nim-el vekil ve nim-el Mevla
Ve nim-en nasır, sene 1289.”¹²⁵

¹²⁴ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Mitolojiden Gezginlere**, s. 136.

¹²⁵ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Sağ Üstteki Kitabenin Türkçe Açıklaması:

“Allah tektir Muhammed Allah’ın resulüdür
Allah bize yeter o ne güzel vekil
Ve ne güzel yardımcıdır, sene 1289”

Sol Üstteki Kitabenin Okunuşu:

“Bihamdi lillah cedit oldu bu mabedhane-i âlâ
Sahiler bezledüp malın bukala dediler lââlâ
ki zira eshiya çoktur kadiminden bu belde
Şeref buldu mehasinle içi dışı veziynetle
Bu secdegâh-ı ubbadın cediden ettiler âlâ
Meserret kesb ede zühhad ibadet edeler ubbad
ki cennet gibi olmuştur derunu zahiri bâlâ
Gel ey mümin cemaate devam eyle bu camide
ki gaflet uykusun terket afvede seni mevlâ
Dedim ismine lütfiye ve tarihine
Bu resm ile şeref buldu bu mâbed hane-i âlâ
Sene tis’a ve semanin ve mieteyn ve elf – 1289”¹²⁶

Sağ Üstteki Kitabenin Türkçe Açıklaması:

“Allah’a şükürler bu yüce mescit yenilendi
Cömertler mallarını dağıttılar
Eskiden beri bu belde cömertler çoktur
(Bu caminin) içi dışı güzellikle ve süsle şeref buldu
Bu ibadet edenlerin mescidini yeniden yücelttiler
(Bu camide) abidler ibadet eder zahitler sevinir
(Bu caminin) içi dışı cennet gibi olmuştur.
Gel ey mü’min bu camide cemaate devam et
Gaflet uykusunu bırak ki Mevla seni affetsin
(Bu caminin) tarihine dedimki ...
Bu şekilde bu yüce mabed şeref buldu
Sene 1289”¹²⁷

¹²⁶ Okuyan: Mehmet Altunmeral.

Foto 18: Yukarı Halil Bey Camii – Minare Kaidesindeki Kitabe

Minare Kaidesindeki Kitabenin Okunuşu:

“Ya ilâhi bu makamı daima yad kıl
Bunda gelüp sâlat eden
İhvanı pür nur kıl 1289”¹²⁸

Minare Kaidesindeki Kitabenin Türkçe Açıklaması:

“ Ya İlâhi bu makamı (camiyi) her zaman hatırla
Bu makamda (camide) gelip namaz kılanı
Kardeşi çok nurlu/aydınlıklı eyle 1289”

Bu kitabenin iki tarafında iki madalyon bulunmaktadır. Sağdaki madalyonda “Medet ya Resül-Ullah” yazısı bulunmaktadır.¹²⁹

Plan Özellikleri

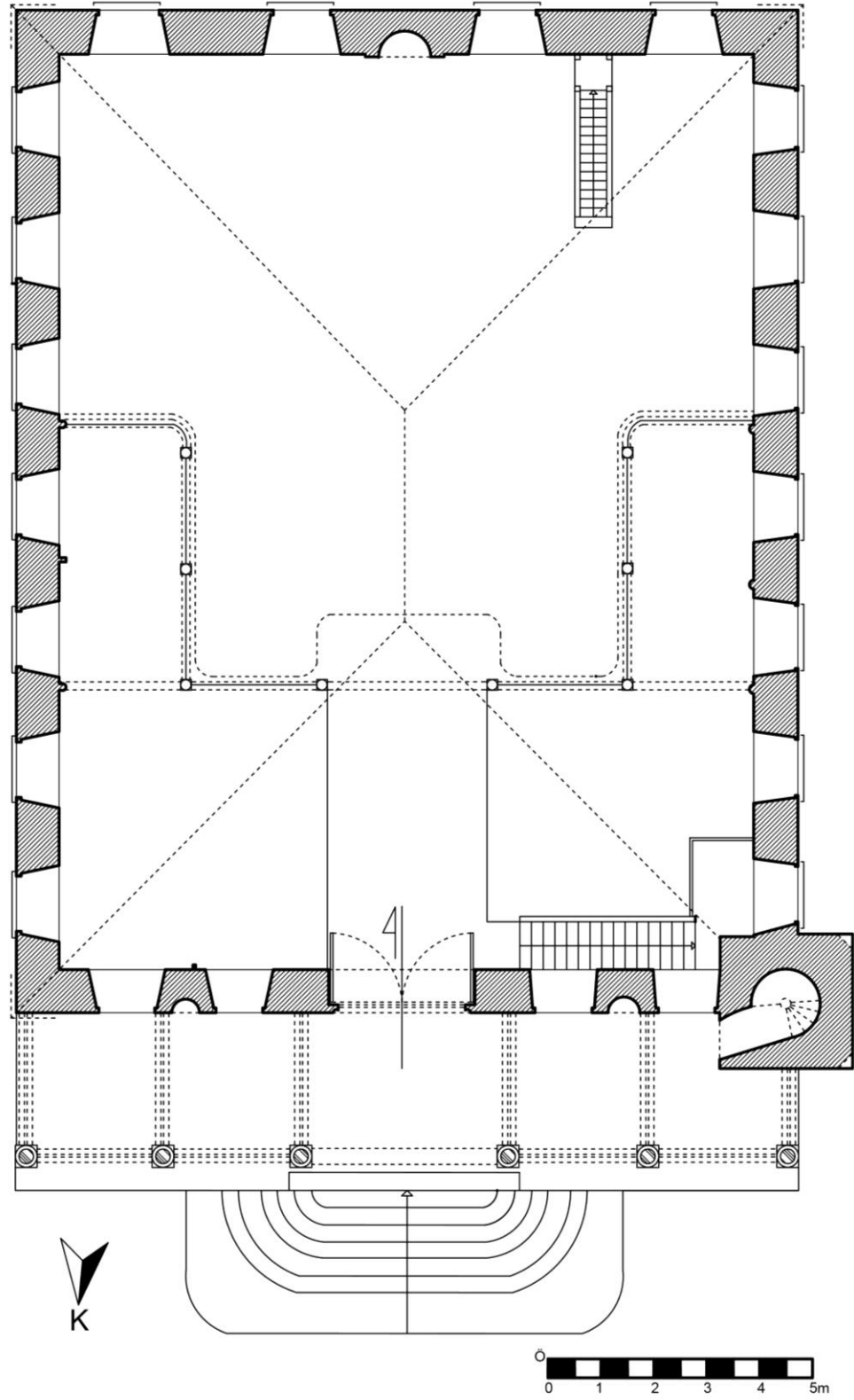
Yukarı Camii uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Avlusu olmayan cami, harim ve kuzeyde yapının uzantısı durumundaki revaklı son cemaat bölümünden oluşur (Şekil 9). Harimin üzeri düz tavan, taşıyıcısı duvarlar ve örtü birimi kırma çatıdır.

¹²⁷ Çeviren: Mehmet Altunmeral.

¹²⁸ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹²⁹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Şekil 9: Yukarı Halil Bey Camii Planı¹³⁰

¹³⁰ Bu plan Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan Yukarı Camii Rölövesi işlenerek çizilmiştir. Çizim: Mimar Burak AY.

Malzeme ve Teknik

Caminin beden duvarları moloz taştan yapılmıştır. Birinci sıradaki pencerelerin söveleri ile minarede kesme taş kullanılmıştır. Minarenin şerefesi ve müstemilat yapıları betonarmedir. Külâh kurşun kaplamadır. Çatı, mahfil katındaki strüktür elemanlar, harimin taban ve tavan döşemeleri, minber, vaaz kürsüsü, harim giriş kapısı ahşaptır. Son cemaat bölümündeki sütunlar mermerden yapılmış, kemer aralıkları ise kagirle kapatılmıştır. Caminin beden duvarları sıvanarak boyanmıştır.

Cephe Düzenlemeleri

Yukarı Camii'nin kuzeyinde harim ile ortak duvara sahip son cemaat yeri bulunmaktadır (Foto: 19). Cephede harim giriş kapısı ve iki sıradan oluşan toplam dokuz adet pencere vardır. Pencereler birinci sırada dört, ikinci sırada beş tanedir. Alt sıradaki pencereler kapının doğu ve batısında simetrikler. Pencerelerin arasında birer tane de mihrapçık konulmuştur.

Foto 19: Yukarı Halil Bey Camii – Genel Görünüm

Caminin doğu ve batı cepheleri pencere ilişkileri bakımından benzerlik gösterir (Foto: 20 - 21). Her iki cephede de iki sıra halinde her sırada yedişer adet pencere bulunur. Cephelerde pencereler dışında çeşitli işlevlere sahip farklı

birimlerin giriş kapıları da yer almaktadır. Doğu cephesinde birinci kat hizasında camiye sonradan ilave edilmiş olan şadırvan giriş kapısı vardır. Batıda ise dört adet büyük yuvarlak kemerli açıklıklar mevcuttur. Buradaki kemer gözü açıklıkları harimin altındaki dükkânların giriş kapılarıdır. Bartın'ın (isim vermek istemeyen) ileri gelenlerinden alınan bilgiye göre dükkânların bulunduğu bölüm daha evvel, şehre gelen misafirlerin hayvanlarına barınak olarak kullanılmaktaydı (Foto: 22).

Güney cephede mihrap nişinin çıkıntısından dolayı birinci sırada dört, ikinci sırada beş adet pencereye yer verilmiştir. Caminin bütün cephelerinde, birinci sıradaki pencereler dikdörtgen taş söve içerisinde olup at nalı kemer formundadır. İkinci sıra pencereleri ise yuvarlak kemerlidir. Ayrıca pencerelerin hepsi tepe penceresine sahiptir.

Foto 20: Yukarı Halil Bey Camii – Doğu Cephesi

Foto 21: Yukarı Halil Bey Camii – Batı Cephesi

Foto 22: Yukarı Halil Bey Camii – Dükkanların Tavanındaki Ahşap Konstrüksiyon

Revaklı son cemaat yeri caminin kuzeyindedir. Yüksekliği mahfil katı hizasında olup, cepheyi enlemesine boydan boya kuşatır (Foto: 23). Bu bölüm sütun ve kemerlerden oluşur. Üzeri tonozlarla örtülmüştür (Foto: 24). İçeride, kapının yanlarındaki pencereler arasında iki tane mihrapçık vardır (Foto: 25). Ön taraftaki beş kemer gözü açıklığından ortadaki en büyüğü, cami girişi olarak kullanılmaktadır. Girişe yedi basamaklı merdivenle çıkılır. “Son cemaat bölümünün etrafı başlangıçta açıktı, ancak daha sonra kemer gözü açıklıkları demir doğrama arası camla kapatılmıştır”.¹³¹

Foto 23: Yukarı Halil Bey Camii - Son Cemaat Bölümünün Dış Görünümü

¹³¹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 24: Yukarı Halil Bey Camii - Son Cemaat Bölümünün İçten Görünümü

Foto 25: Yukarı Halil Bey Camii - Son Cemaat Bölümündeki Mihrabiyeler

Harime giriş, harim ile son cemaat yerinin ortak duvarındaki kapıdan sağlanır. Kapı mihrap aksına denk gelir. Çift kanatlı ve yuvarlak kemerli kapıyı yanlardan ve üstten mermer söveler kuşatır. Kapının kemer alınlığında 1290 tarihi ve Arapça “Bismillah” yazısı yer almaktadır. Kapı kemerinin alınlığında iki tane kitabe vardır (Foto: 26). Caminin üst örtüsü kırma çatı olup dışarıdan Marsilya kiremidi ile kapatılmıştır.

Foto 26: Yukarı Halil Bey Camii – Harime Giriş Kapısı

Minare caminin kuzeybatı köşesindedir (1885). Dikdörtgen kaide ve şişkin görünümlü pabuçtan sonra yükselen poligonal gövde şerefeden sonra gelen külah ve alemle sonlanır (Foto: 27). Korkuluklarda okunamayacak derecede tahrip olmuş bir yazı vardır (Foto: 28). Minare kaidesinin batı yüzünde ise bir başka kitabe yer almaktadır. Kitabe iki madalyon arasındadır.

Foto 27: Yukarı Halil Bey Camii - Minare

Foto 28: Yukarı Halil Bey Camii - Minare Şerefesindeki Kitabe

Harim

Harim dikdörtgen planlıdır. Üst örtü, çitalardan oluşup düz tavan şeklindedir (Foto: 29). Tavanın yükünü dört taraftan duvarlar taşır. Böylelikle harimde geniş bir alan oluşturulmuştur. Harim, cephelerdeki toplam kırk altı pencere ile aydınlanır. Vitraylar özgün değildir.

Foto 29: Yukarı Halil Bey Camii - Harim

Kadınlar mahfiline harim girişinin doğusundaki merdivenle çıkılır. Mahfil katını sekiz tane sütun ve kemerlerle yükün aktarıldığı duvarlar taşır. Mahfilin köşeleri ve orta kısmı harime doğru “U” şeklinde çıkıntılıdır. Etrafı ahşap korkuluklarla çevrilmiştir (Foto: 30). Kadınlar mahfilinin alt kısmı ahşap doğramalar kullanılarak harimden ayrılmış ve alt kat mahfili olarak düzenlenmiştir.

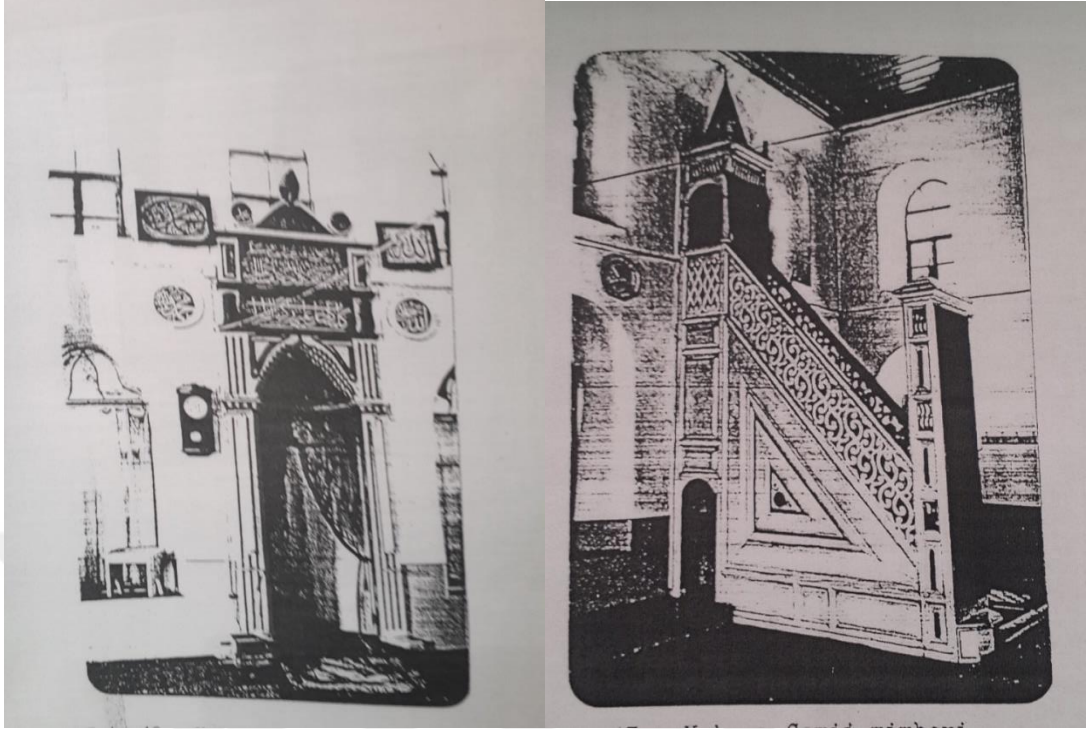
Foto 30: Yukarı Halil Bey Camii - Harime Giriş ve Kadınlar Mahfili

Mihrap, kible duvarının ortasında harim seviyesinden hafif yüksektir. Dikdörtgen çerçeveli mihrap süsleme açısından niteliksizdir. “Özgün mihrap nişinin üzerinde kalem işi tekniğiyle yapılmış çift kanatlı perde kompozisyonu bulunmaktaydı”.¹³² (Foto: 31). Minber kuzeybatı köşededir. Mihrap ve vaaz kürsüsü gibi minber de harime sonradan yerleştirilmiştir.

¹³² Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 31: Yukarı Halil Bey Camii – Özgün Mihrap ve Minber¹³³

Günümüzde ibadete açık olması caminin büyük ölçüde tahribata uğramasını engellemiştir. Bununla birlikte yapı zaman zaman onarımlardan geçmiştir. Çatı bilinmeyen tarihlerde birkaç kez tamir görmüştür. Revaklı son cemaat yerinin etrafı kapatılmış, caminin doğu tarafına şadırvan eklenmiştir (1998). Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü ile vitraylar harime sonradan yerleştirilmiştir.¹³⁴

Süsleme

Yukarı Camii'nin özgün süslemelerine minare ve harim giriş kapısının alınlığında rastlanmaktadır. Şerefe korkuluğunda baklava dilimi motifleri ile şerefenin altında basit düzeydeki perde deseni sade bir görünüm sergiler (Foto: 32). Ayrıca minare kaidesinin batı yüzündeki kitabenin yanlarında iki adet madalyon ve kaidenin kuzeybatı köşesinde de lotus çiçeğine yer verilmiştir (Foto: 33). Harim giriş kapısının kemerinde ise mermer üzerine ince hatlar şeklinde geometrik süslemeler uygulanmıştır.

¹³³ Kemik, ss. 79-80.

¹³⁴ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 32: Yukarı Halil Bey Camii - Minare Şerefesinden Detay

Foto 33: Yukarı Halil Bey Camii - Minare Kaidesinden Detay

Tarihlendirme

Camiinin dört adet kitabesi vardır. Buna göre camii, 1872 yılında yapılmıştır. Banisi Bartın eşrafından Binbaşı Halil Beydir. Yapının mimarı bilinmemektedir.

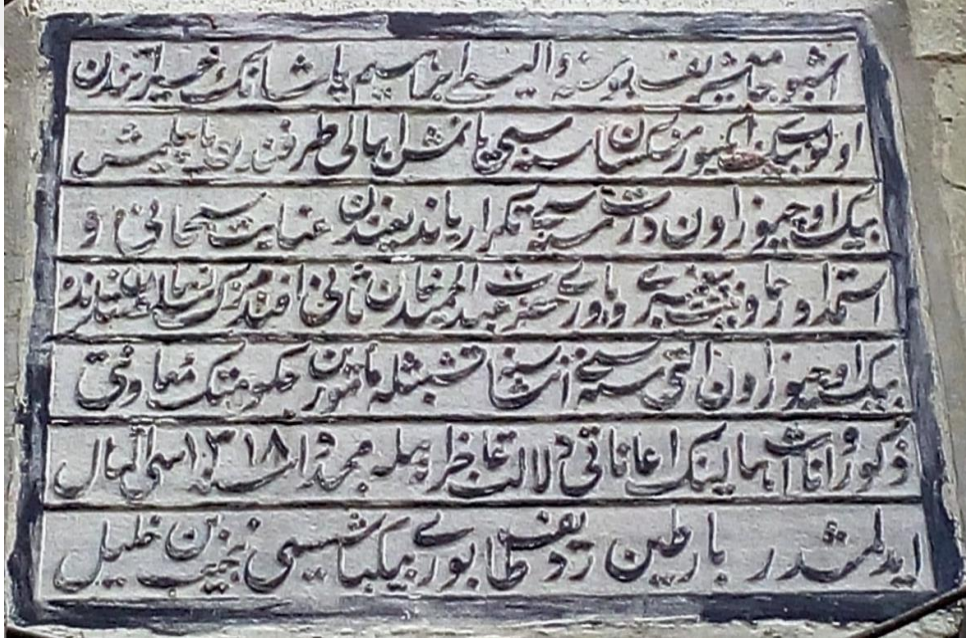
3.4. Bartın Orta Camii (İbrahim Paşa Camii)

Yapının Konumu Ve Tarihçesi

Orta İbrahim Paşa Camii Bartın Merkezde Kırtepe Mahallesi Orta Sokak'ta yer alır. Yapımına 1900 yılında başlanan cami, 1902 senesinde tamamlanarak ibadete açılmıştır. Banisi Binbaşı Necip Bin Halil'dir. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir.

Cami düz bir arazi üzerine kurulmuştur. İki katlıdır, harim ve tek minareden oluşur. Müştemilatı on bir adet dükkân ve şadırvandır. Caminin beş tane kitabesi vardır (Foto: 34 – 35 – 36)

Foto 34: Orta Camii - Camiye Giriş Kapısının Sağ Üst Köşesindeki Kitabe

Kitabenin Okunuşu:

“İşbu camii şerif Bosna Valisi İbrahim Paşa'nın hayratından olup 1280 senesi yanmış ahali tarafından yapılmış 1314 senesi tekrar yandığından inayet-i subhâni ve istimâd-ı ruhâniyyeti peygamberi ve yâver-i hazreti Abdülhamid Han-ı Sâni efendimizin zamanı saltanatlarından 1316 senesi inşâasına teşebbüsle memûrîn-i hükümetin muâveneti zükür ve inâs-i ahâlinin iânâtı delâlet-i acizânemle müceddeden 1318 senesi ikmâl edilmiştir. Bartın redif taburu Binbaşısı Necip bin Halil”.

Foto 35: Orta İbrahim Paşa Camii - Şadırvan Giriş Kapısının Üzerindeki İki Kitabe

Üstteki Kitabenin Okunuşu:

“Lailahe İllal’lah - Muhammedun resulullah
Ya miftahül ebvab - İften Lena hayr-ül bab.”

Üstteki Kitabenin Türkçe Açıklaması:

“Allah’tan başka İlah yoktur, Hz. Muhammet (s.a.v.) Allah’ın peygamberidir.
Ey kapıları açan bize, hayır kapısını aç.”

Alttaki Kitabenin Okunuşu:

“Maşallah kane
Kad bünüye hazih-il camii bad-el ihrak
Am fi isna ve Samanine ve mieteyn ve bad-el elf”

Alttaki Kitabenin Türkçe Açıklaması:

“Ey kapıları açan, bize hayır kapısını aç
Bu cami, yangından sonra yapılmıştır
Bin yüz seksen iki (1182) yılında”¹³⁵

¹³⁵ Çeviren: Münir Kuşçuzade.

Foto 36: Orta İbrahim Paşa Camii - Şadırvanın Güney Duvarındaki Kitabeler

Üstteki Kitabenin Okunuşu:

“Bismillahirrahmanirrahim”.

Üstteki Kitabenin Türkçe Açıklaması:

“Rahman ve Rahim olan Allah (c.c) adıyla”

Alttaki Kitabenin Okunuşu:

“Ve sekahüm Rabbühüm şeraben tahura.” (İnsan Suresi 21. ayet)

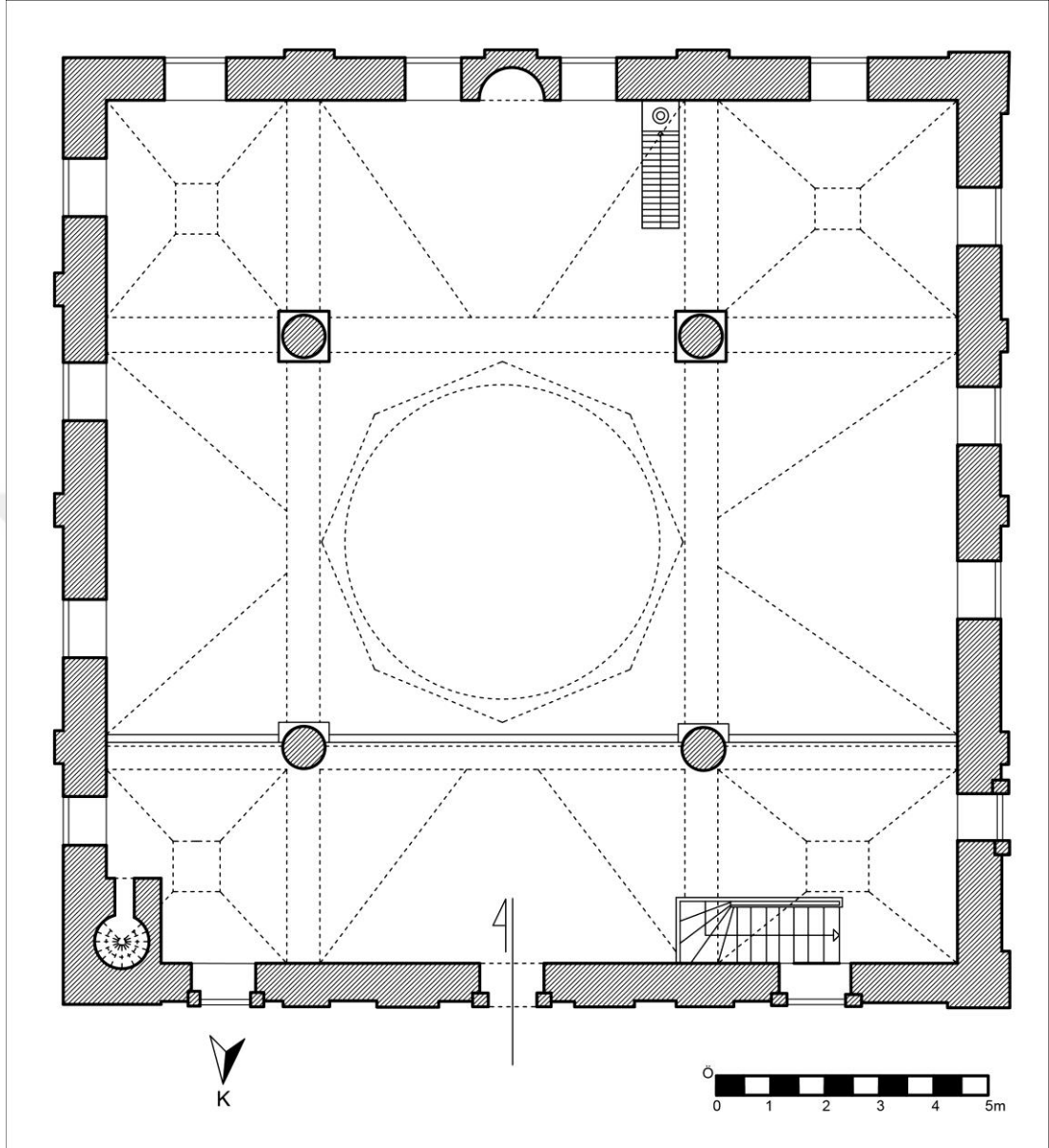
Alttaki Kitabenin Türkçe Açıklaması:

“Rableri, onlara tertemiz bir içecek içirmiştir”. (İnsan Suresi 21. ayet)

Plan Özellikleri

Orta İbrahim Paşa Camii iki katlıdır. Alt katta dükkânlar, üst katta harim, dükkânlar ile harimin ortasında kalan ara katta da şadırvan vardır. Harim kareye yakın bir plana sahiptir. Üzeri ortadaki kubbe ve onu destekleyen tonozlarla örtülmüştür. Harimin ortasındaki kubbeyi dört sütun ve duvarlar taşır (Şekil 10) (Foto: 48 – 49).

Şekil 10: Orta İbrahim Paşa Camii Planı¹³⁶

¹³⁶ Bu plan Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan Orta Camii Rölövesi işlenerek çizilmiştir. Çizim: Mimar Burak AY.

Malzeme ve Teknik

Caminin beden duvarları moloz taşla inşa edilmiştir. Cephelerdeki kat silmeleri, saçaklar, köşeler, minare, kapı ve pencere sövelerinde kesme blok taş kullanıldığı görülür. Duvarlar içte ve dışta sıvanarak boyanmıştır. Harimde kemerler, pandantifler, sütunların kaideleri ve mihrap alınlığında taş malzeme tercih edilmiştir.

Kubbeyi taşıyan yekpare sütunlar çam ağacındandır. Kubbe kasnağı, kubbe ve tonozları oluşturan kaburgalar, minber, kürsü, mahfil katındaki doğramalar taban döşemeleri ve girişler ahşaptır. “Cami giriş kapısı ile harime çıkan merdivenlerin de başlangıçta ahşap olduğu tespit edilmiştir”.¹³⁷ Daha sonra ahşap kapı demir kapı ile değiştirilmiş, merdivenler de betondan yapılmıştır.

“Harim ve dükkânların üst örtüsünde dolgu malzemesi olarak tuğla kullanılmış, yüzeyleri bağdadi tekniğinde kapatılarak kubbe hariç boyanmıştır”.¹³⁸ Mihrap nişi alçıdan, nişin yanlarındaki sütunceler mermerden yapılmıştır.

Kubbenin dış yüzü kurşun kaplamadır. “Minare külâhı depremde sonraki tamirde dönüşümlü olarak çelik ve renkli cam ile kaplanmış”.¹³⁹ Ancak camlar zamanla dökülerek tehlike oluşturduğundan, daha sonraki tadilatlarda cam kaldırılarak yerine çelik malzeme konulmuştur.

Cephe Düzenlemeleri

Kuzey cephedeki başlıca cephe elemanları; camiye giriş kapısı, kapının sağ üst köşesindeki kitabe ve dokuz adet penceredir. Pencere burda iki sıra halindedir. Birinci sırada beş adet pencere bulunur. Kapının üzerinde, iki sütun arasında dikdörtgen pencere, dilimli kemer içerisindeki tepe penceresiyle birlikte ele alınmıştır (Foto: 37 – 38). Pencerenin önündeki demir şebekeli bölüm balkon işlevi görür. Bu uygulama Orta Camii’ne özgün olup, Bartın’daki diğer camilerde görülmez. Balkonlu pencerenin her iki yanına birer tane oval ve dikdörtgen pencere daha yerleştirilmiştir (Foto: 39). “Sağ taraftaki oval pencerede daha önce bir saat bulunduğu kayıtlarda geçmektedir”.¹⁴⁰ İkinci sırada üç tane pencere vardır.

¹³⁷ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹³⁸ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹³⁹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹⁴⁰ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 37: Orta İbrahim Paşa Camii - Kuzey Cephesi

Foto 38: Orta İbrahim Paşa Camii - Kuzey Cephesi

Foto 39: Orta İbrahim Paşa Camii - Kuzey Cephesi

Caminin doğu ve batı cephelerinde de pencereler ikişer sıra halindedir. Her iki cephede birinci sırada dört, ikinci sırada bir adet pencereye yer verilmiştir. (Foto: 40 - 41)

Foto 40: Orta İbrahim Paşa Camii - Batı Cephesi

Foto 41: Orta İbrahim Paşa Camii - Doğu Cephesi

Güney cephe diğer cephelerden farklıdır. Buradaki pencere düzeni, tek sıra halindeki dört adet büyük boyutlu pencereden oluşur (Foto: 42). Kuzeydeki balkonlu pencere ve oval pencereler hariç, cephelerde bütün pencereler dikdörtgen formu ve yuvarlak kemerlidir. Beden duvarlarında blok taş uygulamaları dışa doğru hafif çıkıntılıdır. Bütün bu unsurlar saçaklardaki silmelerle birlikte yapının dış görünümüne hareketlilik anlamında nitelik kazandırmıştır.

Foto 42: Orta İbrahim Paşa Camii - Güney Cephesi

Kare prizma görünümündeki caminin çatısı on iki köşeli kasnağa oturtulmuş kubbeden oluşur. Topuz çatıyı oluşturan kubbenin kasnağında basık kemerli on iki adet pencere vardır (Foto: 43).

Foto 43: Orta İbrahim Paşa Camii - Üst Örtüden Görünüm

Minare, caminin kuzeydoğu köşesine bitişik olarak yapılmıştır. Poligonal gövdeli, tek şerefeli minare konik külahtan sonra alemle sınırlanır (Foto: 44). “Minarenin 3 Eylül 1968 depreminde yerinden oynayan taşları şerefe bölümüne kadar tek tek sökülerek yeniden dizilmiştir”.¹⁴¹ Şerefeye açılan kapının önündeki bir taş üzerinde “1326 sene” ibaresi yazılıdır (Foto: 45).

¹⁴¹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 44: Orta İbrahim Paşa Camii – Minareden Detay

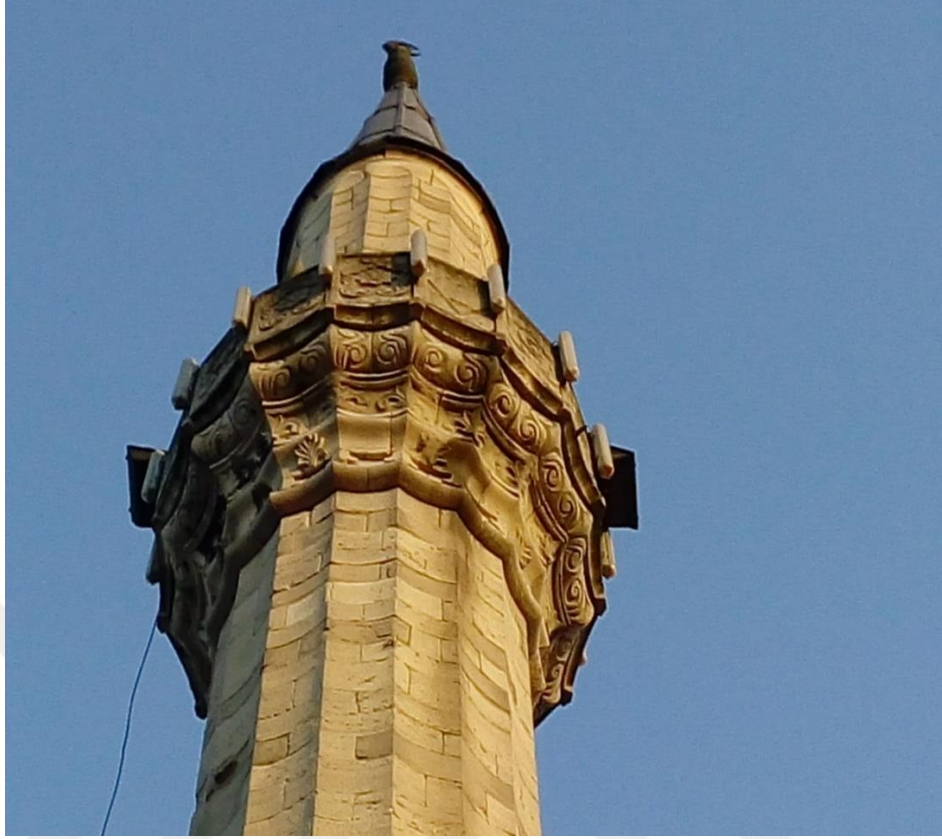

Foto 45: Orta İbrahim Paşa Camii - Minaredeki Kitabe

Günümüzde şadırvan olarak kullanılan bölüm 1923 yılına kadar, zemin kattaki dükkânlardan birinde ikamet etmekte olan bir Rum esnafın sirke deposuydu. Bu depo, 1923-1953 yılları arasında boş kalmıştır. Daha sonra 1953 yılında Bartın Belediyesi tarafından projelendirilerek, İstanbul Şişli Camii şadırvanı model alınarak bir şadırvan yapılmış ve dönemin Bartın Müftüsü Esat Dilaveroğlu tarafından halkın katılımıyla hizmete açılmıştır. Kemal Samancıoğlu'nun "*Bartın Belediyesi ve Tarihçesi*" adlı eserinde yer alan bilgilere göre 28 Temmuz 1319 tarihli belediye meclisi kararında şu ifadeler yer verilmiştir: "Atik bina kurbinde vaki şadırvanın

ilga ve camii şerif arasına ilhakı ile tevsii bina edildiğini...”.¹⁴² Bu bilgiler ışığında yapılan yorumlar, daha evvel camide şadırvan olmadığı ve cami arsası üzerinde bulunan su sisteminin camiye şadırvan olarak dâhil edildiği şeklindedir.¹⁴³ Mevcut şadırvanın kuzey duvarı hariç, diğer üç taraf abdest musluklarıyla çevrilmiş olup ortada onikigen formunda fiskiyeli havuzlu küçük bir mermer şadırvan daha yer almaktadır. Havuzun köşelerinde hat yazısı bitkisel ve geometrik süslemeler vardır. Şadırvan, kapının sağında ve solundaki pencerelerle aydınlanır. Şadırvanın güney duvarında iki tane kitabe vardır (Foto: 46). Kitabeler 1953 yılında hattat Halil Hilmi Burdurlu tarafından, İstanbul’da bir mermer parçası üzerine yazılarak aynı yıl şadırvana yerleştirilmiştir. Şadırvan, 2006 senesinde restore edilmiştir.¹⁴⁴

Foto 46: Orta İbrahim Paşa Camii Şadırvanı

Harim

Harim girişi caminin kuzey tarafındadır. Cami girişindeki merdivenli bölümden şadırvanın bulunduğu ara kata geçilir. Bu küçük bölümün doğu ve batısında yer alan yirmişer basamaklı merdivenle harime çıkılır. Harim kareye yakın plana sahiptir. Üzeri on iki köşeli kasağa oturtulmuş 7.25 m. çapındaki kubbe ve

¹⁴² Samancıoğlu, **Bartın Belediyesi**, s .

¹⁴³ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹⁴⁴ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

dört taraftan tonozlarla örtülmüştür. Köşelerdeki geçişlerde de yine aynalı tonoz kullanılmıştır. Harimin ortasında kubbeyi taşıyan dört adet sütun vardır. Sütunlar hem birbirlerine hem de duvarlara kemerlerle bağlanmıştır. Böylece üst örtünün yükü duvarlar ve sütunlar arasında paylaştırılmıştır (Foto: 47 - 48).

Foto 47: Orta İbrahim Paşa Camii - Harimden Mihrap Yönüne Bakış

Foto 48: Orta İbrahim Paşa Camii - Üst Örtüyü Taşıyan Sistemden Bir Görünüm

Kadınlar mahfili harimin kuzeyindedir. Mahfile harim girişinin sağındaki merdivenle çıkılır. Kadınlar mahfilinin alt katı doğuda ve batıda iki bölüm halinde seki olarak düzenlenmiştir. Sekiler harim seviyesinden oldukça yüksek tutulmuştur. Mahfil katının ışıklandırılması kuzey cephedeki ikinci sıra pencerelerden sağlanır (Foto: 49 - 50).

Foto 49: Orta İbrahim Paşa Camii - Harim Girişi ve Kadınlar Mahfili

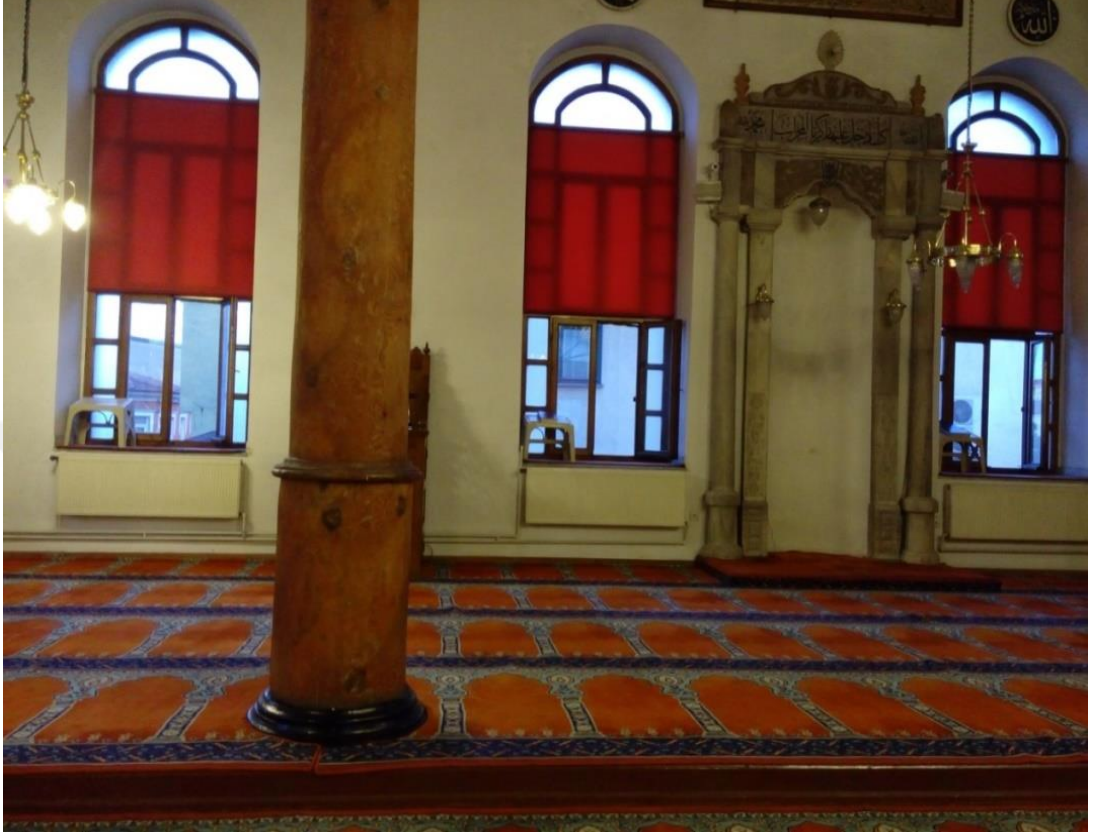

Foto 50: Orta İbrahim Paşa Camii - Mahfilin Alt Katındaki Seki

Özgün mihrap, güneyde duvarın ortasında sivri kemerli niş şeklindedir. Nişin iki yanındaki sütunceler ve üstteki alınlık mihrabı sınırlayan öğelerdir (Foto: 51).

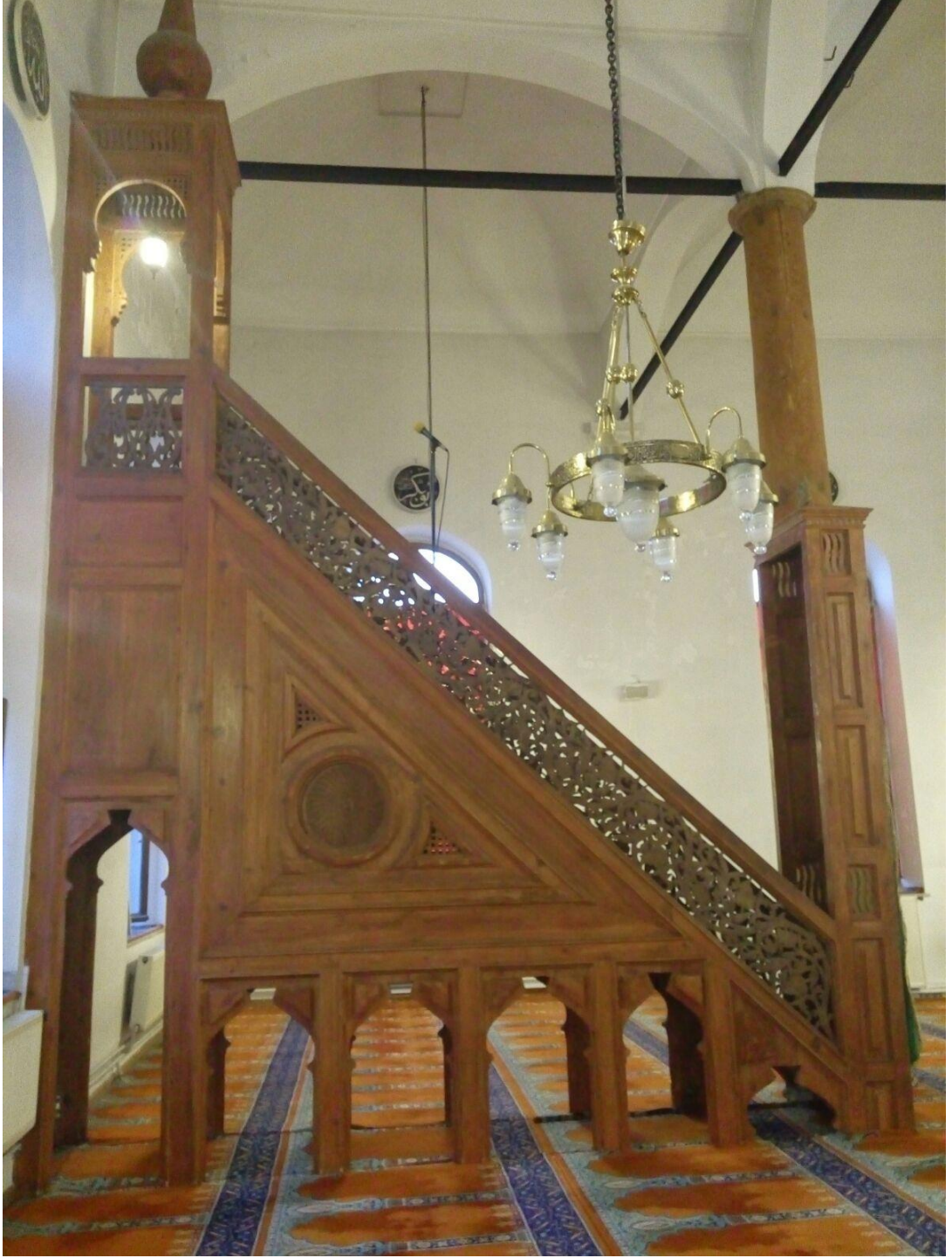
Foto 51: Orta İbrahim Paşa Camii - Mihraptan Genel Görünüm

Harimin güneybatı köşesindeki minber de özgün olup, ahşap işçiliğinin önemli örnekleri arasındadır (Foto: 52). 2006 yılında yapılan restorasyonla minberdeki yağlı boyalar temizlenmiş ve harime vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Orta İbrahim Paşa Camii Restorasyon Raporu

Foto 52: Orta İbrahim Paşa Camii - Minber

Harim, taşıyıcı sistemin uygulanışı bakımından sade ve ferah bir görünüme sahiptir. Yapının iç mekânları, cephelerde ve kubbe kasnağındaki pencerelerle aydınlanır.

Cami, 1968 yılındaki depremten sonra 1969 ve 2006-2007 yılları arasında restorasyondan geçmiştir. Yapıya uygulanan restorasyonlar aslına uygun olarak yapılmıştır.¹⁴⁶ Minare onarımından geçmiştir. Kubbede kalem işi süslemeler yenilenmiş, tonozlar ve diğer yüzeylere sıva yapılarak boyanmıştır. Kubbe kasnağındaki vitraylarla birlikte harime vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Camii, günümüzde ibadete açıktır.

Süsleme

Orta İbrahim Paşa Camii'ndeki başlıca süsleme unsurları; şadırvandaki fiskiyeli havuz, minare, mihrap, minber ve kubbenin iç yüzünde yoğunluk kazanmıştır. Üst örtüyü oluşturan bölümde daha evvel tonozlar üzerinde ve kemerlerde ampir üslubu yansıtan uygulamalara yer verildiği tespit edilmiştir.¹⁴⁷ Ancak 1968 depreminden sonra yapılan tadilatla orijinal süslemeler büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.¹⁴⁸ Günümüzde tonozlar, kemerler ve duvarlar sıvanarak boyanmıştır. Üst örtüde sadece kubbenin iç yüzeyinde kalem işi süslemelere yer verildiği görülür. Kubbenin merkezindeki daire içerisinde siyah beyaz renkler kullanılarak Besmele ve İhlas Sureleri yazılmıştır. Yazı kuşağını bitkisel süslemelerden oluşan bir başka daire çevreler (Foto: 53). Bu dairenin etrafında yirmi dört dilimden oluşan ve kubbe eteğine doğru gittikçe genişleyen bir uygulamaya yer verilmiştir. Kavuniçi ve mavi renklerin tercih edildiği kompozisyonda, dilimler arasındaki geçişlerde açık ve koyu tonlamalar yardımıyla ışık gölge uygulamasına başvurulmuştur. Kubbe içindeki süsleme programı iç içe geçmiş ince şeritler halindeki dairelerle son bulur (Foto: 54). Kubbe kasnağındaki vitrayların arasında ikişer tane sütunce kullanılarak dikdörtgen formlu panolar elde edilmiştir. Panolara, vazodan çıkan çiçekler ve geometrik motifler resmedilmiştir (Foto: 55). Bu kompozisyon geç dönem özelliklerini yansıtır.

¹⁴⁶ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹⁴⁷ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹⁴⁸ Orta İbrahim Paşa Camii Restorasyon Raporu

Foto 53: Orta İbrahim Paşa Camii - Kubbe Süslemelerinde Detay

Foto 54: Orta İbrahim Paşa Camii – Kalemîşi Süslemelerinden Detay

Foto 55: Orta İbrahim Paşa Camii - Kubbe Kasnağındaki Süslemeler

Harimde süslemenin yoğunluk kazandığı bölümlerden biri de mihraptır. Mihrap nişini iki taraftan dikdörtgen çerçeve kuşatır. Çerçeveler aşağıdan yukarıya doğru; baklava dilimi, gülbezek motifi, dikdörtgen formlar ve vazodan çıkan çiçeklerle kabartma tekniğinde süslenmiştir. Kıvrım dal, yaprak ve çiçeklerden oluşan bu kompozisyon her iki tarafta da simetriktir. Dikdörtgen çerçevelerin yanlarında birer tane sütunce vardır. Mihrap nişinin üst bölümünde “Ya Fettah 320” alınlıkta ise Allah – Muhammet yazılarının arasında “Külleme de hale aleyha Zekeriyel mihrap” ifadesinin yazılı olduğu dikdörtgen pano yerleştirilmiştir. Yazıların çevresinde yine bitkisel süslemeler yer alır (Foto: 56 – 57).

Foto 56: Orta İbrahim Paşa Camii - Mihrap Alınlığı

Foto 57: Orta İbrahim Paşa Camii - Mihraptan Detay

Orta Camii'nde özgün süslemelerin muhafaza edildiği başka bir mimari obje minberdir. Minberin aynalıklarında merkezdeki ay yıldızı çevreleyen çarkıfelek motifi işlenmiştir. Korkuluklardaki dal ve yaprak motifleri el işi ürünüdür. Minberin girişı yuvarlak kemer formundadır, tepede lale motifi vardır. Minberin yekpare külâhı şişkin olup son derece gösterişlidir ve alemle sonlanır (Foto 58-59-60-61). Kubbe, mihrap ve minberdeki süsleme programı benzerlik gösterir. Bu uygulamalar geç dönem özelliklerini yansıtır.

Foto 58: Orta İbrahim Paşa Camii – Minberin Külâhı

Foto 59: Orta İbrahim Paşa Camii – Minberin Aynalığı ve Korkulukları

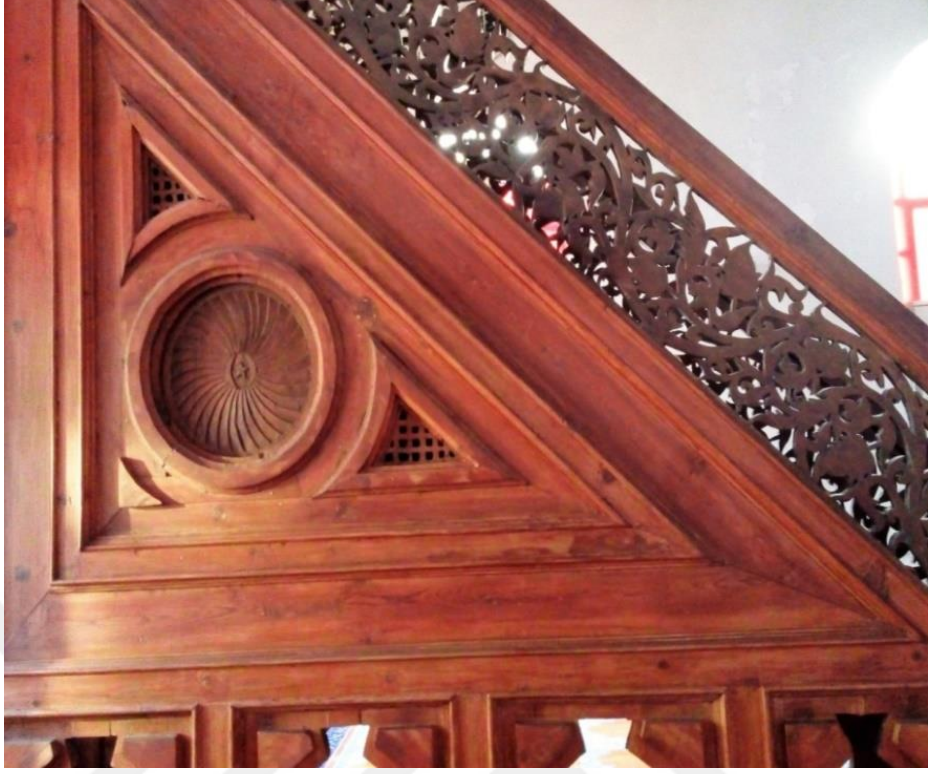

Foto 60: Orta İbrahim Paşa Camii – Minber Aynalığından Detay

Foto 61: Orta İbrahim Paşa Camii – Minber korkuluklarından Detay

Harimin duvarlarında, dört halifenin isimlerinin yazılı olduğu ahşap madalyonlar vardır (Foto: 62). Bu madalyonların hepsi yapının ilk inşasından kalmıştır.¹⁴⁹

Foto 62: Orta İbrahim Paşa Camii – Ahşap Madalyonlar

¹⁴⁹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Minare, taş işçiliğinin ender örneklerinden olup, yapının sanatsal değerini artıracak plastik formlara sahiptir. Şerefe korkuluklarında lotus çiçeği ve yapraklar arasında ay yıldız sembolleri vardır. Kapı hizasındaki bir plaka üzerinde ise stilize edilmiş bir vazo içerisinde yazı ve vazanın altında tarih yer alır. Korkulukların devamında kıvrım dallar ile palmiye motifleri işlenmiştir. Ayrıca silmeler ve değişik taşlarla yapılan dekorasyonlar süslemeye çeşitlilik ve dış görünüme hareketlilik kazandırır (Foto: 63).

Foto 63: Orta İbrahim Paşa Camii - Minare Süslemelerinden Detay

Tarihlendirme

Orta Camii Bilinmeyen bir tarihte Bosna Valisi İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. “Dönemin gündelik sorunu olan alevlere üç defa maruz kalmıştır”.¹⁵⁰ Bu ifadeler caminin üç defa yangın geçirdiğini göstermektedir. Ancak ilk yangının hangi tarihte yaşandığı tespit edilememiştir. 1846 yılındaki yangından sonra mahalle halkının desteği ile yapılmıştır. 1898 yılında başka bir yangın daha geçiren cami Binbaşı Necip Bey tarafından 1900 yılında yeniden inşa ettirilmiş, 1902’de tamamlanarak ibadete açılmıştır.¹⁵¹

3.5. Bartın Kemer Köprü Camii (İkramiye Camii)

Yapının Konumu Ve Tarihçesi

Kemer Köprü Camii, Bartın Merkez’de Kemer Köprü Mahallesi, Kemer Köprü Caddesi’ndedir. Kitabesi olmayan yapı, 1893 yılında inşa edilmiştir.¹⁵² Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne aittir.

Oldukça eğimli bir arazi üzerinde bulunan cami iki katlıdır. Cami yerleşkesinde üç adet dükkân, şadırvan ve imam odasından oluşan müstemilat yapıları bulunur.

Plan Özellikleri

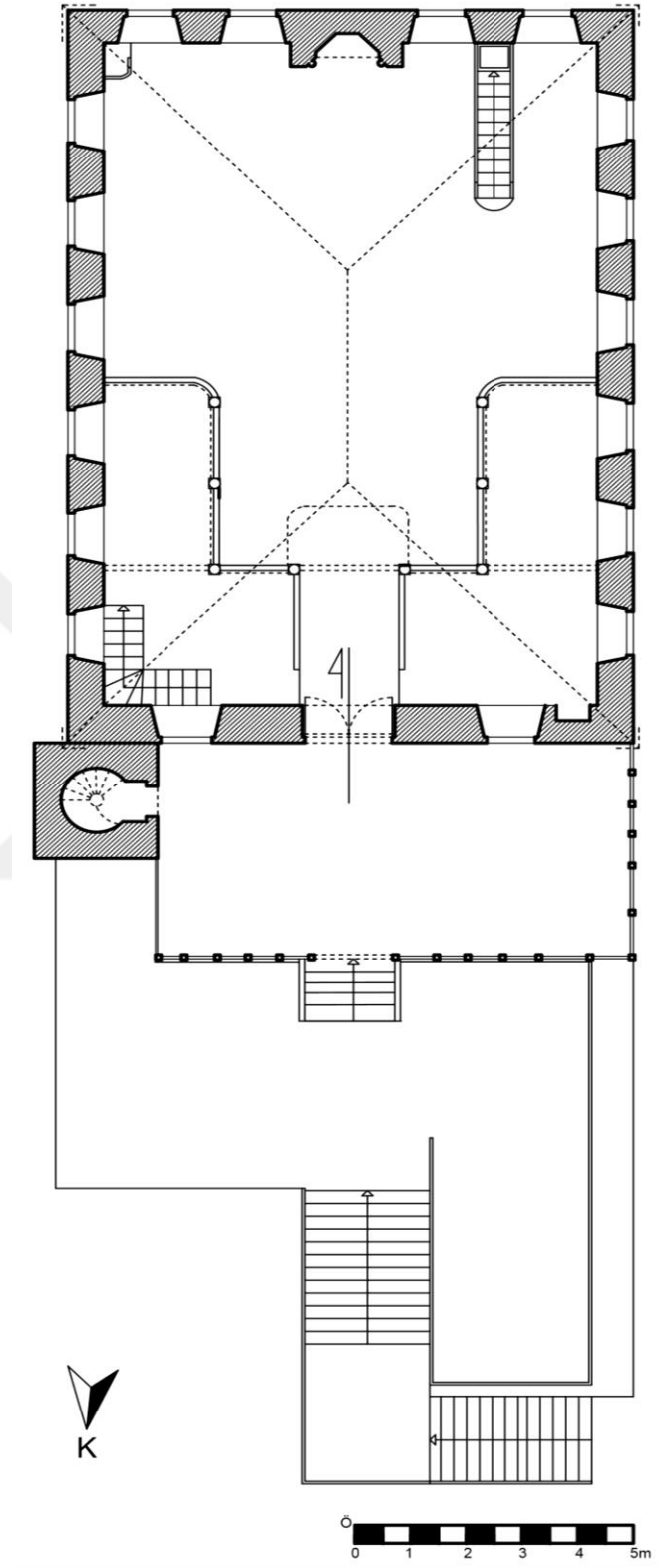
Kemer Köprü Camii harim ve son cemaat mahallinden ibarettir (Şekil 11). Dikdörtgen planlı harim düz tavanla örtülmüştür. Örtü sistemi dışarıya kırma çatı olarak yansır.

¹⁵⁰ Ballı, s. 86.

¹⁵¹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹⁵² Aşçıoğlu, **Sosyal Yönleriyle Bartın**, s. 68.

Şekil 11: Kemer Köprü Camii Planı¹⁵³

¹⁵³ Bu plan Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan Kemer Köprü Camii Rölövesi işlenerek çizilmiştir. Çizim: Mimar Burak AY.

Malzeme ve Teknik

Caminin beden duvarlarında kullanılan başlıca yapı malzemesi harçla karışık moloz taştır. Minarede kesme taş kullanıldığı görülür. Son cemaat yeri ve camiye sonradan ilave edilen müştemilat birimlerinde tuğla tercih edilmiştir. Harimde tavan ve taban döşemesi, mahfil katları, kapı, minber ve vaaz kürsüsü ahşaptandır. Minare külâhı kurşun kaplamadır.

Cephe Düzenlemeleri

Caminin kuzeyinde cephe düzenlemesi bakımından bir bütünlük görülmez. Kuzeyden cepheye bitişik birinci kat seviyesindeki dükkânların üzeri teras şeklinde düzenlenmiştir. Caddeden terasa yirmi basamaklı merdivenle çıkılır. Terasın solundan bir başka merdivenli bölümle cami girişine geçilir. Girişin sağ tarafında son cemaat yeri, sol tarafında ise şadırvan yer alır. Cephenin mahfil katı hizasında altı adet pencere vardır (Foto: 64-65-66-67).

Foto 64: Kemer Köprü’den Kemer Köprü Camii’ne Genel Bakış

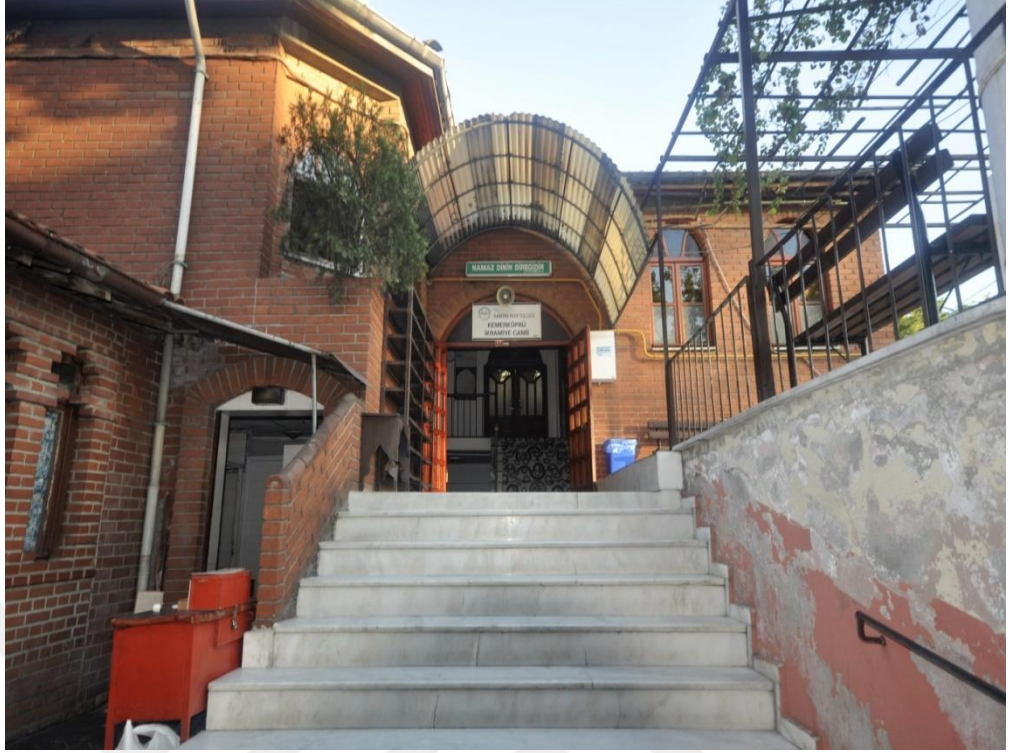
Foto 65: Kemer Köprü Camii - Batı Cephesi

Foto 66: Kemer Köprü Camii – Kuzey Cephesi

Foto 67: Kemer Köprü Camii - Kuzey Cephesi/Cami Girişi

Batı cephesinde pencere düzeni üç sıra halindedir. Birinci katın kuzey batısında daha önce üçlü pencere uygulaması vardı, ancak yanlardaki iki pencere sonraki uygulamalarla kapıya dönüştürülmüştür. At nalı kemer formundaki kapılar dikdörtgen çerçeve içerisinde olup kadınlar mescidine açılır. Güneybatıda ise yuvarlak kemerli, boyutları diğerlerine göre daha küçük olan iki adet pencere vardır. Batı cephesinde ikinci kat hizasındaki pencere tasarımı doğuda olduğu gibi iki sıra halinde olup her sırada altışar adet pencere bulunur. Güney cephedeki pencere adedi birinci sırada dört, ikinci sırada ise beş tanedir. Cephelerde pencereler alt sırada at nalı, üst sırada ise yuvarlak kemer formundadır. Ayrıca her pencere birer tane tepe penceresine sahiptir (Foto: 68-69-70).

Foto 68: Kemer Köprü Camii - Güneybatı Cephesi

Foto 69: Kemer Köprü Camii - Yangın Sonrası Çatı ve Cepheler

Foto 70: Kemer Köprü Camii - Güneydoğu Cephesi

Şadırvan, caminin kuzeyinde, harime giriş kapısının solundadır. Üç tarafında abdest muslukları vardır. Bu bölüm camiye sonradan ilave edilmiştir.

Kemer Köprü Camii'nin iki giriş kapısı vardır. Ana giriş kuzeydedir. Camiye giriş kapısı içeride küçük bir bölüme açılır. Bu bölümde iki merdiven yer alır. Soldaki merdiven harimin altındaki kadınlar mescidine iner. Sağ taraftaki merdiven ise harime çıkar (Foto: 71). Harim girişinin sağında son cemaat bölümüne açılan kapı, sol tarafta ise minare ve şadırvan kapıları vardır. Bunlar özgün olmayıp çift kanatlıdır ve yuvarlak kemer formundadır. Ayrıca her ikisi de tepe penceresine sahiptir. Cami girişinin çevresi tuğla ile örülmüş üzeri renkli malzemeye kapatılmıştır.

Foto 71: Kemer Köprü Camii - Mescit ve Harim Girişleri

Cami, dış görünüm olarak dikdörtgen hacimlidir. Üzeri kırma çatıyla örtülmüştür. Çatının dışı kiremit kaplıdır. Özgün çatı yangında tamamen yok olmuştur”.¹⁵⁴

Minare, caminin kuzeydoğu köşesindedir. “1893 senesinde yapılmıştır”.¹⁵⁵ Dikdörtgen kaide üzerine inşa edilen minare poligonal gövdelidir. Süsleme açısından oldukça sade bir görünüm sergiler. Külâh kurşunla kaplanmıştır. Minare, 1968 senesinde meydana gelen büyük depremde hasar görmüş olmasına rağmen günümüze kadar özgünlüğünü korumuştur.

Harim

Harim dikdörtgen planlıdır. Üzeri ahşap çitalarla düz tavan şeklinde kapatılmıştır. Tavanın yükünü beden duvarları taşır. Duvarlar dört taraftan pencere hizasına kadar ahşap lambirle kaplanmıştır. Harimin ışık kaynağı otuz sekiz adet pencere ile sağlanmıştır. Vitraylar özgün değildir (Foto: 72).

Foto 72: Kemer Köprü Camii - Harimden Görünüm

¹⁵⁴ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹⁵⁵ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Kadınlar mahfiline harim girişinin doğusundaki merdivenle çıkılır. Mahfil köşelerde ve ortada harime doğru çıkıntılıdır. Çevresi korkuluklarla kapatılmıştır. Mahfil katını on iki adet sütun ve duvarlar taşır. Üst örtü harimin devamı niteliğinde olup düz tavan şeklindedir. Alt katı ahşap korkuluklarla harimden ayrılıp seki şeklinde düzenlenmiştir (Foto: 73).

Foto 73: Kemer Köprü Camii - Kadınlar Mahfili

Mihrap güney duvarın ortasında yarım daire niş şeklindedir. Niş, iki taraftan sütunceler ve üstte yatay silmeyle sonlanır. Yüzeyi yağlı boya ile boyanmıştır. Özgün olmayan mihrap süsleme açısından da niteliksizdir. “Özgün mihrap çinilerle kaplıydı”¹⁵⁶ (Foto: 74-75). Minber ve vaaz kürsüsü de harime yangından sonraki yıllarda yerleştirilmiştir.

¹⁵⁶ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 74: Kemer Köprü Camii - Günümüzde Mevcut Olmayan Çini Mihrap (Cami Kayıt Defterinden Alıntı)

Foto 75: Kemer Köprü Camii - Günümüzdeki Mihrap

Kemer Köprü Camii'nde kadınlar mahfilinden başka, bayanların ibadeti için tahsis edilmiş bir bölüm daha vardır. Burası harimin alt katındaki mescittir. Mescidin iki girişi vardır; birisi kuzeydeki kemerli kapı, diğeri de kuzeybatıdan sokağa açılan kapıdır. Kadınlar mescidinin taşıyıcıları kolonlar ve duvarlardır. Işık kaynağı ise batı cephesindeki pencerelerdir.

Kemer Köprü Camii, geçirmiş olduğu büyük yangın sonucu özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. 1968 depreminde hasar gören minare kısmen onarılmıştır. Yapı 1996 yılında Kastamonu Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Cami Yaşatma Derneği'nin ortak girişimleriyle kapsamlı bir restorasyondan geçmiştir.¹⁵⁷ Günümüzde ibadete açıktır.

Süsleme

Yangında minaredekiler hariç, caminin özgün süsleme unsurları tamamen yok olmuştur. Şerefe korkuluklarının altındaki basit geometrik desenler ve perde kompozisyonu özgün süslemelere verilebilecek tek örnektir (Foto: 76).

Foto 76: Kemer Köprü Camii - Minareden Detay

¹⁵⁷ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Tarihlendirme

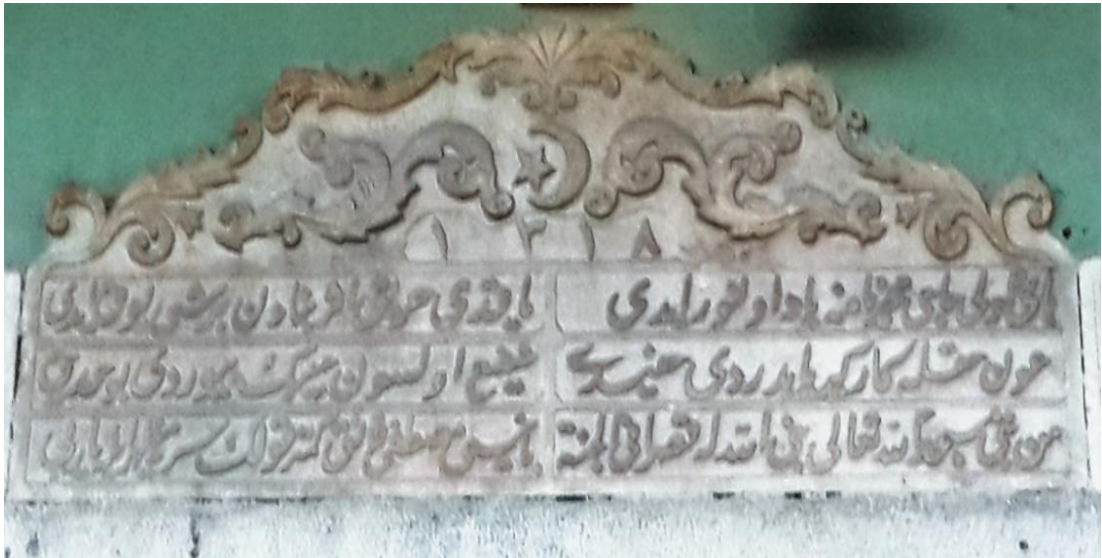
Kemer Köprü Camii'nin yapım kitabesi günümüzde mevcut değildir. Cami yerleşkesi üzerinde daha evvel Ada Mescit adıyla bilinen ahşap bir mescit bulunmaktaydı. Bu yapı Bartın'da 1879 yılında meydana gelen büyük sel felaketinde yıkılmıştır. Yıkılan mescidin yerine 1893 yılında mahalle halkının parasal desteği ile Kemer Köprü Camii yapılmıştır.¹⁵⁸ Bu yapı da 11.06.2000 yılında büyük bir yangın geçirmiştir. Bir evrak üzerinde adı geçen 'Selamizade Kapıdan' isimli şahsın, yangından sonra caminin onarımını yapan mimar olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca caminin inşa tarihinin de tahmini 1879 olduğu ileri sürülmüştür.¹⁵⁹

3.6. Bartın Hacı Mehmet Camii

Yapının Konumu ve Tarihçesi

Hacı Mehmet Camii Bartın merkezde Kırtepe Mahallesi, Hacı Mehmet Sokak'tadır. 1902 senesinde inşa edilmiştir. Eğimli bir arazi üzerine kurulan yapı, tek katlı olup, harim, çift şerefeli bir adet minare ve müstemilattan oluşur. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Camiye ait bir adet inşa kitabesi mevcuttur (Foto: 77).

Foto 77: Hacı Mehmet Camii'ye Ait Yapım Kitabesi

¹⁵⁸ Aşçıoğlu, **Sosyal Yönleriyle Bartın**, s. 68.

¹⁵⁹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Kitabenin Okunuşu:

- Bani-i ulâ Hacı Mehmed nâmına yâd olunur idi.
- Yakdı harik eser-i binadan bir şey yok idi.
- Avn-ı Hakla kargir yaptırdı hafdi.
- Şefî' olsun Habibin buyurdu bu hadisi:
- Min bene mesciden lillehi Teâlâ benellahü lehü kasran fil-ceme
- Bânisi Mustafa Faik kemter kulun sırrına mazhar eyle yâ Rabbi

Kitabenin Türkçe Açıklaması:

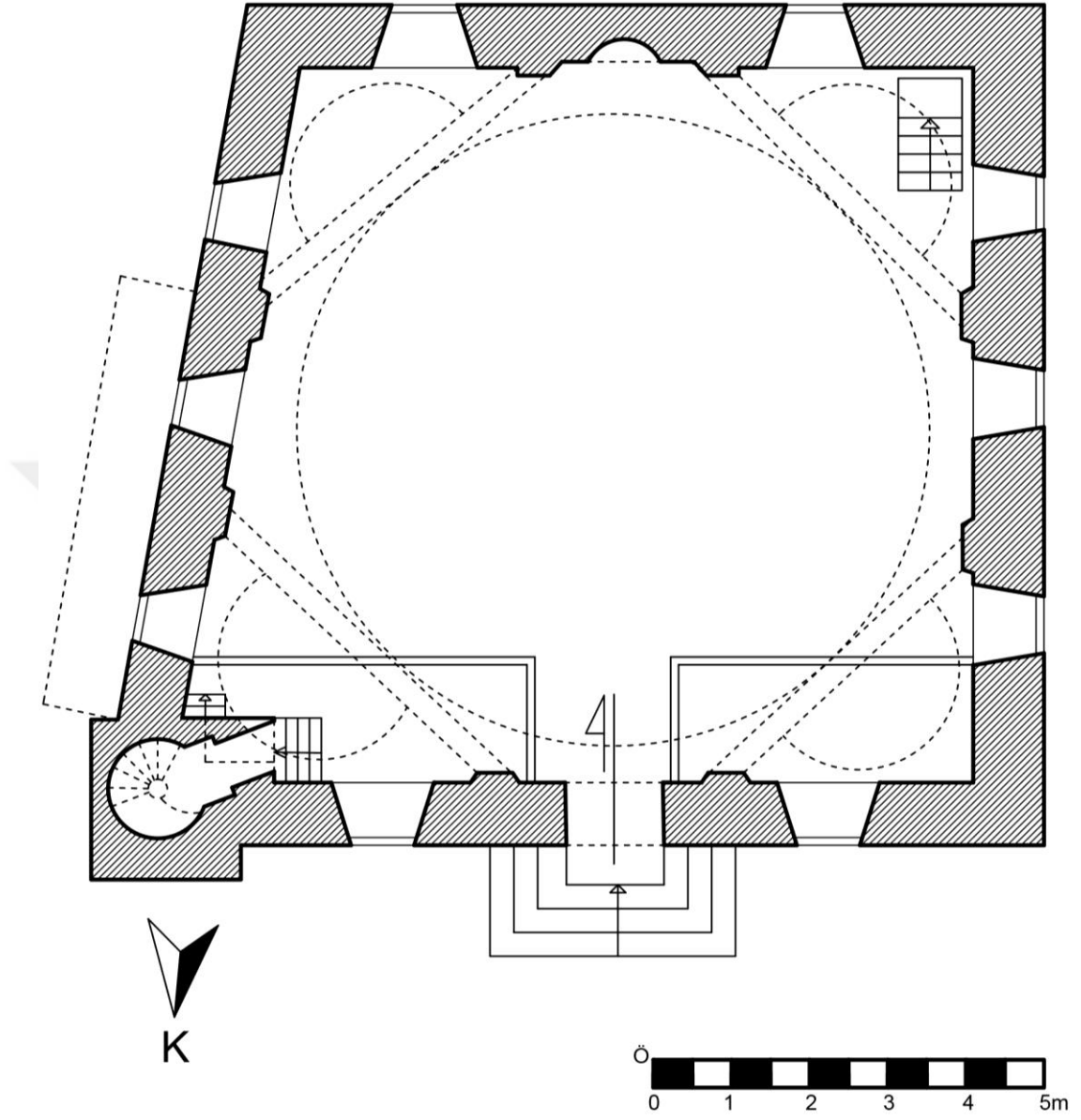
- İlk yaptıranı Hacı Mehmed ismiyle anılırdı.
- Yangında binadan (Camiden) bir şey kalmadı.
- Allah'ın yardımıyla torunu Camii taştan yaptırdı.
- Şefaâtçi olsun Hz. Muhammed (s.a.v.) buyurdu bu hadisi:
- “Kim Allah için bir Mescid yaptırırsa Allah ona cennete bir saray yapar.”
- Yaptıranı Mustafa Faik günahkâr kulunu hadiste verilen müjdeye ulaştır ya Rabbi.¹⁶⁰

Plan Özellikleri

Hacı Mehmet Camii kareye yakın bir plana sahiptir. Plan hafif yamuk olduğundan harim güneye gittikçe daralma gösterir. Harimin üzeri tek kubbeyle örtülüdür. Üst örtünün yükü köşelerdeki tonozlarla duvarlara aktarılmıştır. Üst örtünün yükünü yalnızca duvarlar taşır (Şekil 12). Kuzeydeki harim girişinin iki yanında alt kat mahfilleri, bu bölümün üst katında ise kadınlar mahfili yer alır.

¹⁶⁰ Çeviren: Yasin Said Can

Şekil 12: Hacı Mehmet Camii Planı¹⁶¹

¹⁶¹ Bu plan Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan Hacı Mehmet Camii Rölövesi işlenerek çizilmiştir. Çizim: Mimar Burak AY.

Malzeme ve Teknik

Yapının beden duvarları harçla karışık moloz taş ile inşa edilmiştir. Köşeler, minare, kapı ve pencerelerin dış sövesinde kesme taş kullanılmıştır. Duvarlar içte ve dışta horasan harcı ile sıvandıktan sonra boyanmıştır. Saçaklar, giriş kapısı üzerindeki kitabe ve kemerler de yine taş malzemenin kullanıldığı bölümler arasındadır. Yapının ilk inşasında taşıyıcı duvarlarda ahşap malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁶²

Kubbe, minber, kürsü, kapı kanatları, taban döşemesi, mahfil katının merdiven ve korkulukları, pencerelerin içten söveleri ahşaptan yapılmıştır. Kubbeyi oluşturan ahşap aksan ve tonozlar dışarıdan kiremitle kapatılmıştır. Minarede dekoratif amaçlı tuğla kullanıldığı görülür. Mihrap nişinin iki yanındaki sütunceler ve alınlığındaki yaprak motifi mermerden yapılmıştır. Üst örtüde tonozlar, minare şerefesi, şadırvan ve giriş kapısının üzerindeki çıkma betonarmedir. Ayrıca minarenin külahı kurşunla kaplanmıştır.

Cephe Düzenlemeleri

Caminin kuzey cephesinde, alınlıktaki kitabeyle birlikte harime giriş kapısı ve üç adet pencere yer almaktadır. Kapının sağında ve solunda iki paye üzerine oturmuş kemer ile konsollu saçak bulunmaktadır (Foto: 78). Pencerelerden ikisi birinci sırada, kapının yanlarında, diğeri ise ikinci sırada olup mahfil katını aydınlatır (Foto: 79-80).

¹⁶² Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 78: Hacı Mehmet Camii – Taç Kapısı

Foto 79: Hacı Mehmet Camii – Genel Görünüm

Foto 80: Hacı Mehmet Camii – Kuzeybatı Cephesi

Doğu ve batı cephelerine bütüncül olarak bakıldığında her iki cephenin de yapının genel cephe düzenini tam anlamıyla yansıttığı görülür. Kuzey cephede olduğu gibi bu iki cephede de pencereler ikişer sıra halindedir. Birinci sırada üç, ikinci sırada ise birer tane pencereye yer verilmiştir. Ayrıca doğu cephesinin kuzeydoğu köşesine yakın bir bölümüne sonradan abdest muslukları eklenmiştir. Beş adet musluğun bulunduğu şadırvan, üç konsol üzerine oturtulmuş ve bir çıkma ile kapatılmıştır. Birinci sıradaki pencerelerden ikisi bu örtmeli bölümün içinde kalır (Foto: 81).

Foto 81: Hacı Mehmet Camii – Kuzeydoğu Cephesi

Güney cephedeki pencere tasarımı da diğer cephedekilerle benzerlik gösterir. Farklı olarak birinci sıradaki pencere sayısı mihrap nişinin çıkıntısından dolayı ikiye düşürülmüştür. Pencereler yuvarlak kemerlidir. Saçaklar ve tek sıra halindeki kat silmeleri bütün cephelerde belirgin durumdadır.

Hacı Mehmet Camii'ne giriş kuzeydeki tek kapıdan sağlanır. Dört basamaklı merdivenle ulaşılan kapı çift kanatlı olup sade bir görünüme sahiptir. Kapı üzerindeki düz yatay lento, iki taraftaki paye ve iç içe sıralanmış silmelerle hareketli görünüme sahip yuvarlak kemer, giriş kapısının kompozisyonunu sınırlayan

öğelerdir. Ayrıca kapının alınlık kısmında caminin inşa kitabesi yer almaktadır. Kitabe, çevresindeki bitkisel süslemelerle birlikte ele alınmıştır.

Üst örtü, topuz çatı şeklindedir. Kubbeyi taşıyan sekizgen kasnakta sekiz adet basık kemerli pencere vardır. Köşelerdeki tonozların dışa yansıması ise hafif meyilli bir görünüm sergiler.

Minare caminin kuzeydoğu köşesindedir. Giriş mahfil katındaki küçük bir kapıdan sağlanır. Bartın'da imar faaliyetleri yürüten Hacı Ahmet Efendi (Ahmetçik) tarafından 1947 senesinde yapılmıştır.¹⁶³ Bartın'da iki şerefeye sahip tek minare olması nedeniyle önemlidir. Dikdörtgen kaide üzerine inşa edilen minarenin gövdesi yivlidir. Minare iki şerefeli olup her iki şerefenin de korkulukları taş şebeke ile çevrilmiştir. Şerefe altlarının renkli tuğlalarla dekore edildiği görülür. Minareyi sınırlayan konik külâh kurşunla kaplanmıştır (Foto: 82).

Foto 82: Hacı Mehmet Camii – Çift Şerefeli Minare

¹⁶³ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Harim

Harim, kareye yakın bir plana sahiptir. Üzeri 10 m. çapında bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbenin ağırlığı, tonozlarla doğrudan duvarlara aktarılmıştır. Tonozlar köşelerde yer aldığı için bunlar aynı zamanda duvarlarla kubbe arasında kemer işlevi de üstlenmiş olup duvardan duvara gergi çubukları ile desteklenmişlerdir. Bunlardan hariç dört ana yönde yine kemerler bulunmaktadır. Hem kemerleri, hem de tonozları sınırlayan taş söveler daha evvel kırmızı renge boyanmıştı.¹⁶⁴ Ancak tadilatlar sırasında boyalar kazınarak orijinal görünüm tekrar elde edilmiştir. Tonozlardaki ses sistemini yansıtan uygulamalar da ayrıca dikkat çekicidir. Harim, üst örtü ve mahfiller; kemerler, tonozlar ve bunlar arasındaki dairesel geçişlerle birlikte ele alınmıştır (Foto: 83).

Foto 83: Hacı Mehmet Camii – Kadınlar Mahfili, Kubbe Kasnağı ve Kemerler

Harim girişinin doğu ve batısında alt kat mahfilleri yer alır. Bu bölüm sonradan yapılan doğramalarla harimden ayrılmıştır¹⁶⁵. Daha önce burada cam bölmelerin olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁶ Üst kat kadınlar mahfilidir, buraya girişin sağındaki merdivenle çıkılır. Kadınlar mahfili, kuzey duvarı baştanbaşa kuşatan,

¹⁶⁴ Hacı Mehmet Camii Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

¹⁶⁵ Hacı Mehmet Camii Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

¹⁶⁶ Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Bartın Kültür Envanteri**, Ankara, 2011.s. 28.

harime doğru girinti çıkıntısı olmayan dikdörtgen formlu bir uzantıdan ibarettir. Harime bakan tarafı ahşap korkuluklarla çevrilmiştir. Harim toplam yirmi adet pencere ile aydınlatılmıştır.

Mihrap, güney duvarın ortasında yarım daire niş şeklinde olup harime doğru hafif taşkın vaziyettedir. Mihrap nişinin iki yanında dikdörtgen kaideler üzerindeki gömme mermer sütunceler ile silmeli alınlık mihrabı sınırlayan öğelerdir. Mihrap nişinin yüzeyindeki yağlı boya, mihrabı çevreleyen özgün uygulamalar ile uyumlu değildir (Foto: 84). Minber de özgün ve sadedir (Foto: 85). Vaaz kürsüsü harime sonradan konulmuştur.

Foto 84: Hacı Mehmet Camii – Mihrap

Foto 85: Hacı Mehmet Camii – Minber

Yapı, 1968 depreminde hasar görmüştür.¹⁶⁷ Onarım amaçlı yapılan müdahalelerle; kapı, mihrap, minber, kemerler, merdivenler, korkuluklar, mahfil katındaki doğramalar gibi ahşap malzeme ile dış cephedeki taş malzeme bütünüyle boyanmıştır. 2007 yılındaki restorasyonla caminin işte ve dıştaki boyaları kaldırılarak bütün bu elemanlar yeniden özgün görünümüne ulaştırılmıştır.

Aynı yıl (2007) cami bünyesindeki bütün pencereler kaldırılarak yenileri yapılmış, taban döşemeleri yenilenmiştir. Cephelerdeki horasan harcı döktürülmüştür. Cepheler aynı malzeme ile yeniden sıvanmıştır. Cami girişindeki mozaik merdivenler sökülerek yapının özgün haline uygun taş malzeme ile yeniden yapılmış, şerefeler sağlamlaştırılmıştır. Minare külahına bakır âlem yapılmıştır. Giriş ve şadırvan üzerindeki sundurmaların üstü alaturka kiremit ile kapatılmıştır.

¹⁶⁷ Aşçıoğlu, **Sosyal Yönleriyle Bartın**, s. 68.

Çatıya su yalıtım sistemi döşenirken çatıdaki yatay ve dikey oluklar kaldırılmış, elektrik ve su sistemi yenilenmiş, şadırvandaki mermerler elden geçirilmiştir.¹⁶⁸

Bartın'ın en eski merkezi camilerinden olan Hacı Mehmet Camii, geçirdiği onarımlara rağmen çağının özelliklerini iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Yapının özgün planı mimari ve cephe elemanları değişime uğramamıştır. Yapıldığı tarihten günümüze kadar işlevselliğini sürdürmüş olması büyük ölçüde deformasyona uğramasını önlemiştir.

Süsleme

Yapıdaki süsleme ana kubbenin iç yüzeyinde yoğunluk kazanır. Kubbenin merkezinde iç içe dairelerin arasında basit bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Bu bölümdeki uygulamalarda; turuncu, mavi ve beyaz renklerin tercih edildiği görülür. Kubbedeki süsleme programında, açık ve koyu renklerin dönüşümlü kullanılması ile ışık gölge oyunları yapılarak yüzeyde dilimli bir görünüm oluşturulmuştur. Kubbedeki dilimler kasnağa doğru geniş bir görünüm sergiler. Kasnakta, pencerelerin her iki yanında oluşturulan dikdörtgen panolar içerisinde Arapça 'Muhammed' ibaresi ile kubbedeki süsleme programına son verilmiştir. Kemerlerin aralarındaki madalyonlar içerisinde ise dekoratif yazılar yer almaktadır. Kubbedeki süslemeler kalem işi tekniğinde olup 2007 yılındaki restorasyonla yapılmıştır (Foto: 86).

¹⁶⁸ Hacı Mehmet Camii Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

Foto 86: Hacı Mehmet Camii – Kubbedeki Süsleme Programı

Yapıya ait özgün süsleme unsurları; mihrap çevresinde, minberde ve kitabe üzerinde görülür. Mihrap nişinin iki yanındaki sütun başlıkları ile kaidelerin üzerinde dal ve yaprak motiflerinden oluşan bitkisel karakterli süslemeler bulunmaktadır (Foto: 87). Burada sözü edilen kabartmalı uygulamalar Ampir üslubu yansıtır. Mihrap ve kitabe çevresindeki süsleme aynı zamanda Anadolu Selçukluları ile Beylikler Dönemi'nde görülen rumi ve nebati süsleme tarzını da anımsatır. Kitabe panosunda merkezde ay yıldız ve onu çevreleyen bitkisel süslemelere yer verilmiştir.

Minberin süslemesi oldukça basittir. Aynalıklarda iç içe geçmiş üçgenler, korkuluklarda ince dal kıvrımlarından oluşan bitkisel motifler, âlemde ise lale motifine yer verilmiştir (Foto: 88). Bütünsel açıdan bakıldığında, mihrapta olduğu gibi burada da rumi ve nebati gibi geleneksel uygulamaları hatırlatacak örneklerle rastlanır. Farklı dönemlerde yapılan tamir ve restorasyon çalışmaları sırasında minberin bütün detayları boyanmıştı. Ancak son restorasyonda (2007) minberle birlikte diğer ahşap malzeme üzerindeki boyalar da kaldırılarak özgün değerler yeniden sağlanmıştır.¹⁶⁹ Kubbe ve çevresindeki süslemelerin hepsi kalem işi tekniğinde olup sonradan yapılmıştır (2007).

¹⁶⁹ Hacı Mehmet Camii Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

Foto 87: Hacı Mehmet Camii – Mihraptan Detay

Foto 88: Hacı Mehmet Camii – Minberden Detay

Tarihlendirme

Hacı Mehmet Camii'nin bir adet yapım kitabesi vardır. Fakat bu kitabe ilk yapıya ait değildir. Hacı Mehmet isimli bir şahsın yaptırdığı caminin ilk inşa tarihi hakkında kesin bilgiye ulaşılamamıştır. 1898 yılında büyük bir yangın geçiren cami, 1902'de Hacı Mehmet'in torunu Mustafa Faik Efendi tarafından yeniden inşa edilmiştir. Caminin mimarı bilinmemektedir.¹⁷⁰

3.7. Bartın Aşağı Camii (Şadırvan Camii)

Yapının Konumu Ve Tarihçesi

Aşağı Camii, Bartın Merkez'de Kemer Köprü Mahallesi, Şadırvan Sokak'ta yer alır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Caminin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir.¹⁷¹

Yapı, iki katlı, tek minareli ve tek kubbelidir. Müştemilat yapıları, altı adet dükkân ve şadırvandır. Aşağı Camii halk arasında "Şadırvan Camii" olarak da bilinmektedir. Bu isim cami yakınlarında bulunan bir şadırvandan esinlenerek kullanılmıştır.

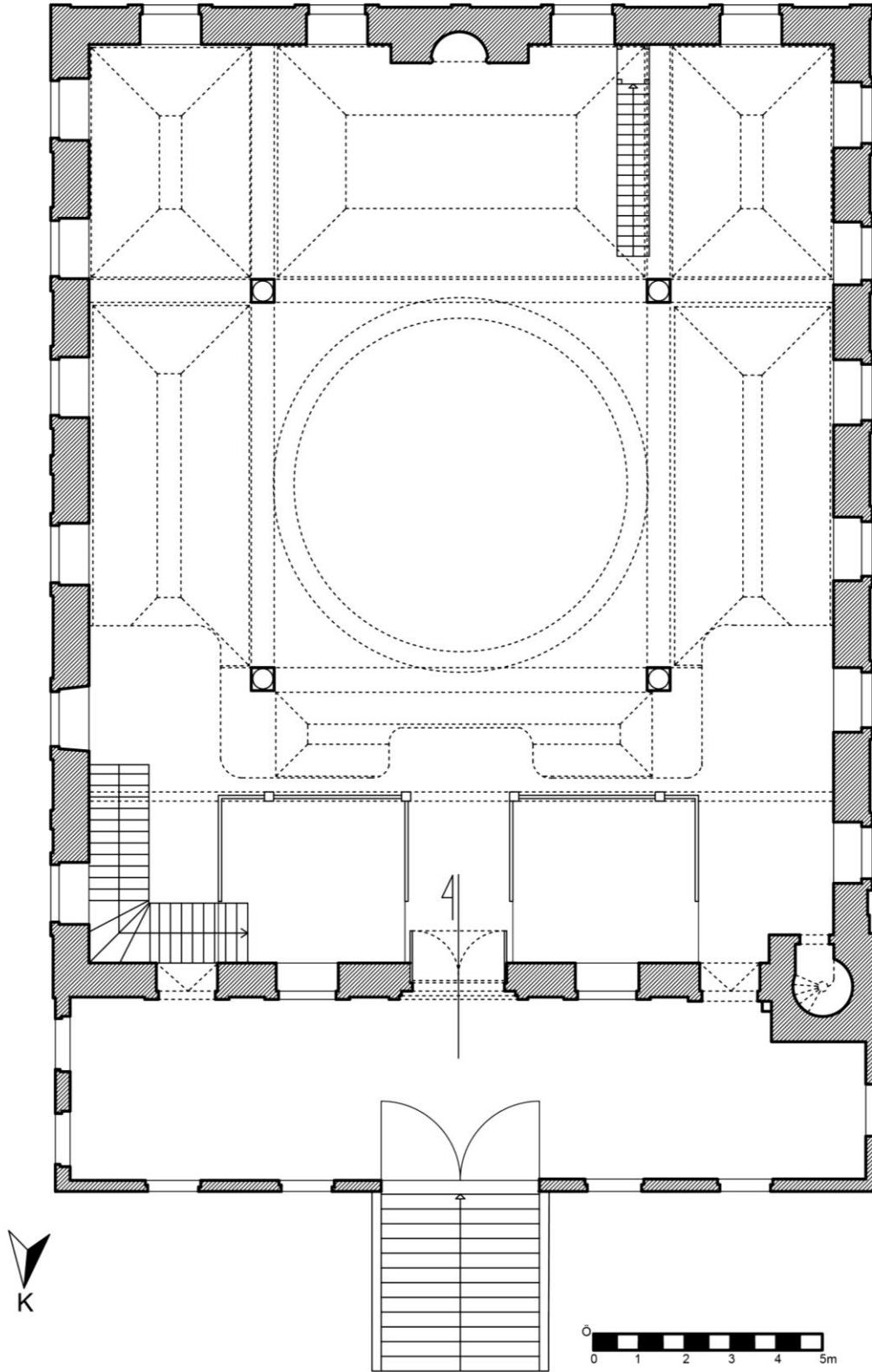
Plan Özellikleri

Aşağı Camii dikdörtgen planlıdır. Camide plana yön veren temel birimler harim ile kuzeydeki son cemaat yeridir. Harimin üzeri ortada bir kubbe ve yanlarda yer alan tonozlarla örtülmüştür. Üst örtünün taşıyıcısı ayaklar ve duvarlardır (Şekil 13).

¹⁷⁰ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹⁷¹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Şekil 13: Aşağı Camii Planı¹⁷²

¹⁷² Bu plan Vakıflar genel müdürlüğünden alınan Aşağı Camii Rölövesi işlenerek çizilmiştir. Çizim: Mimar Burak AY.

Malzeme ve Teknik

Caminin inşasında kullanılan başlıca yapı malzemeleri şunlardır; beden duvarları moloz taştan, köşeler, son cemaat yerindeki ayaklar, kemerler, kapı ve pencere söveleri ile cami bahçesinin koruma duvarı kesme taştan yapılmıştır. Bahçenin tabanında yontu taş tercih edilmiştir. Şerefe korkuluklarında ve harimdeki sütunların kaidelerinde de yine taş malzemeye yer verildiği görülür.

Ahşap; kubbe, taşıyıcı sütunlar, mahfil katındaki doğramalar ve tavan kaplamalarında görülür. Kubbedeki bağdadi tekniğinde ahşap kaburgalara yer verilmiştir.

Pencereler içeride alçı arası vitray, dışarıda ise ahşap doğrama arası camdır. Son cemaat bölümündeki kemer aralıkları tuğla ile doldurulmuş, çatı dışarıdan kiremitle örtülmüştür.

Mermer malzemeye bahçe korkuluklarında rastlanır. Minarenin inşasında briket malzeme kullanılırken, külahta kurşun kaplama tercih edilmiştir. Şerefe ile yapıya sonradan ilave edilen müştemilat birimleri betonarmedir. Cephelerde, kesme taş kullanılan yerler haricindeki bütün yüzeyler sıvanarak boyanmıştır.

Cephe Düzenlemeleri

Şadırvan Camii'nin kuzey cephesindeki en belirgin unsur son cemaat bölümüdür. Bu bölüm cepheyi mahfil katı hizasına kadar boydan boya kuşatır. Kuzeydeki cephe aynı zamanda harimle son cemaat bölümünün ortak duvarıdır. Burada harime açılan üç adet kapı ve iki sıradan oluşan toplam yedi adet pencere vardır. Pencerelerden ikisi birinci sırada, beş tanesi ikinci sıradadır. Caminin birinci katında altı adet dükkân, kazan dairesi, kadınlar mescidi ve şadırvan yer alır. Mescit ve şadırvanın kapıları kuzeyde camiye çıkan merdivenlerin sağındadır (Foto: 89).

Foto 89: Aşağı Camii – Genel Görünüm

Kuzey cephede olduğu gibi yapının diğer üç cephesinde de pencereler ikişer sıra halindedir. Doğu ve batı cephelerinde pencereler her sırada altışar adet olmak üzere yatay ve dikey doğrultuda simetriktir. Doğu cephesinde ayrıca birinci kattaki dükkânların giriş kapıları yer alır. Güneyde toplam dokuz adet pencereden dördü birinci sırada, beş tanesi ise ikinci sıradadır. Birinci sıra pencerelerin ortasında mihrap çıkıntısı vardır. Pencereler bütün cephelerde yuvarlak kemerlidir (Foto: 90). Yatay ve dikey bölmeler bütün cephelerde belirgin durumdadır.

Foto 90: Aşağı Camii - Güneydoğu Cephesi

Harime giriş kapısı daha önce bir adetti. Ancak restorasyonla kuzeydeki ana girişin doğu ve batısındaki pencerelerden birer tanesi kapıya dönüştürülerek kapı sayısı üçe çıkarılmış, basit süslemelere sahip özgün ahşap kapı da yenisiyle değiştirilmiştir.¹⁷³ Kapıların her biri çift kanatlı olup tepe penceresiyle birlikte taş söveli yuvarlak kemer içerisindedir.

Son cemaat mahalline bahçedeki on dört basamaklı merdivenle çıkılır. Özgün hali açık olan son cemaat yerinin çevresi sonradan kapatılmıştır.¹⁷⁴ Bu bölümü on ayak taşır. Ayaklardan ikisi doğu ve batıda duvarlara bitişik, diğerleri ise birbirine yuvarlak kemerlerle bağlıdır. Kemer gözleri ahşap doğrama arası camla kapatılmıştır. Ön taraftaki beş kemer gözünden ortadaki geniş olan, camiye giriş kapısı olarak kullanılmaktadır. Son cemaat bölümünün üzeri aynalı tonozlarla örtülüdür (Foto: 91-92). Örtü sistemi 1968 depreminde zarar gördüğü için tadilattan geçmiştir. Buraya yapılan son ilave batıdaki imam odasıdır.

¹⁷³ Aşağı (Şadırvan) Camii Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

¹⁷⁴ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

Foto 91: Aşağı Camii - Son Cemaat Yeri

Foto 92: Aşağı Camii - Son Cemaat Yerinin İçten Görünümü

Camide kırma çatı mevcuttur. Başlangıçta alaturka kiremit olan örtü malzemesi değiştirilerek çatı Marsilya tipi kiremitle örtülmüştür.¹⁷⁵

Minare caminin kuzeybatı köşesinde dikdörtgen kaide üzerindedir. Özgün minare tek şerefeli silindirik gövdeliydi, ayrıca şerefede bir de tarihlendirme yer almaktaydı.¹⁷⁶ Ancak 1968 depreminde şerefe dâhil minarenin üst kısmı yıkılmıştır. Depremden sonraki tamiratta minare poligonal formda yeniden yapılmıştır.¹⁷⁷

Caminin kuzeyinde bahçe bulunmaktadır. Bahçenin etrafı koruyucu duvarla çevrilmiştir. Bahçedeki merdivenlerin sol tarafında musalla taşları vardır.

Bahçenin kuzeyinde, cami yerleşkesi dışında camiye adını veren şadırvan yer alır. Şadırvan 1912 yılında Karakaşoğlu Hacı Arif Kaptan tarafından yaptırılmıştır.¹⁷⁸ Sekiz adet mermer sütundan oluşan baldaken tarzındaki yapıda sütunlar dönüşümlü olarak atnalı ve yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Sütun başlıkları Antik-Yunan Roma mimarisindeki korint düzenini anımsatır. Kaldırımdan hafif yüksekçe bir platform üzerine inşa edilen şadırvanda sütunlar, her kenarında kabartmalı motiflerin yer aldığı beşgen kaideler üzerine kurulmuştur. Şadırvanın üzeri 5.50 m çapındaki kubbeye örtülüdür. Sekizgen bir kasnak üzerine oturtulan kubbe, dışarıdan kurşunla kaplanarak alemle sonlandırılmıştır. Kubbe ile kasnak arasındaki saçak silmeleri dış görünüme hareket kazandırır. Kasnağın bütün yüzeyi geometrik motiflerle süslenmiştir. İçeride kemer aralıklarında madalyonlu süslemeler vardır. Ortada on iki köşeli, her yüzünde kabartmalı süslemelerin yer aldığı fiskiyeli havuz yer alır (Foto: 93).

¹⁷⁵ Aşağı Camii (Şadırvan) Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

¹⁷⁶ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹⁷⁷ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

¹⁷⁸ T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Mitolojiden Gezgine**, s. 138.

Foto 93: Arif Kaptan Şadırvanı

Harim

Harim, dikdörtgen planlıdır. Üzeri ortada 7.82 m. çapındaki kubbe ve kubbeyi dört ana yönden destekleyen aynalı tonozlarla örtülmüştür. Köşelerdeki geçişlerde de yine tonoz kullanılmıştır. Kubbeyi harimin ortasındaki dört sütun taşır. Tonozların yükü ise kemerler ve pendentifler aracılığıyla duvarlara aktarılmıştır.

Harim girişinin doğu ve batısında ahşap doğramalarla harimden ayrılmış sekiler vardır. Bu bölümün solundaki merdivenle mahfil katına çıkılır. Mahfili dört adet sütun taşır. Doğu batı ve mihrap hizasına denk gelen orta bölümü harime doğru çıkıntılıdır. Mahfilin harime bakan tarafı ahşap çitalarla çevrilmiş, tabanı sunta ile döşenmiştir (Foto: 94-95). Batı duvarındaki açıklıktan minareye geçilir. Harimin ışık kaynağı toplam kırk adet pencereden sağlanır. Vitraylar ve pencerelere özgün görünüm kazandıran ahşap uygulamalar duvarlara sonradan yerleştirilmiştir.¹⁷⁹

Foto 94: Aşağı Camii - Harimden Kadınlar Mahfiline Bakış

¹⁷⁹ Aşağı (Şadırvan) Camii Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

Foto 95: Aşağı Camii - Harim Girişinden Kible Yönünün Görünümü

Mihrap kible duvarının ortasında harim seviyesinden hafif yüksektedir. Özgün mihrap, taş malzemedenden yapılmış basit bir niş şeklindeydi.¹⁸⁰ Daha sonraki uygulamalarda mihrap nişi betondan yapılarak yağlı boyayla boyanmış, günümüzde ise niş ve nişi çevreleyen dikdörtgen çerçeve tamamen çinilerle kaplanmıştır (Foto: 96).

Özgün minber harimin güneybatı köşesindedir. Konik külahı sınırlayan ay yıldızlı alem bu özelliği ile minberi ayrıcalıklı kılar. Vaaz kürsüsü yakın bir tarihte yapılmıştır (Foto: 96).

¹⁸⁰ Aşağı (Şadırvan) Camii Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

Foto 96: Aşağı Camii – Mihrap, Minber ve Kürsü

Cami günümüze kadar pek çok onarımdan geçtiği için özgünlüğünü kısmen koruyabilmiştir. En son 2007 senesinde yapılan kapsamlı restorasyonla kırma çatının kiremitleri Marsilya tipi kiremitle değiştirilmiş, harim giriş kapısı yenilenmiş ve kapı sayısı üçe çıkarılmıştır. Son cemaat yerinin örtü sistemi onarılmış, çevresi camekânla kapatılmıştır. Son cemaat yerinin batı kısmına imam odası eklenmiştir. Vitraylar ve pencere çerçeveleri yenilenmiş, beton mihrap çini plakalarla kaplanmıştır.

Harimin alt katındaki dükkânlarda yapılan tadilatlar caminin taşıyıcı sistemine zarar vermektedir. Ayrıca kuzey taraftan yapıya eklenen birimler caminin görsel bütünlüğünü bozmaktadır. Halen ibadete açık olan cami şadırvanla birlikte Bartın çarşısının sembolü durumundadır.

Süsleme

Aşağı Camii, vakıflar tarafından yapılan geniş kapsamlı restorasyonlar ve derneklerin yapmış olduğu küçük çaplı tamirler neticesinde minber hariç özgün süsleme unsurlarını tamamen kaybetmiştir. Minberin süsleme programı basit

düzeyde bitkisel ve geometrik uygulamalardan oluşur. Aynalıkların ön yüzünde iç içe geçmiş çok sayıdaki dik üçgenden oluşan basit bir kompozisyon vardır. Minber girişi ile korkuluklarındaki palmiye, dal ve yaprak kıvrımlarından oluşan uygulamalar estetik bir görünüm sergiler (Foto: 97-98). Caminin içte ve dışta bütün yüzeyleri boyanmıştır. Ahşap malzeme üzerindeki boyaların bir kısmı ise sonradan kaldırılmıştır.

Foto 97: Aşağı Camii – Minberin Aynalığı ve Korkulukları

Foto 98: Aşağı Camii - Minberden Detay

Tarihlendirme

Aşağı Camii'nin kitabesi yoktur. Minare şerefesindeki kitabede 1913 tarihlerine rastlanmıştır.¹⁸¹ Ancak Bartınlı büyüklerden (İsmi vermek istemeyen) ifadelerine göre bu ibareler caminin asıl inşa tarihini yansıtmamaktadır; cami, 1903 - 1905 tarihleri arasında, Bartın halkının desteği ile şehirdeki yabancılar mezarlığı arazisi üzerinde inşa edilmiştir. Mimarı bilinmemektedir.

¹⁸¹ Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Camileri Tespit Formu.

4. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

11. yüzyılda Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başlamasının ardından Bartın, Beylikler ve Selçuklular Dönemi'nde Türk – İslam Medeniyetiyle tanışmıştır. Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına katılan Bartın, bu tarihten itibaren tamamen Türk yurdu olmuştur. Kentte zamanla artış gösteren nüfusun ihtiyaçlarına paralel olarak imar ve iskân faaliyetleri yeniden yapılandırılmıştır. Osmanlılar, inşa ettikleri pek çok yapı türüyle birlikte, İslam kültürünün vazgeçilmez ögesi olan cami mimarisinin gelişimine de büyük katkı sağlamışlardır.¹⁸²

4.1. Plan

Bu çalışmada Bartın ve çevresinde Osmanlılar Dönemi'nden günümüze ulaşmış olan yedi adet cami ele alınmıştır. Camilerin planı Abdullah Kuran'ın cami tipolojisi dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Camiler bu bağlamda, tek üniteli camiler ve çok üniteli camiler olmak üzere iki grup halinde analiz edilmiştir.¹⁸³ Hacı Mehmet Camii Bartın'da tek üniteli camilere verilebilecek tek örnektir. Kare mekân, tek kubbeyle örtülüdür ve örtünün taşıyıcısı duvarlardır. Hacı Özbek ve Bursa Alâddin Bey camileri bu planın Osmanlı'daki örnekleridir.¹⁸⁴

Osmanlı Dönemi'ndeki çok üniteli camiler Anadolu Selçukluları'nın ulu cami menşesine dayanır. Bu plan tipinde genellikle düz çatı ayaklar veya sütunlarla taşınır. Taşıyıcı unsurlardan dolayı harimde bölünmüşlük vardır. Bazı durumlarda mihrap önü veya harimin bir bölümü kubbeli de olabilir.¹⁸⁵ Bu grup camiler de çok üniteli camiler kategorisine girer. Orta İbrahim Paşa ve Şadırvan camileri bu plan bağlamında ele alınmıştır. Her iki yapıda da harimin ortasında yer alan merkezi kubbe dört ana yönde ve köşelerde tonozlarla desteklenmiştir. Kubbenin yükü dört sütun tarafından taşınmaktadır. Bununla birlikte yükün bir kısmı kemerler aracılığıyla köşelere ve duvarlara aktarılmıştır. Osmanlı camilerinden Üç Şerefeli Camii bu modelin en karizmatik örnekleri arasındadır.¹⁸⁶

¹⁸² T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Kültür Envanteri**, s. 10-11.

¹⁸³ Kuran, ss. 3-6.

¹⁸⁴ Kuran, s. 5.

¹⁸⁵ Kuran, s. 30.

¹⁸⁶ Kuban, **Mimarisi**, s. 144.

Bartın ve çevresindeki Osmanlı Dönemi camilerinden Hasan Dede Camii düz tavanlı ahşap direkli camilerdendir. Tavanın yükünü harimde ayaklar, sütunlar ve duvarlar taşır. Beylikler ve Selçuklular Dönemi'nde Anadolu'da yaygın olarak kullanılan bu çok ayaklı cami modeline örnek olarak Beyşehir Eşrefoğlu Camii verilebilir.¹⁸⁷ Arap, Kemer Köprü ve Yukarı camiler, örtüsü duvarlara oturan direksiz düz tavanlı yapılarıdır. Bu camilerde örtünün yükünü yalnızca duvarlar taşır. Harimde bölünmüşlük söz konusu değildir.

4.2. Malzeme ve Teknik

4.2.1. Taş

Bartın ve çevresindeki Osmanlı Dönemi camilerinin inşasında farklı malzemeler ve teknikler kullanılmıştır. Taş, bunlar arasında en yoğun olanıdır. Yapıların ana malzemesi olarak kaba yonu, kesme blok veya moloz taş karşılaşılan başlıca malzeme ve tekniklerdir. Beden duvarları, minare, saçaklar, kubbe ve geçiş elemanları taşın sıklıkla kullanıldığı birimlerdir. Horasan harcı, taşın kullanıldığı alanlarda bağlayıcı malzeme olarak işlev görür. Günümüzde yapılan restorasyonlarda sıva malzemesi olarak da kullanılmaktadır.

4.2.2. Ahşap

Bartın'daki Osmanlı camilerinde taştan sonra en çok tercih edilen yapı malzemesi ahşaptır. Bölgesel özelliklere bağlı olarak; çam, ardıç ve şimşir en çok kullanılan türlerdir. Üst örtüde, bağdadi kubbelerde, tavan göbeğindeki süslemelerde, kirişler, taşıyıcı direkler, sütunlar, mihrap, minber, mahfil katları, tavan ve taban döşemeleri, kapı ve pencerelerde ahşap kullanımına yer verilmiştir. Arap Camii'nin kadınlar mahfili Bartın'daki diğer camilerden farklı olarak betonarmeden yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'ndeki yapım ve onarım faaliyetleri çoğunlukla betonarme şeklindedir.

4.2.3. Tuğla

Bu araştırmaya konu olan camilerde tuğla, hem yapı malzemesi, hem de dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Kemer dolgularında da sıkça tercih edilen tuğla, Hacı Mehmet Camii'nin minaresinde dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Kiremit

¹⁸⁷ Selda Kalfazade "Eşrefoğlu Rumi Camii Maddesi", **DİA**, Cilt XI, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1995, s. 483.

çatıların örtü malzemesidir. Yakın tarihte restorasyon geçiren camilerin çatıları çoğunlukla Marsilya kiremidi ile kaplanmıştır.

4.2.4. Alçı ve Mermer

Alçı ve mermer, Bartın camilerinde yaygın olarak kullanılan malzemeler arasındadır. Alçı, duvar satırları, bağdadi kubbelerin iç yüzeyleri, mihrap nişleri ve geçiş elemanlarında sıva malzemesidir. Ayrıca kalem işi tekniğinde süsleme yüzeyi olarak da işlev görür. Mermer kapı, pencere ve zaman zaman mihrap çerçevesinde kullanılmıştır.

4.2.5. Çini

Arap Camisi'nin mihrap nişi, pencere hizasına kadar mihrap duvarı, minber ve kürsü tamamen çini kaplamadır. Aşağı Cami'de ise mihrap nişinin yüzeyi çinilerle bezetlenmiştir. Ayrıca duvar panolarında da çini kaplamaya yer verildiği görülür.

4.2.6. Kurşun ve Demir

Kurşun malzemeye, üst örtü kaplamasında, minarelerin külahında ve levhalarda yer verilmiştir. Kapı, pencere korkulukları, kilit ve menteşe sistemleri demirden yapılmıştır. Orta İbrahim Paşa Camisi'nin kuzey cephesindeki demir şebekeli bölüm estetik bir görünüme sahip olup demirden yapılmıştır.

Bartın eğimli bir araziye sahiptir. Bu coğrafya üzerinde inşa edilen camiler arazi koşullarına göre konumlandırılmıştır. Bu araştırmaya konu olan camilerden Hacı Mehmet ve Aşağı camiler eğimli arazi üzerinde inşa edilmiştir. Arap, Yukarı ve Kemer köprü camileri yüksek platformlar üzerindedir. Bulundukları bölümün merkezinde yer alan bu yapılar aynı zamanda caddelerle sokakların kesişme noktasındadır. Cephelerdeki kat silmeleri fonksiyonelliğin yanında cephelere hareket kazandıran başlıca unsurlardır. Hacı Mehmet, Yukarı Camii, Orta Camii ve Aşağı Camii bu uygulamalara örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Orta Camii'nin dışa taşkın vaziyetteki kesme blok taş uygulaması da hareket anlamında cepheye nitelik kazandırır.

4.3. Taşıyıcı Sistem (Ayaklar-Sütunlar ve Duvarlar)

Bartın'daki Osmanlı Dönemi camilerinde üst örtünün yükü ayaklar, sütunlar ve duvarlara istinat ettirilmiştir. Duvarlar çoğunlukla horasan harcı yardımıyla moloz

taştan yapılmış, içte ve dışta sıvanarak boyanmıştır. Arap Camisi'nin beden duvarları tuğla ve moloz taştan kagir tekniğindedir.

Taşıyıcı ve destekleyici elemanlardan ayaklar ve sütunlar harimde üst örtünün ve mahfil katının yükünü taşır. Ayaklar dikdörtgen, sütunlar ise silindirik forma sahiptir. Bu elemanlar ahşaptandır. Sadece Arap Camisi'nin mahfil katını taşıyan ayaklar betondan yapılmıştır. Hasan Dede Camisi'nin sütun kaideleri mermer olup bunlar aynı zamanda görsel değer taşır. Orta ve Aşağı camilerin direkleri ise taş kaide üzerindedir.

4.4. Geçiş Elemanları (Kemerler-Tonozlar-Pendantifler)

Kemerler üst örtünün taşıyıcı sisteme aktarıldığı bölümlerde bulunur. Bartın'daki Osmanlı Dönemi camilerinde izlenen formlar; basık, yarım daire, dilimli ve sivri kemer şeklindedir. Harimde uygulanan kemer türleri kubbenin stiline göre değişiklik gösterir. Bu bölümde yaygın olan basık ve yarım kemer formudur.¹⁸⁸

Geçiş elemanları örtü biçimine göre şekillenmiştir. Düz tavanlı camilerde örtünün yükü doğrudan duvarlara biner. Kubbeli camilerde ise üst örtü ile taşıyıcı unsurlar arasındaki geçiş pendantiflerle sağlanmıştır. Orta Camii ve Aşağı Camii bu uygulamaya örnek gösterilebilir. Hacı Mehmet Camii'nde kubbe kasnağından duvarlara geçiş direk tonozlarla ve kemerlerle yapılmıştır. Hasan Dede Camii'nde olduğu gibi düz tavanın direklerle taşındığı modellerde taşıyıcı elemanlar arasındaki bağlantı kemerlerle sağlanmıştır.

4.5. Cephe Açıklıkları (Kapı ve Pencere)

Osmanlılar Döneminde inşa edilen Bartın camilerinde pencereler yapıların iç mekânını aydınlatmada fonksiyon özelliği taşır. Pencere açıklıkları aynı zamanda cepheye hareket kazandıran mimari elemanlardır. Pencere dağılımında yapıların hacmi ve cephelerin arazi koşullarına göre konumu dikkate alınmıştır. Söz konusu camilere ait pencere düzeni çoğunlukla ikişer sıra halindedir. Pencerelerin formu dikdörtgendir. Çoğunlukla yuvarlak ve sivri kemer içerisindedirler. Orta Camii'nin kuzey cephesindeki oval formlar farklılık gösterir. Ayrıca burada bulunan dilimli

¹⁸⁸ Terminolojide Metin Sözen ve Uğur Tanyeli'nin **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**'nden faydalanılmıştır. Bkz. Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

kemer içerisindeki tepe penceresine sahip demir şebekeli balkonlu pencere özün olup diğer camilerde görülmez. Arap Camii'nde ise farklı olarak revzen pencere vardır.

Bu araştırmaya konu olan camilerde kapılar sade ve gösterişten uzaktır. Dikdörtgen formu ve çift kanatlı kapıların üzerinde lento ve kemer uygulaması vardır. Arap Camiinin giriş kapıları yatay lento ile sınırlıdır. Hasan Dede Camisi'nin kapısı ise yuvarlak kemer formu tepe penceresine sahiptir. Kapıların pek çoğu günümüzde yenilenmiştir.

4.6. Son Cemaat Yeri

Menşei Anadolu Selçuklu mescitleri olan ve “ön giriş” olarak tanımlanan son cemaat yeri Bartın'daki Osmanlı Dönemi camilerinin dört tanesinde uygulanmıştır. Özgün olanlardan Yukarı ve Aşağı Camii bu uygulamalara örnek gösterilebilir. İstanbul Bayezid Camii Osmanlı'daki örnekleri arasındadır.¹⁸⁹ Yapıların kuzeyinde bulunan son cemaat mahalli, ayak ve sütunların kemerlerle bağlanması sonucu elde edilen revaklı birimlerdir. Mahfillerin üzeri de tonozlarla örtülüdür. Dokuz Kemer gözlerinden ortada olanlar büyük ve geniş tutulmuştur. Kible yönünde mihraplara yer verilmiştir. Bu dönemde inşa edilen camilerde avlu bulunmamaktadır, bazılarında bahçe duvarı bulunur.

4.7. Örtü Biçimi

Bartın'daki Osmanlı Dönemi camilerinde örtü biçimi topuz ve kırma çatı olarak ele alınmıştır. Hacı Mehmet ve Orta Camii'nde bağdadi ahşap kubbe dışarıdan topuz çatı ile örtülüdür. Ayrıca her iki çatının kubbe kasnaklarında pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Aşağı Camii'nin kubbesi dışardan kırma çatıyla örtülmüştür. Arap Camii hariç diğer camiler düz ahşap tavanlı ve kırma çatıya sahiptirler. Arap Camii'nin tavanı diğerlerinden farklı olarak betonarmedir.

4.8. Minare

Minareler kesme taştan yapılmıştır. Şerefelerde ise taş kullanıldığı örülür. Hacı Mehmet Camii'nin şerefe altlarında dekoratif amaçlı tuğla kullanımına da yer verilmiştir. Ayrıca iki şerefeli olması yöredeki biçimsel kalıpların dışında olup bu özelliği ile Bartın'daki tek örnektir. Arap Camii'nin minaresi moloz taştan

¹⁸⁹ Kuban, **Selimiye**, s. 50.

yapılmıştır. Bu anlamda diğer minarelerden farklılık gösterir. Hasan Dede Cami'nin minaresi kübik olup şerefe korkuluğunda demir şebeke kullanılmıştır. Aşağı, Orta ve Yukarı Camii'lerin şerefe bölümlerinde tarihlendirme vardır. Yukarı Camii minaresinin kaidesinde de ayrıca kitabe bulunmaktadır. Orta Camii şerefesinde bulunan plastik formlar özgün minarenin sanatsal değerini artırmaktadır. Vazo, “S” ve “C” kıvrımları ile iri bitki yaprakları Barok ve Rokoko özelliği olup Osmanlı Geç Dönem camilerinde sıkça karşımıza çıkar.¹⁹⁰ Bunun dışında, Hasan Dede, Aşağı, Kemer köprü ve Yukarı Camii minareleri de özün fakat süsleme bakımından sadedir.

4.9. Mahfiller

Mahfiller harimin kuzeyindedir. Ahşap malzemeden yapılan bu birimler genelde “U” biçimindedir. Hacı Mehmet Camii'nin dikdörtgen mahfili bu formun dışında kalır. Arap Camii'nin mahfili geleneğin dışına çıkılarak betondan yapılmıştır. Mahfillerin harim ile bağlantısı ahşap giriş ve direklerle sağlanır. Mahfil alt katları harimden bir basamak yüksekte tutularak ve etrafı ahşap doğramalarla çevrilerek müezzin mahfili şeklinde değerlendirilmiştir. Bu uygulamada mihrap aksı dikkate alınmıştır.

4.10. Mihrap

Bartın'daki Osmanlı Dönemi camilerinde mihrapların çoğunluğu özgün değildir. Malzeme özellikleri; ahşap, mermer, taş, alçı ve çinidir. Nişler yuvarlak kemerli yarım daire formundadır. Yukarı Camii'nin mihrap nişi sivri kemerlidir. Çerçeve planları; ters “U” biçiminde olup yanlarda ikişer sütun veya iç içe plaster bordürlerle çevrilidir. Nişlerin yüzeyi boyalıdır. Arap ve Aşağı Camii mihrapları tamamen çini kaplamadır. Hacı Mehmet ve Orta Camii'nin mihrapları mermer olup özgündür.

4.11. Minber

Minberler geleneksel anlayışa uygun olarak ahşaptır. Yalnızca Arap Camisi'nin minberi betonarmedir. Harim içerisindeki konumları; mihrap ile batı duvarı arasındadır. Aşağı ve Orta İbrahim Paşa Camii dışındaki camilerin minberleri özgün değildir. Aşağı Camii'nin minberi basit süslemelerden oluşur. Ancak ay-

¹⁹⁰ Aslanapa, **Sanatı**, s. 275.

yıldızlı alem söz konusu minberi ayrıcalıklı kılar. Orta İbrahim Paşa Camii'nin minberi ahşap uygulamanın önemli örnekleri arasındadır. Korkuluklarda eğri kesim tekniğinde yapılmış bitkisel motifler yer alır. Girişin etrafındaki panolarda ise el işi uygulamaları görülür. Aynalıkta merkezde ay – yıldız motifi vardır. Süpürgelik bölümü mihrabiyelerden oluşur. Bu araştırmaya konu olan camilerin hiçbirisinde özgün kürsü mevcut değildir.

4.12. Süsleme

Bartın'daki Osmanlı Dönemi camilerinde özgün süsleme unsurları çoğunlukla tahrip edilmiştir. Günümüze ulaşabilen süslemeler taş, ahşap, mermer, tuğla, çini ve alçı gibi malzemeler ile yapılmıştır. Süslemelerin yoğunluk kazandığı yerler; mihrap, minber, kürsü, kubbe içi, sütun başlıkları, kapı ve pencere alınlıkları ile minare şerefeleridir.

Süslemenin en çok uygulandığı malzeme taştır. Orta Cami'nin şerefesinin korkuluklarında ay yıldızlı panoların arasında vazodan çıkan çiçek motifi vardır. Ayrıca şerefe altındaki kıvrımlar ve palmiye de süslemeye zenginlik katar. Yukarı Cami'nin şerefesindeki baklava dilimi motifi, minare kaidesindeki lotus çiçeği, Aşağı ve Kemer köprü Camii şerefelerindeki basit süslemeler diğer örnekler arasındadır. Tuğlanın dekoratif amaçla kullanıldığı bir başka alan Hacı Mehmet Camii'nin şerefe altlarıdır.

Ahşap süsleme daha çok harimde minber, kürsü gibi elemanlar üzerinde toplanmıştır. Günümüzde özgünlüğünü koruyabilmiş örnekler Orta ve Aşağı Camii minberleridir. Eğri kesim ve çitakari gibi tekniklerin kullanıldığı minberler, biti ve geometri kalıplarından oluşan süsleme öğelerine sahiptir.

Mermer malzemeye uygulanan süsleme daha çok mihrap ve kitabelerin çevresinde görülür. Bu anlamda en zengin eleman Orta Camii mihrabıdır. Mihrap çevresindeki sütunceler üzerinde kabartma tekniği ile yapılan baklava dilimi, gülbezek ve vazodan çıkan çiçek motifleri görülür. Şadırvandaki fıskiyeli mermer havuz üzerinde de süslemeler yoğundur. Ancak havuz özgün değildir. Hasan Dede Camii'nin harimdeki sütun kaidelerinde devşirme sütun başlıkları kullanılmıştır. Başlıklar üzerinde kuş, yılan ve balık gibi canlı figürleri vardır. Canlı figürlerinin bir ibadethanenin içerisinde kullanılmış olması, cami mimarisinde eşine rastlanmamış bir örnektir. Hacı Mehmet Camii mermer kitabesinin çevresinde bitkisel desenlere

yer verilmiştir. Süslemenin mermer üzerine uygulandığı bir başka örnek, Yukarı Camii kapısının alınışındaki ince hatlardan oluşan geometrik uygulamalardır.

Bartın'daki Osmanlı Dönemi camilerinde bir başka bezeme tekniği kalem işi süslemelerdir. Kalem işi süslemeler kubbe yüzeyinde yoğunlaşır, ancak günümüzdekiler özgün değildir. Kubbede, mihrap duvarında ve harimde madalyonlar içerisindeki hüsn-ü hat da bezeme teknikleri arasında olup, sadece Orta Camii harimindeki duvarlarda yer alan madalyonlar özgün olanlardır. Çini bezemeden günümüzde özgün olan yoktur. Bu çalışmaya konu olan camilerde süslemenin yoğun olduğu mihrap, minber, tavan göbeği, kubbe kasnağı ve minarelerdeki bezeme öğeleri ile, sarayın desteğiyle yapılan Osmanlı Geç Dönem yapıları benzerlik gösterir. Batı'dan gelen bu etkileşimin hem merkeze hem de taşraya yansımaları yoğun olmuştur. Barok, Rokoko ve bunlardan sonra etkili olan Ampir üslubun; vazodan çıkan çiçek, akant yaprakları, “s” ve “c” kıvrımları, perde motifi ve dairesel formlarıyla, Osmanlı camileri arasında en yoğun uygulandığı örnekler, Nur-u Osmaniye, Dolmabahçe ve Ortaköy Mecidiye camileridir.¹⁹¹

4.13. Kitabeler

Bartın'daki Osmanlı Dönemi camilerinin bazılarında ait yapım ve onarım kitabeleri günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Kitabeler giriş kapısının üzerinde, minare kaidesi ve şerefe korkuluklarında bulunmaktadır. Kitabelerde camiyi inşa ettiren şahsın, onaran ustanın ismi, unvanı ve lakabı ile yapım ve onarım tarihlerine ilişkin ibareler vardır. Genellikle taş ve mermer panolar üzerine kazıma tekniği kullanılmıştır. Metinler hat sanatıyla yazılmıştır. Hacı Mehmet Camii'nin bir adet yapım kitabesi olup birinci ve ikinci aşamada camiyi yaptıranlardan bahsedilmiştir. Orta Camii beş adet kitabeye sahiptir. Giriş kapısının üzerindeki yapım kitabesinde caminin birinci ve ikinci inşasından ve banilerinden bahsedilmiştir. Diğer kitabelerde ayetler, dua ve manzum ifadeler vardır. Minare şerefesinde bir de tarihlendirme bulunur. Yukarı Camii'nde de dört kitabe mevcuttur, burada yapının banisinin ismi geçmektedir. Kitabelerin üç tanesi giriş kapısının üzerinde, birisi minare şerefesinde yer alır. Aşağı Cami'nin şerefesinde yine üzerinde tarih yazan taş plaka vardır.

¹⁹¹ Aslanapa, **Sanatı**, s. 275.

Bartın ve çevresinde 1299–1923 yılları arasında inşa edilen camiler, kentin tarihi kimliği niteliğindedir. Ayrıca, imar faaliyetleri içerisinde ibadethanelere verilen önem halkın inançları karşısındaki tutumunu ve sanat anlayışını sergileyen sosyolojik yansımalarıdır. Gerek mimari, gerek süsleme ve inşa edildikleri yüzyıl itibarıyla Türk – İslam Sanatı içerisinde önemli bir konuma sahiptirler.

SONUÇ

Zengin bir kültürel mirasa sahip olan Bartın, geçirdiği tarihsel süreçler içerisinde çok sayıda medeniyeti bünyesinde barındırmıştır. Bu medeniyetlerden geriye, zengin bir kültürel birikim kalmıştır. Söz konusu kültür mirasından bir kısmı günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Kent, sahip olduğu tarihi misyonun yanı sıra, coğrafi olarak da avantajlı bir konuma sahiptir. Bartın Irmağı üzerinde yapılan taşımacılık ve Batı Karadeniz'deki ticari deniz araçlarının, ırmak ile Bartın Boğazı'nın kesiştiği noktada konumlanması, bölgeyi bir liman kenti durumuna getirmiştir. Deniz ulaşımının yanı sıra, üç farklı bölgeyle sahip olduğu ulaşım ağı, kentin sosyo - kültürel ve ekonomik olarak gelişimine katkı sağlamıştır.

Bartın ve çevresi, Türkler'in egemenliğine geçtikten sonra bölgenin iskan ve imarına büyük önem verilmiştir. Türklerin, 11. yüzyılda Anadolu'da kalıcı olarak yerleşmeye başlamaları ile meydana gelen siyasi gelişim, inanç değişimini de beraberinde getirmiştir. Türk-İslam Devletleri'nin Anadolu Medeniyetleri ile karşılaşması, buradaki kültürel yapılanmanın daha önceki dönemlerden farklı içerikte gelişme göstermesine olanak sağlamıştır. Beylikten İmparatorluğa yükselme sürecinde yaşanan siyasi zorluklara rağmen, toplumun inançlarına yönelik ihtiyaçları göz ardı edilmemiştir. Bu yapılanmanın en önemli unsurlarından biri de cami mimarisi olmuştur.

Bu araştırmada Osmanlı'nın kuruluşundan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre zarfında Bartın'da inşa edilen cami mimarisi ele alınmıştır. Araştırmalar sonucunda K.V.B.M. tarafından tescillenmiş olan toplam yedi adet cami tespit edilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nden sonra yaşanan hızlı kentleşme, doğal afetler, belediyelerin imar faaliyetleri ile yapılar üzerindeki onarım ve ilaveler Bartın'daki bu tarihi dokuyu büyük ölçüde tahrip etmiştir. Buna rağmen günümüzde yapıların bir kısmı özgündür. Bu dönem camilerinin çoğu halk mimarisinin ürünüdür. Yöneticiler, varlıklı komutanlar, halkın desteği veya vakıf sistemi aracılığıyla inşa edilmişlerdir. K.V.B.M.'nde kayıtlı olan bu yapıların katalogta ayrıntılı tanımı yapılmıştır.

Camileri araştırma ve inceleme safhasında Sanat Tarihinin bilimsel metotları kullanılmıştır. Camiler bu bağlamda; yapının konumu ve tarihçesi, plan özellikleri,

malzeme ve teknik, cephe düzenlemeleri, harim, süsleme, tarihlendirme gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Ayrıca camilerin Türk-İslam Mimarisi'ndeki yeri vurgulanmıştır. Camiler, Osmanlı Dönemi'nde varlık gösteren diğer yapılarla karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkları kaydedilmiştir. Buna göre mimari plan ve plan elemanları, yapı elemanları Osmanlılar Dönemi'ndeki diğer camilerle benzerlik gösterir. Yalnızca Hasan Dede Camisi'nin hariminde kullanılan devşirme malzemeler üzerindeki canlı figürleri bu çalışmada dikkatleri çeken sıra dışı bulgulardır.

Plan tipolojisi iki grupta toplanan yapılardan Hacı Mehmet Camii, tek üniteli camilere örnek teşkil eder. Çok üniteli cami programına göre kurgulanan altı adet cami vardır. Bunlar arasında Orta ve Aşağı camiler harimin bir bölümü kubbeli olanlardandır. Arap, Yukarı ve Kemer Köprü camileri düz ahşap tavanlı olarak ele alınmıştır. Hasan Dede Camii ise çok ayaklı cami tipolojisine örnek oluşturmaktadır.

Bartın'daki Osmanlı Dönemi camilerinin çoğunluğu yakın tarihte inşa edilmiştir. Küçük boyutlu ve cephe tasarımı genel olarak monotonluk içeren bu taşra yapıları, bir veya ikişer katlı tek minareli ve avlusuzdur. Çatılar topuz ve kırma çatı şeklinde planlanmıştır. Hacı Mehmet ve Orta camiler topuz, diğer beş caminin üzeri kırma çatı ile kapatılmıştır. Yukarı ve Orta camilerde revaklı son cemaat yerleri mevcuttur. Hasan Dede ve Kemer Köprü camilerinin son cemaat bölümleri özgün değildir. Harimdeki mahfiller "U" ve "L" formundadır. Hacı Mehmet, Yukarı ve Orta camiler hariç diğerlerinde kitabe bulunmamaktadır. Camilerin hepsi günümüzde işlevsel durumdadır.

Hacı Mehmet Camii'nde kullanılan çift şerefe, Orta Camii'nde ara kattaki şadırvan, oval pencereler ve balkonlu pencere, Arap Camii'nin revizen pencereleri, minberde kürsüde çini kaplama ve minarede moloz taş, mahfillerde beton kullanılmış olması yöre mimarisinde rastlanmayan uygulamalardır. Kemer Köprü Camii'nde yer alan kadınlar mescidi de dikkat çekicidir. Bunun dışında, Hasan Dede Camii'nin güdük minaresi yine bölgesel uygulamaların dışındadır. Ayrıca Hasan Dede Camii'nin harimindeki devşirme malzeme üzerine işlenmiş olan canlı figürleri benzerine rastlanmamış bulgulardandır.

Camilerin süsleme programı da genel hatlarıyla çağdaşları ile benzerlik gösterir. Süslemede geleneksel motiflerin yanında Batı etkisini de görmek

mümkündür. Vazodan çıkan çiçek, “S” ve “C” kıvrımları, perde deseni ve oval formlar Geç Dönem özelliği olup Barok, Rokoko ve Ampir üslubun yansımalarıdır. 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı’nın başkentinde etkili olan bu akımların taşrada da uygulandığı saptanmıştır. Ancak taşradaki yapılar başkenttekilere göre daha mütevazı yapılardır.

Bartın’da yer alan Osmanlı Dönemi camileri, büyük ölçüde özgünlüğünü koruyarak günümüze kadar varlık göstermişlerdir. Sanatsal ve tarihsellik misyonuna sahip bu yapıları korumak herkesin asli vazifesi olmalıdır.

KAYNAKÇA

Arap Camii Restorasyon Raporu.

ASLANAPA, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

ASLANAPA, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.

Aşağı (Şadırvan) Camii Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

AŞÇIOĞLU, Erkan, **İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın**, Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, İstanbul, 1970.

AŞÇIOĞLU, Erkan, **Bartın**, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Bartın, 2001.

AŞÇIOĞLU, Erkan, **Bartın ve Kökleri**, Sargın Ofset Matbaacılık, Bartın, 2006.

AŞÇIOĞLU, Erkan **Bartın'da Tarih, Kökler 2**, Sargın Ofset Matbaacılık, Bartın, 2011.

BALLI, Ergül, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Liman Kenti Bartın**, Libra Kitap ve Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Bartın Kültür Envanteri**, Ankara, 2011.

BENİAN, Esin "Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü" **Bilim ve Teknik**, Ocak 2011, ss. 40-47.

ÇELEBİ, Zafer, **XVIII. Yüzyıl Osmanlı Coğrafya Yazarı Uluslu İbrahim Hamdi Efendi ve Bilinmeyen Yönleriyle Tarihsel Coğrafyamız**, Altın Kalem Yayınları, İzmit, 2005.

ÇELİKİYAY, Hatice Selma, **Arazi Kullanımlarının Ekolojik Eşik Analizi İle Belirlenmesi Bartın Örneğinde Bir Deneme**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2005.

ÇİLSÜLEYMANOĞLU, Selahattin, **Bartın Halk Kültürü**, Cilt 2, Bartın Halk Kültürü Yay., Bartın, 1996

ÇOK, Eren, **Paflagonya'dan Ulus'a**, Pelin Ofset, Ankara, 2016.

EYİCE, Semavi, "Empire maddesi", **DİA**, Cilt XI, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1995.

Hacı Mehmet Camii Röleve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporu.

Hasan Dede Camii Restorasyon Raporu.

https://www.google.com/search?q=%C4%B0znik+Hac%C4%B1+%C3%96zbek+Cami+Plan%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjQrZKH6YbjAhUs7KYKHdGIB30Q_AUIECgB#imgsrc=WsRQA-4MMUnUgM:25.06.2019.

https://www.google.com/search?tbm=isch&sa=1&ei=TkTXc7cGMjDgQaQgYU4&q=bursa+ulu+camii+plan%C4%B1&oq=bursa+Camii+Plan%C4%B1&gs_l=img.1.0.0i7i30l8.665383.667717..669662...0.0..0.303.1146.0j2j2j1.....0....1..gws-wiz-img.lzDH2yyZarQ#imgsrc=ikDA5DTNmvdImM:25.06.2019.

https://www.google.com/search?tbm=isch&sa=1&ei=2TsTXcbQKtTqgQa0oYCYBg&q=edirne+eski+camii+plan%C4%B1&oq=edirne+eski+camii+plan%C4%B1&gs_l=img.3..0.213594.215735..216937...0.0..0.663.3337.0j1j5j4j0j1.....0...1..gws-wiz-img.....0i7i30.TESynrMPRoI#imgsrc=25.06.2019.

https://www.google.com/search?q=Edirne+Selimiye+Camii+Plan%C4%B1&sxsrf=ACYBGNSIYIedTgj-eYbLSx_ohPd59m689g:1569275510437&tbm=isch&source=iu&iactx=1&fir=Je8ESIEVbYTM_NM%253A%252CH39SYRZdtCzubM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kR8T9QUNyp8ziPcUlFft1beUk_lkHA&sa=X&ved=2ahUKEwjrrOrq9ufkAhV6wsQBHSbuBekQ9QEwAHoECAQQBA#imgsrc=FNFWv-02ql0iBM:&vet=125.06.2019.

KALFAZADE Selda, “Eşrefoğlu Rumi Camii Maddesi”, **DİA**, Cilt XI, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1995.

KARAMAĞRALI, Haluk “Türk Cami Mimarisinde Mekân Gelişmesi ve Ayasofya Mes’esi”, **100 Yaşında Bir Osmanlı Ekrem Hakkı Ayverdi ve Osmanlı Mimarisi Sempozyum**, Kubbealtı Neşriyat, Ankara, 2002.

Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerine Ait Camileri Tespit Formu.

KEMİK, Cahit, **Bartın Evleri ve Kentsel Değerleri Üzerine Bir Araştırma**, Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1986.

KUBAN, Doğan, **Sinan'ın Sanatı ve Selimiye**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

KUBAN, Doğan, **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayın, İstanbul, 2007.

- KURAN, Abdullah, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1964.
- KURŞUN, Zekeriya - KAHRAMAN, Seyit Ali - DAĞLI, Yücel, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi II. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Orta İbrahim Paşa Camii Restorasyon Raporu.
- SAMANCIOĞLU, Kemal, **İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın**, Bartın ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 1941,
- SAMANCIOĞLU, Kemal, **Bartın Belediyesi ve Tarihçesi**, Belediye Neşriyatı, Bartın, 1954.
- SÖNMEZ, Zeki, **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1988.
- SÖZEN, Metin ve Tanyeli, Uğur, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Bartın Kültür ve Turizm Envanteri Mitolojiden Gezgincilere**, Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2007.
- T.C. Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Kültür Envanteri Bartın**, Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Bartın, 2011.
- T.C. Kültür Bakanlığı, **Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Karar Raporu**, (Satı Lütfi Okçu Arşivinden Alıntıdır).
- TONGUÇ, Saffet Emre, **Bartın ve Amasra: Karadeniz'in İncileri**, MGK Medya, Bartın, 2011.
- TULUK, Ömer İskender, "Osmanlı Camilerinde Mekan Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları (15.-17.yy.)", **Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.**, Cilt 21, No 2, 2006, ss. 275-284.
- TUNCEL, Metin, "Bartın Maddesi", **DİA**, Cilt V, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1992.
- ÜNAL, Yenal, **Bartın Limanı Tarihi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.
- ÜNAL, Yenal **Bartın Limanı'nın Hinterlandı Ve Ekonomik Durumu-1**, Bartın Halk Gazetesi, Sayı:2955, 17 Şubat 2016.
- YAKUPOĞLU, Cevdet, **Bartın Vakıfları (1214-1514)**, T.C. Bartın Valiliği İl Özel İdaresi Şubat 2010, Yayın No: 3.

YAVAŞ, Doğan, “Pertevniyal, Valide Sultan Külliyesi Maddesi” **D A**, Cilt XXXIV,
T.D.V. Yayınları, İstanbul, 2007.

YETK N, Suut Kemal, **Türk Mimarisi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.

